

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Antonii Bynaei de Calceis Hebraeorum Libri Duo

Bynaeus, Anthony

Dordraci, 1682

Liber Primi

urn:nbn:de:hbz:466:1-12835

ANTONII BYNÆI
de
CALCEIS
HEBRÆORUM
LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Calceum, pedum tutelam, necessitas invenit. Balduini opinio, Adamum primum sutorem, imo ipsum Deum fuisse. Ejus tamen ratio, licet ingeniosa, id non persuadet. Calceis homines non diu caruerunt. Jam Abrahami ævo vulgaris eorum usus. Veteres non semper, uti nos hodie, calceati. Samuelis Bocharti laus. Αἰτιολογία etiam inter Hebræos usitatam fuisse conjicit. Ab eo dissensum. Hebræi, non nisi ob religionem, aut certum ritum, nudipedes, alias calceati. Id

A pluri-

2 De CALCEIS HEBRÆORUM

pluribus ostenditur. Loca Jesh
II. 15. & 20. 2. 3. 4. explicata.
An Christus calceatus an discal-
ceatus inceserit diversa senten-
tia. Christum ex more gentis
calceatum fuisse evidenter pro-
batur.

I.

Hominem, cæteris o-
mnibus sanctius ani-
mal, teneris atque
mollibus plantis nasci
videmus, cum aliis
bruta vel ungulis ve-
dura cute munierit natura. Multi
magnisque incommodis hominem
premi hinc necesse est, si nudis
plantis passim incedat. Nam à la-
pillis, undique jacentibus, atque
aliis asperitatibus non solum ipse
est periculum, verum etiam à tri-
bulis atque spinis, quas terra pro-
ducere iussa est, post peccatum
ab ipsis primis parentibus admi-
sum, diris devota, iusto irati Nu-
minis iudicio. Invenit hæc necessi-
tas pedum tutelam, qua plantæ de-
fendi possent à lapillorum atque
spinarum

Spinarum injuria. Etenim, quod
omni animantium generi est à natura
tributum, ut se, vitam, corpus-
que tueantur, id in humano genere
præcipue cernitur, quod etiam de
calceis sibi prospexit, ne tribulis
atque spinis pedum plantæ lancina-
rentur. Battum in Theocriti pasto-
ribus amicus monet :

Εἰς ὄρε' ὄκχ' ἔρπει, μὴ ἀνάλιπος ἔρχοι,
Βάττε.

Ἐν γὰρ ὄρει ράμνοι τε, καὶ αἰσυπάλαδοι
κρημόωντι.

*In monte cum ambulas, ne discalcea-
tus eas, Batte: in monte enim rubi
atque aspalathi frondent.* Scitum
etiam apud Thalmudicos est pro-
verbium: כּוּבַּ עַד שֶׁיֵּשׁ בְּרַגְלֵךְ שֶׁבֶטֶן
dum calceus est in pede conculca spinas.

Talkut in
Leg. fol.
279. 1.

II. Hoc inventum cui debea-
tur, non adeo certum atque explo-
ratum est; imo, si veterum monu-
menta consulimus, penitus incog-
nitum. Benedictus Balduinus Am-
brianus, qui librum eruditum &
elegantem scripsit de Calceo Anti-
quo, putat nihilominus lucem ali-
quam posse nos assequi, si conjectu-
ram ducem sequi velimus, quæ
licet

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 1.

4 DE CALCEIS HEBRÆOR.

licet in multis plerumque fallax, nos indubio pede ad Adami protoparentis nostri tempora deducet. Conjicit videlicet, cum post admissum ab ipso primo parente peccatum, justus peccati vindex Deus, in eum verba illa efficaci voce distringeret: *Maledicta terra spinas & tribulos germinabit tibi*: non videri passum Adamum teneras pedum plantas spinis & tribulis misere lacerari, diffindi, discerpique nullo suppetente remedio: sed eam mentem, quæ illi primum post vetiti fructus esum consuendorum è frum cum foliis perizomatum rationem suggererat, quo pudendorum velaret turpitudinem, etiam illam artem edocuisse, qua sibi uxori quæ suæ calceos è cæsorum animalium pellibus, apte commodeque confarcinaret: præsertim cum ipse Deus exemplo præiret, qui *Fecit Adæ & uxori ejus tunicas pelliceas & induit eos*, uti inquit in sacra pagina Moses: unde Adamus, hoc edoctus exemplo, eadem ratione, pedum nuditati consuluit. Quia Deum ipsum revult primum & proprium calcei in authorem agno-

Gen. 3.
vs 18. &
19.

Gen. 3.
vs. 21.

LIBER PRIMUS. 5

agnoscere, qui sicut Adamo atque uxori ejus tunicas pelliceas fecit, cum nuditati ipsorum voluerit esse consultum, ut non est parcus, aut imprudens, aut invidus, aut inops bonorum largitor, ita etiam censendus est illi calceos eadem ratione consuisse, quo in necessariis ad vitam comparandis, minaces spinarum tribulorumque aculeos tutius evitaret.

III. Hæc quidem ingeniose doctissimus Balduinus conjecit; non tamen solida videtur ipsius ratio. Adamum, ut nuditati confuleret, folia ficuum consuisse, ac deinde Deum tunicas pelliceas fecisse non tantum ipsi, verum etiam ejus uxori, indubium plane est, quæ prima vestium origo fuit. Exinde vero concludi haudquam potest, eandem mentem Adamo dictasse calceos confarcinare, quæ ipsum docuit tegendæ nuditati folia consuere, quæque observavit Dei exemplum, qui tunicas fecit pelliceas: aut eadem ratione Deum Adamo calceos consuisse, ut evitaret spinarum tribulorumque aculeos, qua ipsi prospexit de tunicis

6 De CALCEIS HEBRÆOR.

nicis pelliceis, ne gravior aëris inclementia ipsi nocumento esset. Alia enim vestium, alia calceorum est ratio. Vestes erant quam maxime Adamo necessariae, itemque uxori ipsius, non tam ut misera corpora, jam ob peccatum mille calamitatibus obnoxia, ab aestu atque frigore, & aliis tempestatum injuriis defenderentur; quæ ratio datur à doctissimo Balduino, quam quidem, ut nuditas, jam pudenda, tegeretur. Hæc necessitas in calceis non fuit. Sane videmus politiores populos non tantum habuisse atque etiamnum habere vestium usum, verum etiam nullam gentem tam feram, tamque barbaram unquam reperiendam esse, quæ non speciem aliquam vestimentorum habuerit. Id vero in calceis non observamus. Etenim non barbaros modo, atque ab omni cultu & humanitate alienos verum etiam ipsos cultiores, populos non dedecori putasse nudis pedibus incedere, licet sine vestibus prodire in publicum magno duxissent probro, mox ostendemus. Alterum enim prorsus apud omnes est inhonestum, alterum non item Illi ipsi, qui

qui summum scelus putassent aliquem in publico nudum conspici: *Flagitii enim principium est, nudare inter cives corpora*, ut verè Cicero dixit, minime credebant turpe, si quis incederet pedibus nudis. Ut licet Adamus folia consuerit, atque ipsi Deus tunicas fecerit pelliceas, confici non possit, aut Adamum calceos consarcinasse, aut Deum ipsi de calceis prospexisse, cum longe diversa sit utriusque ratio, ac non tam necessitas, quam ipsa honestas hominem certis quibusdam vestimentis voluerit obtegi.

Cic. Tusc.
Quæst.
lib. 4.

IV. Licet autem obscura non tantum, sed etiam incognita sit calceorum origo, priscos tamen mortales non diu caruisse quadam pedum tutela, certissimum videtur. Etenim necessitas, ut pedum plantas, molles illas atque teneras, defenderent, id facile effecit, ut aliquod invenirent calceorum genus. Sane antiquissimum fuisse calceamentorum usum, & jam vulgarem Abrahami ævo, ostendit ipsius ad regem Sodomæorum responsum, se ex omnibus, quæ ipsius erant, non accepturum, à filo

8 DE CALCEIS HEBRÆOR.

Gen. 14.
vs 13.

usque ad corrigiam calceamenti. *πυργιμιάδης* enim hæc loquendi ratio, qua pro re vili ac fere nihili calceamenti corrigiam usurpat, nata non fuisset, si non vulgaris ac diu cognitus fuisset calceorum usus. Quo quidem dicto nullum vetustius, de calceorum inter antiquos usu, monumentum reperitur.

Xenoph. de
Polit. La-
ced. Plut.
in vita Lyc.
Ælianus
Var. Hist.
lib. 7. c. 13.

V. Tam vetustus quamvis fuerit calceorum usus, plurimos tamen videre est olim nudipedes incessisse. Priscis enim temporibus, non semper veteres, uti nos hodie, calceati fuerunt, sed magnus fuit *τῆς ἀνυποδυσίας* usus. Nudis pedibus incedebant non barbaræ modo gentes, verum etiam populi, qui nihil, nisi quod honestum & decorum esset, expetebant, ac inter ipsos clarissimi quique. Spartanorum juvenes ex lege Lycurgi nudis pedibus incessisse, ex Xenophonte atque Plutarcho constat. Quo facit Agelilai memorandum exemplum, quod memoriæ prodidit Ælianus, qui jam senex sine calceis in publicum prodibat, ut ex eo discerent juvenes illi legi parere. Apud Athenienses, qui essent paulo in ratione victus

victus adstrictiores, non nisi tempore necessario, ad vitandum vel frigus, vel itinerum asperitates calcibus utebantur. De Phocione, claro imperatore, & Lycurgo Rhetore id refert Plutarchus. Idem fecisse Cynicos Philosophos atque Pythagoreos, jam observarunt viri maximi Claudius Salmasius & Octavius Ferrarius. Socratem eo nomine Aristophanes traduxit, itemque Amipsias apud Diogenem Laertiū, qui dicit, quod *ταῦτι τὸ κινδύ σκνυτῶ- τῶμων κατ' ἐπιήκειαν γενέσθηνται*, *istud malum secum ferat sutorum damnum.* Quod mirum magis, non tantum nudis pedibus Cretensium pueri venatum iverunt, quomodo describuntur apud Nicolaum Damascenum, quod idem venatoribus præcipit Oppianus, verum etiam ipsæ virgines, delicates plerumque & teneriores, aliquando nudipedes inceserunt, ut de Cyrenaicis virginibus apud Callimachum, Antigone apud Zophoclem, itemque puella illa apud Oppianum, quæ veris tempore per montes oberrans flores quæ-
 rebat, observat vir summus Samuel Bochartus. Apud Romanos non

Plut. in
vita Pho-
cion. &
Lyc.
Salm. ad
Terr. Pal.
Ferrar. de
Re Vest.
Aristoph.
Νεφ
Act. 1.
sc. 1. Diog.
Laert in
vita Socr.

Nicol.
Damasc.
de Mor.
gent.
Oppian.
Κυνηγετ.
lib. 1. ἕς.
102.

Bochart.
Hieros.
p. 1. lib. 2.
cap. 50.

IO De CALCEIS HEBRÆOR.

modo servi, qui quidem pro more
nee colobia, nec calceos habebant, uti
 Servius ad *Æn.* I. Servius docet, verum etiam ipsi
 Senatores initio nascentis Reipubli-
 Schol. Iuv. cæ nudis pedibus iverunt, ut ex
 ad Sat. I. veteri Juvenalis Scholiaste discimus.
 Xs 3. Nota est Catonis *ἀνυποδησία*, quem
 sæpe discalceatum prodire consue-
 Plut. In vi- visse Plutarchus affirmat, itemque
 ta Cat. Horatius. Neronem idem facti-
 Horat. tasse Suetonius est auctor. Inter
 lib. I. primos Christianos plurimos calceis
 Epist. 19. usos non fuisse ex Luciano potest
 Suet. in vi- colligi. Neque desunt ex antiquis
 ta Ner. ecclesiæ doctoribus, qui putant vi-
 cap. 51. ro maxime convenire ut sit discal-
 Lucian. in ceatus. Ita judicat Clemens Ale-
 Philop. xandrinus, cui præivit Musonius.
 Clem. Paria facere Tertullianum putat vir
 Alex. Pæ- dag. lib. 2. maximus. Claudius Salmasius, in
 cap. 11. loco insigni quem de calceo habet.
 Salm. ad Tertul. Pal. *Calceos nihil dicimus, proprium toga*
 cap. 4. *tormentum, immundissimam pedum tu-
 telam, verum & falsam: quam enim
 non expediat in algore & ardore rigere
 nudipedem, quam in calceo vincipedem.*
 Scilicet *vincipidem* mavult legere
 Maximus Virorum, quam *uncipe-
 dem*, ut Tertullianus dicat, *nudi-
 pedem esse præstare, quam vincipe-
 dem,*

dem, h. e. nudos, quam pedes vinctos habere. Hæc an vera sit emendatio τῆς πᾶν nos non inquirimus. Constat saltem scriptorem gravissimum, pariter uti Musonius & Clemens Alexandrinus judicarunt, putasse τῆς ἰποδεδεῶς τὸ ἀνυποδρεῖν κρείττον ἴσως nudis pedibus incedere melius esse quam calceari. Unde & paulo post addit. *Aut pedes nudi magis, certe viriles magis quam in calceis.*

VI. Samuel Bochartus, qui in reconditis & à sensu atque intelligentia vulgi remotis literis, non Græcorum tantum & Latinorum, sed & Hebræorum ac vicinarum illis gentium primas facile tenet, ἀνυποδησίαν, quæ frequens fuit apud antiquos, pariter inter Hebræos usitatam fuisse conjicit. Inquit Vir Summus, quorsum Israelitæ Pascha jubeantur calceati comedere. Hoc unum, quod respondeat, se dicit habere, Judæos non semper fuisse calceatos, & eorum plurimos in Ægypto fuisse excalceatos, idque eo minus esse παρὰ δόξαν, cum eorum ἀνυποδησίας, etiam in ipsa Judæa, rebus illorum maxime

Bochart.
Hieros. p.
I. lib. 2.
cap. 50.

12 De CALCEIS HEBRÆOR.

2. Sam. 15.
30. florentibus, vestigia supersint. Nam
& Davidem regno suo pulsum,
montem olivarum discalceatum
Ies. 20. 2. ascendisse, & Jesaiam jussum ire
nudum & discalceatum, itemque
Ezech. 24.
17. Ezechielem lugere vetasse Deum
propter ademptam uxorem, &
calceos deponere, ut fiebat in luctu.
Berenicen etiam Agrippæ sororem
nudipedem coram tribunali Florum
esse deprecata, cum in Judæos im-
manem in modum sevirer, uti Jo-
Ioseph. de
B. 1. lib. 2.
cap. 15. sephus refert. Nec alio referenda
hæc Juvenalis :

Juvenalis
Sat. 6.

*Observant ubi festa mero pede Sabbati
Reges.*

Lib. 2.
cap. 1.

VII. Hæc licet sint præclara,
sicuti & alia omnia, quæ Vir Sum-
mus in Hierozoico, opere mirando,
observavit, cogimur tamen ab eo
dissentire. Cur jusserit Deus ut in
Ægypto Judæi calceati Pascha com-
ederent, nos infra diligentius in-
quirimus, & Viri Summi rationem
revocamus ad examen. Judæos in
Ægypto, fervida plaga, calceis ca-
rere facile potuisse, uti & hodie
non pauci Afri magna anni parte
nudis pedibus incedunt, hic non
dis-

disputamus. Sed, an inter Judæos
ἀνυποδησία usitata fuerit, qualem
 in Spartanis, Atheniensibus, Ro-
 manis observavimus, merito dubi-
 tamus. Quin potius contendimus
 istiusmodi *ἀνυποδησίαν* nunquam in
 usu inter Hebræos veteres fuisse.
 Sane nullum *ἀνυποδησίας* exemplum
 legimus, nisi fuerit plane singulare,
 & vel ob religionem vel certum
 alium casum susceptum. Omnia,
 quæ Vir Summus adduxit exempla,
 non nisi peculiarem ob rationem
 memorantur, satisque ostendunt
 extra tales casus non incessisse nudis
 pedibus Hebræos. Ostendimus lib. 2.
cap. 5.
 inferius, vel ob publicam calamita-
 tem, vel luctum funeris, olim He-
 bræos calceos deposuisse, atque in-
 cessisse nudipedes, ac prolixè ex-
 cutimus Davidis atque Ezechielis
 exempla. Ut omnino id fuerit
 alias insolitum. Pariter Jesaias, dum
 jubetur ire nudus & discalceatus,
 ut similem Chusæis atque Ægyptiis
 nuditatem & discalceationem in
 triennium portendat, satis osten-
 dit id non in usu fuisse, magnamque
 fore istorum populorum calamita-
 tem. Berenices exemplum non ad
 A 7 vulga-

14 DE CALCEIS HEBRÆOR.

vulgatam Judæorum consuetudinem, sed certum religionis ritum pertinere, atque eo referendum Juvenalis versum, etiam inferius docemus.

Lib. 2.
cap. 4.

VIII. Sane, si expressa Hebræorum monumenta consulimus, extra dubium erit, ipsos vulgari consuetudine jam ab antiquissimis temporibus incessisse calceatos. Moses, cum rubum ardentem tentaret accedere, calceatus erat. Nam stupendum illud ostentum propius intueri cupiens, audiit ilico vocem Dei, qui præcipiebat, *ut calce-*

Exod. 3. 5. *menta pedibus exueret.* Israelitas quoque, ex Ægypto virtute Numini eductos, calceos in deserto Arabiæ gestasse, ex eo manifestum est.

Deut. 25. 10. quod prædicet Deus, se passum non esse, ut ipsis calcei per annos quadraginta deficerent. Pariter Josua calceatus fuit, cum exercitus Dei princeps ipsi appareret, prope mænia Jerichuntis. Idem enim ac Moses accepit mandatum

Ios. 5. 15. de calceis exuendis, *quia locus, in quo stabat, sacer erat.* Quin omnes Hebræos olim calceis usos ex eo patet admodum luculenter, quod

& in contractibus morem habuerint calceum exuendi, & vidua, quam ducere recusabat defuncti frater, leviro calceum extraxerit, Lib. 2. cap. 6. & 7. de quo utroque ritu inferius multa observamus. Etenim neuter horum rituum in usu apud Hebræos esse potuisset, si non communiter cum calceis incessissent. Jam quoque Deus inter alia ornamenta, quibus beneficia sua in Judæorum rempublicam collata adumbrat, Ezech. 16. 10. calceos apud Ezechielem recenset. Etiam Hebræi, cum volunt exprimere fluvium transiri sicco pede posse, veluti proverbii loco utuntur, *cum calceis fluvium transiri posse.* Locus est ad hanc rem apud Jesaiam Ies. 11. 15. insignis. Verbis figuratis fore prædicat Propheta, ut omnia removeantur, quæ impedimento forent, ne Evangelii doctrina propagaretur, Deumque dicit, vel ipsum maris rubri sinum, & septem Nili ostia ficcaturum, ita ut cum calceis transiri posset, h. e. ut non opus foret exuere calceos ne maderent. Hæc est Prophetæ loquendi ratio, ut *pro sicco pede transire*, dicat *cum calceis transire* quæ proverbiali loquendi

16 De CALCEIS HEBRÆOR.

quendi forma uti non potuissent nisi in usu vulgari calcei fuissent. Habitum quoque fuit inter veteres Hebræos summarum calamitatum & paupertatis indicium, si nullo calceos quis haberet. Hinc gravissima est apud Jesaiam comminatio, cum Deus eum jubet ire discalceatum, ut similem discalceationem Ægyptiis atque Cuschæis portenderet: *Ito, inquit, & solve saccum à lumbis tuis, & calcem tuam exue à pede tuo. Et fecit ita, ambulavitque nudus & discalceatus. Et dixit Jehovah: quemadmodum ambulavit servus meus Jesaias nudus & discalceatus tribus annis, signum & portentum super Ægypto & Cuschæis. Sic ducet rex Assyriæ captivos Ægypti, & exules Cuschæorum, pueros & senes, nudos & discalceatos. Quod Deus in mandatis dedit Prophetæ, ut incederet nudus & discalceatus, plane fuit singulare, neque alias usitatum. Unde & signum foret calamitatum, quæ Ægyptiis, atque Cuschæis imminerent, cum captivi abducerentur. Quod etiam docet ipsos Ægyptios atque Cuschæos, pariter, uti consueverant Judæi,*

Ies. 20: 2.
3. 4.

Judæi, calceis usos. Solebant veteres omnibus vestibus captivos ^{2. Chron.} spoliare. Exemplum exstat in An-^{28. 15} nalibus insigne. *Viri autem, quorum nomina sunt expressa, acceperunt captivos, atque ex præda vestiverunt omnes nudos, & calcearunt.* Qui & ipse locus vulgarem inter Hebræos calceorum usum ostendit. Id imminere Ægyptiis atque Cuschæis per prophetam denuntiat Deus, in cuius rei signum discalceatis pedibus incedit: quod alias insolitum fuit. Atque hinc etiam est, quod pater istius filii deperditi, qui nudus & omnium egenus domum revertebatur, inter alias vestes etiam calceos ipsi iusserit afferri. *Et dixit pater servis suis: Adferre ^{Luc. 15. 22.} stolam eximiam & induite ipsum, & date annulum manui ejus* *αὐτῷ τὸν ἀντὶ τοῦ ποδῶς, & calceos pedibus ejus.* Hæc quidem non a invictè ostendunt inter Hebræos veteres, non in usu fuisse *ἀντιποδῶν*, qualis inter Græcos atque Romanos observatur, cum omnes calceos gestare sint soliti, atque ea exempla, quæ Vir summus Samuel Bochartus ad hanc rem collegit, id

18 DE CALCEIS HEBRÆOR.

id non evincere, cum ad religionem aut certum aliquem ritum referenda sint. Etenim causæ semper fuerunt singulares cur *ἀνυπόδητοι* inces-
 serint Hebræi, qui vel in loco sacro erant nudipedes; vel diebus jejunii & expiationis, vel in publicis calamitatibus, vel ob luctum mortui, de quibus omnibus infra prolixè disputamus.

Lib. 2. cap.
 2. 3. 4. 5.

IX. Quæ differuimus hæctenus solvunt agitatum multum quæstionem, utrum Christus in his terris calceatus an discalceatus inces-
 serit. Quæ curiositas, licet in re minima dissensum tamen peperit inter Ecclesiæ doctores, atq; ita quidem, ut in partes sit itum. Jam olim Hieronymus discalceatum inces-
 sisse Christum contendit, eo usus atque gumento quod calceamenta prohibuerit suis Apostolis. Mosè inquit, *Et Jesu Nave nudis in terram sanctam pedibus jubentur incedere & discipuli sine calceamentorum onere & vinculis pellium ad prædicationem novi Evangelii destinantur. Et milites vestimentis Jesu sorte divisis caligas non habebant quas tollerent. Nec enim poterat habere dominus*

Hier. in
 Epist. ad
 Eustochi-
 um de
 Custod.]
 Virgin.

quod

quod prohibuerat servis h. e. Apostolis.

In eadem cum Hieronymo sententia sunt Dionysius Carthusianus, Bonaventura, Nicolaus de Lyra, & Alphonfus Toftatus Abulensis Episcopus. Contra calceatum in his terris incessisse Christum, ex Johannis Baptistæ dicto, qui se dignum negat ut ejus calceos portet, vel solvat corrigiam, collegerunt Patres doctissimi Joannes Chrysothomus & Augustinus, quos ex recentioribus Paulus Burgensis, Thomas Cajetanus, Toletus, Barradius, & complures alii Romanæ Ecclesiæ Doctores sequuntur. Eandem quæstionem etiam prolixè tractavit doctissimus Balduinus, atque ita quidem ut calceatum incessisse Christum velit.

Chryf. ad
Pop.
Antioch.
Hom. 6.
Aug. Serm.
42. de
Sanct.
cap. 6.
Bald. de
Cal. antiq.
cap. 26.

X. Hæc quidem curiosa quæstio, neque magni momenti, facile deciditur ex Hebræorū prisca consuetudine, qui nudis pedibus non incesserunt. Etenim *ἀνυποδησία* in vulgari usu inter ipsos non fuit. Ut in errore versentur, qui Christum negant calceatum. Nam à more, & quidem vetusto, atq; inter omnes vul-

vul-

20 De CALCEIS HEBRÆOR.

vulgari discessisse Christum, quæ ratio persuadebit, cum in vestitu singulare quiddam Dominum observasse nusquam legamus. Quis credet hoc in calceis Christum fecisse, quod à more gentis fuit maxime alienum, ut incederet discalceatus? Neque Apostolis calceorum usum Christus interdixit. Sane *Sandalia* à Christo concessa,

Marc. 6. 9. Marcus docet. Atque ea Petrum etiam gestasse ex verbis Angeli discimus, qui è carcere, quo detinebatur, eum educturus, jubet

Act. 12. 3. *ἵνα δῆσται τὰ σάνδαλα* induere *sandalia*.

CAPUT SEGUNDUM.

Calcei olim ex varia materia confecti. Hebræorum calceos ex pellibus videri. Multarum gentium vestimenta pellicea. Calcei ex pellibus & corio crudè primum. Apud omnes gentes usus corii in calceis. Apud Græcos Phacasia, ῥοχάδες, ἀγνακίδες. Apud Romanos perones, calcei

cei senatorii, caligæ, Imperatorum Zanchæ ex pellibus. Apud Hebræos vestes pelliceæ in frequenti usu. Pariter & calcei ex corio videntur. Locus Jos. 9. 5. expositus. LXX. Interpretum Versio & Vulgata explicatur. Pittacium quid? A Casaubono leviter dissensum Veterum Hebræorum calcei vili pretio confiterunt. Loca Amos 2. 6. & 8. 6. illustrantur. Martini Gejeri error. Σίμων Βούγιος Act. 9. 43. Coriarii urbium ambitu exclusi. Loco Act. 10. 5. lux facta.

I.

CUm Hebræos veteres calceos gestasse satis superque sit à nobis demonstratum, inquirendum imprimis est qua materia confiterint. Apud varias gentes calceorum materia semper varia fuit, cum quælibet res quam maxime obvia & paratu facilis in calceorum usum cesserit. In Ægypto, ubi

22 DE CALCEIS HEBRÆOR.

— ubi papyri copia est frequentior, ex papyro calceamenti genus familiare fuit. E sparto Hispanis calceos gestare in more fuit positum. Lintheis calceamenti Imperator Antoninus cognomento Philosophus, & permulti alii ejus exemplo sunt usi. Indorum calcei lignei fuerunt. De quibus omnibus egit prolixè doctissimus Balduinus. Sed è qua materia confecti fuerint Hebræorum calcei non adeo liquet. Si tamen datur conjecturæ locus, eos ex pellibus aut corio fuisse diceremus, quale genus non vestium tantum sed etiam calceorum, & antiquissimum & à multis populis usitatum fuit.

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 3. 4.
5. 6.

II. A vetustissimis temporibus vestes ex pellibus in usu fuisse, nemo, nisi hospes in literis, ignorare potest. Prisci Heroes, apri, aut tigridis, aut leonis exuviis, aut pelle Lybystidos ursæ, aut hinnulli, aut vulpis induebantur. Quod quidem tritum est & à pluribus animadversum. Pellibus tectæ non solum fuerunt gentes barbaræ Hunni, Hungari, Getae, Germani veteres, Indi, Parthi, (quo-

(quorum regis statuum gauſapam & pellitam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir magni ingenii & doctrinæ Octavius Ferrarius) Schytæ (quomodo & hodie Tartaris atque Muſcovitis nihil eſt frequentius) uti jam dudum docuerunt homines eruditi, verum etiam Græci atque Romani. Media in Græcia ruſticos ſenes Ariſtophanes inducit *διφραγιαις* veſtitos, quod quidem genus veſtimenti ex caprarum pellibus confecti fuit, uti præclare obſervavit magnus Doctor meus Johannes Georgius Grævius, cui præcipue debetur, quod literarum nomen, in fœderata Belgica, non extingatur. Ipſa Romanorum curia, quæ poſtea nuntiat prætexto Senatu, olim

Ferrar. de
Re veſt.
P. 2. lib. I.
cap. 8.

Ariſtoph.
in Νεφ.
Act. I. 5. 7.

Grævii.
Lect.
Hæſiod.
pag. 69.

*Pellitos habuit, ruſticae or-
da, patres.*

Prop. lib.
4. Eleg. 1.
Lucret.
lib. 5.

*Nempe Pellibus, & ſpoliis corpus
veſtire ferarum,*

apud plurimas gentes olim obtinuit, non tam ex eo quod hominibus obvium maxime videatur ferarum & pecudum pelle veſtiri; quam quidem, quod pellium in veſti-

Gen. 3. 21. vestimentis usum Deus docuerit
 qui primus *Adamo & uxori ejus*
tunicas pelliceas fecit, & induit eos.

III. Uti vestimenta priscorum
 mortalium pellicea fuerunt, ita &
 calcei ex pellibus fiebant. Ab
 antiquissimis temporibus pelles
 plurimum consuendis calceis ma-
 teriam præbuerunt. Et quidem
 vetustissimis hominibus is usus vi-
 detur, ut quandam pellis particu-
 lam sive crudum corium pedibus
 subligarent, quod vicem calcei
 præstabat. Sic capio verba Xeno-
 phontis, quæ Latinè reddidit vi-
 politissimus Angelus Politianus.
Cum defecissent veteres calcei, habebant
ex recentibus coriis bubulis car-
batinas confectas. Deinde, ut in
 dies passim crescunt artes, ita &
 mollire ferarum pelles, & soles
 concinniores, deinde calceos con-
 ficere, hominum industria invenit.
 Sed apud omnes ferè populos pel-
 les & corium vulgatissima calceo-
 rum materia fuit, uti & nostro
 tempore id ipsum obtinet. Non
 enim barbari illi tantum, qui ple-
 rumque pellibus induebantur, pe-
 des eodem tegumento munierunt,
 quo-

Polit.
 Miscellan.
 cap. 2.

(quorum regis statuum gauſapam & pellitam, olim à Cavallerio editam, exhibet vir magni ingenii & doctrinæ Octavius Ferrarius) Schytæ (quomodo & hodie Tartaris atque Muſcovitis nihil eſt frequentius) uti jam dudum docuerunt homines eruditi, verum etiam Græci atque Romani. Media in Græcia ruſticos ſenes Ariſtophanes inducit *διφραγιαις* veſtitos, quod quidem genus veſtimenti ex caprarum pellibus confecti fuit, uti præclare obſervavit magnus Doctor meus Johannes Georgius Grævius, cui præcipue debetur, quod literarum nomen, in fœderata Belgica, non extingatur. Ipſa Romanorum curia, quæ poſtea nituit prætexto Senatu, olim

Ferrar. de
Re veſt.
P. 2. lib. I.
cap. 8.

Ariſtoph.
in Νεφ.
Act. I. 5. 7.

Grævii.
Lect.
Hæſiod.
pag. 69.

*Pellitos habuit, ruſticae or-
da, patres.*

Prop. lib.
4. Eleg. 1.
Lucret.
lib. 5.

Nempe *Pellibus, & ſpoliis corpus
veſtire ferarum,*

apud plurimas gentes olim obtinuit, non tam ex eo quod hominibus obvium maxime videatur ferarum & pecudum pelle veſtiri; quam quidem, quod pellium in veſti-

Gen. 3. 21. vestimentis usum Deus docuerit
 qui primus *Adamo & uxori ejus*
tunicas pelliceas fecit, & induit eos.

III. Uti vestimenta priscorum
 mortalium pellicea fuerunt, ita &
 calcei ex pellibus fiebant. Ab
 antiquissimis temporibus pelles
 plurimum consuendis calceis ma-
 teriam præbuerunt. Et quidem
 vetustissimis hominibus is usus vi-
 detur, ut quandam pellis particu-
 lam sive crudum corium pedibus
 subligarent, quod vicem calcei
 præstabat. Sic capio verba Xeno-
 phontis, quæ Latinè reddidit vi-
 politissimus Angelus Politianus.
Cum defecissent veteres calcei, habebant
ex recentibus coriis bubulis car-
batinas confectas. Deinde, ut in
 dies passim crescunt artes, ita &
 mollire ferarum pelles, & soles
 concinniores, deinde calceos con-
 ficere, hominum industria invenit.
 Sed apud omnes ferè populos pel-
 les & corium vulgatissima calceo-
 rum materia fuit, uti & nostro
 tempore id ipsum obtinet. Non
 enim barbari illi tantum, qui ple-
 rumque pellibus induebantur, pe-
 des eodem tegumento munierunt,
 quo-

Polit.
 Miscellan.
 cap. 2.

quomodo Gethas ex equino corio
perones gestasse illud Sidonii Apol-
linaris docet

Sidon.
Apollin.
carm. 7.

*Peronem pauper nodus suspendit
equinum:*

verum etiam Græci atque Ro-
mani.

IV. Apud Græcos ex corio
quondam calceos fuisse docere pos-
sunt *Phæcasia*, Philosophorum ge-
stamen. Etenim *phæcasia* ex corio
fuisse colligere licet ex his Senecæ
verbis: *Pythagoricus quidam emerat
à sutore phæcasia*. Mentio sutoris,
à quo *phæcasia* Pythagoricus eme-
rat, ostendere videtur coriacea
fuisse. Sed clare id docet Era-
thostenes:

Sen. de
Benef.
lib. 7.
cap. 21.

*πέλμα ποποράπλεσκεν ἰλαφρῶ φαίκα-
σίοιο.*

Erathost.
in Merc.

Pellem olim suebat tenuis phæcasii:
πέλμα enim apud Græcos & de
corio dicitur. Quæ quidem pulchre
observata sunt doctissimo Baldui-
no. Fuerunt præterea *τροχάδες*,
calcei qui currentibus aut curso-
ribus conveniebant. Atque hi ex
pelle fuerunt caprina. Hesychius:

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 14.

B

τρο-

Gen. 3. 21. vestimentis usum Deus docuerit
 qui primus *Adamo & uxori ejus*
tunicas pelliceas fecit, & induit eos.

III. Uti vestimenta priscorum
 mortalium pellicea fuerunt, ita &
 calcei ex pellibus fiebant. Ab
 antiquissimis temporibus pelles
 plurimum consuendis calceis ma-
 teriam præbuerunt. Et quidem
 vetustissimis hominibus is usus vi-
 detur, ut quandam pellis particu-
 lam sive crudum corium pedibus
 subligarent, quod vicem calcei
 præstabat. Sic capio verba Xeno-
 phontis, quæ Latinè reddidit vi-
 politissimus Angelus Politianus.
Cum defecissent veteres calcei, habebant
ex recentibus coriis bubulis car-
batinas confectas. Deinde, ut in
 dies passim crescunt artes, ita &
 mollire ferarum pelles, & soles
 concinniores, deinde calceos con-
 ficere, hominum industria invenit.
 Sed apud omnes ferè populos pel-
 les & corium vulgatissima calceo-
 rum materia fuit, uti & nostro
 tempore id ipsum obtinet. Non
 enim barbari illi tantum, qui ple-
 rumque pellibus induebantur, pe-
 des eodem tegumento munierunt,
 quo-

Polit.
 Miscellan.
 cap. 2.

quomodo Gethas ex equino corio
perones gestasse illud Sidonii Apol-
linaris docet

Sidon.
Apollin.
carm. 7.

*Peronem pauper nodus suspendit
equinum:*

verum etiam Græci atque Ro-
mani.

IV. Apud Græcos ex corio
quondam calceos fuisse docere pos-
sunt Phæcasia, Philosophorum ge-
stamen. Etenim phæcasia ex corio
fuisse colligere licet ex his Senecæ
verbis: *Pythagoricus quidam emerat*
à sutore phæcasia. Mentio sutoris,
à quo phæcasia Pythagoricus eme-
rat, ostendere videtur coriacea
fuisse. Sed clare id docet Era-
thostenes:

Sen. de
Benef.
lib. 7.
cap. 21.

*πέλμα ποποράπλεσκεν ἰλαφρῆ φαικασί-
σιοιο.*

Erathost.
in Merc.

Pellem olim suebat tenuis phæcasi:
πέλμα enim apud Græcos & de
corio dicitur. Quæ quidem pulchre
observata sunt doctissimo Baldui-
no. Fuerunt præterea *τροχάδες*,
calcei qui currentibus aut curso-
ribus conveniebant. Atque hi ex
pelle fuerunt caprina. Hesychius:

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 14.

B

τρο-

προχάδες, σανδάλια ἀπὶ τῆς αἰγίης ὀμα
ματῶ. Habuerunt & Ἀἰγνακίδες, cal-
ceos ex pellibus agninis, (ἀἰγνακίς
enim est agnina pellis cum ipsa
lana) quibus hyeme utebantur

Pollux lib. 7. cap. 33. eruditissime animadvertit, ac Po-
Grævii lucis locum à menda liberavit
Lect. Hef. Johannes Georgius Grævius
pag. 68. ὁ πᾶν.

V. Apud Romanos omnia cal-
ceorum genera ex corio fuerunt
Perones, aratorum & venatorum
proprius, calceos cavos ἀμεβύβου
ex crudo corio, h. e. minime sub-
acto & concinnato, fuisse, unde

Virg. l. 7. crudus pero Virgilio dicitur,
Æn. 7. 689 setosus Sidonio, eruditi Romani
Sidon. l. 4. rum antiquitatum interpretes ma-
Epist. 40. nuerunt. Ex aluta corio mollior

Senatorum calceos fuisse. iidem de-
Marr. lib. cuerunt, quos lunatam pellem Ma-
2. Epigr. tialis dixit, & nigras pelles Ho-
49. rati, &
Horat. lib. rati, &
1. sat. 6.

Nam ut quisque insanus nigris ma-
dium impedit crus
Pellibus.

Scilicet pro calceo, qui apud Ro-
manos ex corio fuit, pellem usum
par

pant nobiles Poëtæ quomodo &
Ovidius *pellem pro calce* dixit.

*Nec vagus in laxa pes tibi pelle
naset.*

Unde & *Tentipellium* vox est apud
Festum, inde nata, quod Roma-
ni strictim calcearentur. *Caligam*
maximus virorum Claudius Sal-
masius ex Græco *χάλχη*, id est *pellis*,
deducit, unde *calga*, quam vocem
more suo *caligam* veteres dixerunt.
Elegans est ad hanc rem Cœlii
Symposii Poëtæ veteris *Ænigma*,
quod de *Caliga* inscribitur.

Salm. ad
Tebellii
Pollionis
Gallie-
num.

*Major eram longè quondam, dum
vita manebat,*

*Sed mox exanimis, lacerata, liga-
ta, revulsa,*

*Dedita sum terræ, tumulo sed con-
dita non sum.*

Cœlii
Symp.
Ænigma
56.

Scilicet corium in vivo tauro aut
bove majus est quam in caliga.
At dum taurus sive bos vita pri-
vatur, pellis laceratur, ligatur,
revellitur, ut ex eo fiat caliga.
Corium vero, ex quo facta est cali-
ga, terræ datur, eamque premit in
humano pede: neque tumulo con-
ditur,

B 2

ditur,

28 De CALCEIS HEBRÆOR.

Salm. ad
Tertull.
pal. cap. 5. dicitur, sed usu consumitur. Idem
vir maximus in Tertulliani loco,
qui vulgo legitur *Sutrina Venereis*
prospexere perones effœminatos, pro
sutrinis Venereis emendat *sutrinæ*
Venerias, h. e. Venetas pelles, ex
quibus calcei conficerentur, quod
ibi optimæ notæ pelles consue-
rentur. Ipsæ imperatorum *Zanchas*
ex pellibus Parthicis fuerunt se-
culis posterioribus. Corippus id
docet in descriptione calceorum
Justini imperatoris:

Corippus
lib. 2.
cap. 3.

*Parthica Campano dederant que
tergora fuco.*

Parthica tergora Corippus vocat
corium molle ex Parthicis pel-
libus, quæ mollissimæ erant,
& adhibebantur ad calceos
imperatorum, quarum pellium
Parthicarum multa apud veteres
mentio. *Zanchas Parthicas* impe-
ratorum calceos hinc vocat Tre-
bellius, h. e. de corio Parthico
factas, ad quem locum videri possunt
quæ maximus Salmasius nota-
vit. De calceis ex hædina
pelle elegans exstat Martialis jo-
cus:

Trebel. in
Gallieno.

Mart. lib.
12. Epigr.
45.

Hædina

*Hædina tibi pelle contegenti,
Nudæ tempora verticemque calvæ,
Festive tibi, Phœbe, dixit ille,
Qui dixit caput esse calceatum.*

Sed quod mireris, calceorum ex Hyænæ pelle meminit Oppianus, quibus tantam adscribit virtutem, Oppian. cyneg. lib. 3. ut si quis calceatus hyænæ pelle incesserit, adeo canibus sit metuendus, ut ipsi obmutescant nec audeant allatrare.

Multa quidem veteres prodiderunt de Hyænæ in canes odio, & quod isti animalium generi sit infestissima, quæ vir summus Samuel Bochartus observavit, an vero ea sit virtus pellis Hyænæ, merito Bochart. Hierof. p. I. pag. 832. dubitamus. Et tamen simile quid refert Plinius, qui asserit eos, qui hyænæ linguam in calceamento sub pede habeant, non latrari à canibus.

VI. Uti apud veteres magnus fuit pellium in consuendis calceis usus, ita & Hebræos ex pellibus sive corio gestasse calceos putamus. Fuerunt in ea gente vestes pelliceæ in frequenti usu. Patriarchæ plerique pellibus tecti incesserunt. Ambularunt enim *ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν* in ovillis & caprinis pellibus,

30 De CALCEIS HEBRÆOR.

Hebr. II.
37.

2. Reg. I. 8.

Hieron. in
Epist. ad
Eustochium de
custod. Virgin.

A & 9. 43.
& 10. 5.

pellibus, ut docet auctor Epistolæ ad Hebræos. Qui quidem habitus fere ordinarius Prophetarum fuit, quorum villosa vestimenta memorantur, ut de Elia est notissimum. Sed hac de re plura jam alii observarunt, & nos in majori opere, quod de Re Vestiaria Hebræorum est, si Deus voluerit, prolixius differemus. Quis dubitabit, cum inter Hebræos pellicearum vestium frequens fuerit usus, etiam ex corio sive pellibus eos calceos gestasse, cum nihil magis fuerit obvium, atque ad usum calceorum aptius, quomodo & hodie vulgatissima materia, qua calceantur pedes, corium habetur. Ita credidisse videtur Hieronymus, qui Christum discipulis *vincula pellium* interdixisse dicit: *Discipuli, inquit, sine calceamentorum onere, & vinculis pellium ad prædicationem novi Evangelii destinantur.* Juvat conjecturam, quod alibi mentio fiat *Σιμων & Βύργου* (nam *Βύργου* est coriarius, ut glossæ habent, quomodo *נדר* pro coriario adhuc usurpant Thalmudici, qui coria tractat conficiendis calceis) sed maxime quod
Gibe-

Gibeonitarum calcei מלוח vocantur in Josuæ libro. Vox Hebræa proprie notat quod ex frustis variis est confutum. Nam לוח proprie est consuere ex multis pannis & coloribus, quomodo centonem solent. Hinc apud Ezechielem memorantur מלוחות *excelsa multicoloria*, h. e. variis pannis & multorum colorum instrata, quæ Aquila & Theodotion ἐμβολίσματα transtulerunt, quod significat diversos pannos hinc inde confutos, quasi πολύχρᾶσον vestimentum. Inde sumpta metaphora oves aut capræ מלוחות dicuntur, quæ maculas habent adpersas aut tanquam assutas, ut in centone particulas & assumenta, uti nos docet vir summus Samuel Bochartus. Hac ratione Gibeonitarum calcei dicuntur מלוחות, quasi diversis solorum frustis suppacti. At qualia frusta hic intelligemus? De panni frustis ea vox sumitur. Atque ita Targum pro מלוחות habet פרקי. Est autem פרק *frustum panni*, uti videre est in magno opere doctissimi Buxtorfii, unde forte græcum ῥάκ quod conjecit vir Hebraicè per-

Ios. 9. 5.

Ezech. 16.
16.Bochart.
Hieros.
S. I. pag.
478.Buxt. Lex.
Talm. R.
פרק

Drusius ad
Ios. 9. 5.

tissimus Johannes Drusius. At panni frustra fuisse, quibus suppactæ erant Gibeonitarum soleæ, haud facile crediderim. Ut plane de corio intelligendum sit. Et quidem vocem, qua Hebræi utuntur, tam pro corii quam panni frusto sumi, mihi minime est dubium.

Cholin
fol. 57. 2.

מלמל etiamnum Talmudici de præcinctorio sive ventrali opificiū usurpant. מלמל של טרסיים præcinctorium *fabrorum* in Tractatu Cholin legitur. At hæc ex corio fieri consueviffe quis nescit? Inde sane vulgato inter nos Belgas vocabulo *een schootsvel* vocamus, quasi *gremii pellem* dicas. Quin & Thalmudici id ipsum ברביר vocant, de qua voce hæc doctissimus Buxtorfius: ברביר Quod scribitur ברביר

Buxt. Lex.
Thalm. R.
בר.

corium, ventrale opificum, sive gremio sive genibus serviens, Kelim cap. 26. Intellexisse id videntur LXX. interpretes, qui hic optime reddiderunt σκευήλια πάλαια, ἢ καὶ κατὰ πεπελεγμέναι. Quod verbum ἀπὸ τῆς πέλματ^{ος} deductum est. Et quidem πέλμα apud Græcos *plantam pedis* notat, atque pro *solea*, quibus plantarum calces tantum

infimæ teguntur, sæpe sumitur. Sed quia soleæ ex corio fieri seculis omnibus consuevere, quo facit hic Isidori locus: *Soleæ materiales ex materia corio intexta*, ideo & pro corio Græci *πέλμα* usurpant. Ut *συνδάλλια προτεπελεματωμένα* sint *calcei diversis solearum sive corii frustis suppositi*. Paria habet Hieronymus, sive quisquis auctor est versionis Vulgatæ, qui reddit *Calceamenta perantiqua, quæ ad indicium vetustatis pittaciis consuta erant*. Vir undiquaque eruditissimus & acris iudicii Andræas Masius, qui luculento commentario Josuam illustravit, *Nomen פיתא significare dicit, id quod ex aliis atque aliis frustis, sive ut vocant, pittaciis consutum compactumque est: Nam, inquit, apud doctores Hebræos פיתא pro pittacio usurpatum me legere memini*. Ita sane est. Locus insignis est apud Davidem Kimchium, quem mox adducam. *Pittacium* autem apud Latinos pro brevi epistola sumitur, ut Isidorus exponit. Pro *Alba* Lampridius usurpat: *De promovendis*, inquit, *etiam sibi annotabat, & perlegebat cuncta pittacia*. Notavit ad

B 5 eum

Isid. lib. 4.
19. cap. 3

Masius ad
Ios. 9. 5.

Lamprid.
in Servio
& ibi.
Casaub.

eum locum magnus Casaubonus Pittacia dicuntur pice vel maltha illarum breves tabulae, in quibus elogia scribebantur, & id genus alia, quae paucis verbis possunt comprehendere. Ut illa Polybiana pittacia de quibus aliquid ad Suetonium notare meminimus. Ego vero pittacia etiam scedulas fuisse puto è membrana excisas, in quibus gnomas & breves sententias scribebant. Sane Polybii pittacium, quod ad Suetonium Augustum notavit vir magnus, in quo quaedam gnomae erant descriptae, nihil aliud mihi fuisse videtur quam parva membranae scedula quam ad Demetrium misit. Atque idem Augustus in illo Suetonii loco mihi factitasse videtur. In evolvendis, inquit, utriusque linguae auctoribus, nihil aequè spectabat quam praecepta & exempla publica vel privatim salubria: eaque ad verbum excerpta, aut ad domesticos aut ad exercituum provinciarumque rectores, aut ad urbis magistratus plerumque mittebat, prout quique morum indigerent. Scilicet Augustus excerptas veterum sententiarum parvae membranae scedulae inscribebat.

Casaub. ad
Suet. Aug.
cap. 89.

bebat, & nihil amplius, easque
 perferri ad eos curabat, quos in-
 crepiturus erat. Atque ita pitta-
 cium fumerem in illo Petronii, quod
 vir magnus adducit. Statim al-
 latae sunt amphorae vitreae diligenter
 gypsatae: quorum in cervicibus pitta-
 cia erant affixa cum hoc titulo Fa-
 lernum, Opimianum annorum centum.
 Sane nihil aliud ibi pittacia viden-
 tur quam scedulae de membrana
 excisae, affixae ampullis, quibus
 inscripta fuit aetas vini. Ita cum
 pittacium membranæ parvam sce-
 dulam notet, etiam pro frusto co-
 rii sumptum est. Pittacium sic
 apud Celsum, non pro panniculo, Celsus
 ut quidam habent, sed corio me- lib. 3.
 dicamento illito, quod capiti vel
 præcordiis applicatur, ponitur,
 quod etiam hodie inter medicos
 est tritum. Hac significatione pit-
 tadium R. David Kimchi sumpsit, Kimchi
 ejus verba Latine reddita, hic in lib.
 apponi merentur. כמלאות in- Rad.
 quit, sunt calceamenta coagmentata
 ex frustis coriaceis in loco vestustatis
 eorum, h. e. ubi detrita sunt, & sic
 dixerunt doctores nostri de frusto corii
 cum pittacio super pittacium, ubi.

pittacium vocant טלא. Scilicet Hebraei habent vocem פתק, quæ *librum, libellum, epistolam, scedam, diploma,* notat, uti videre est apud

Buxt. Lcx.
Talm. R.
פתק

virum in Hebræorum literis maximus Johannem Buxtorfium, atque insuper pro *pittacio, quod medicinae causa de collo suspenditur,* ponitur, ut idem monet. Quod *pittacium* nihil aliud puto, quam *scedam, vel membranam, certam scripturam, litteris vel characteribus notatam, quæ valetudinis causa collo vel pectori appenditur, quam alias קמיע* vocant Talmudici, à parvitate scilicet, ut Elias putat, quia membrana ista parva & tenuis est, & scripturam paucam, & abbreviaturis notatam continet, de quali *pittacio* Rabbiorum doctissimus Maimonides: אורו קמיע

Maim. in
de Sab.
cap. 19.

ממחור זה שריפתו לשלשה בני אדם
Quodnam est pittacium probatum? Id, quod sanavit tres homines. At id etiam pro frusto corii sumplerunt, ut David Kimchi notavit, de *frusto corii dixisse magistros, cum pittacio super pittacium.* Patet ergo quo significato vulgatæ versionis auctor *pittacium* sumpserit, pro parva

parva parte vel frusto corii. Optimè sane. Calcei Gibeonitarum ad indicium vetustatis diversis corii frustis suppacti erant. Ut jam antiquissimis illis temporibus solearum ex corio usus appareat.

VII. Hinc videre est, cum ex pellibus sive corio fuerint calcei veterū Hebræorum, quod vili pretio constiterint. Philosophorum Phæcacia, quæ ex corio fuisse docuimus superius, quatuor denariis olim empta fuerunt. Locus elegans est ad hanc rem apud Senecam: *Pythagoricus*, inquit, *quidam emerat à sutore phæcacia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam redditurus, & cum clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: quid perdis operam tuam? sutor ille, quem quæris, elatus, combustus est. At Pythagoricus noster quatuor denarios non invita manu domum retulit. Deinde, cum reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluntatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & per clostrum, qua se commissura laxaverat, quatuor denarios in tabernam inseruit. Discimus ex hoc loco quam*

Sen. de
Benef. lib.
7. cap. 21.

38 De CALCEIS HEBRÆOR.

vili pretio constiterint phæcacia, ut-
pote quatuor empta denariis, quam-
obrem & Seneca illa ironice *rem*
magnam vocat. Non pluris consti-
tisse Hebræorum calcei videntur,
imo vix ullum vestimentum viliori
pretio fuisse. Apud Amosum con-

Amos 2,6. queritur Deus, *quod egenum vendi-*
derint pari calceorum. Inter alia
quæ recensentur istorum homi-
num peccata, perstringuntur Ju-
dices illius ævi, qui pecuniæ gra-
tia injustè judicabant, imo vel
egenum vendebant *pari calceorum.*

Amos 8,6. *egenum emebant pari calceorum.* Sci-
licet egenos, quasi homines vilis-
simos & nullius pretii, vel vende-
bant Judices, vel emebant alii *pari*
calceorum, h. e. re minimi pretii.
Par calceorum apud Prophetam
veluti proverbialis est loquendi
ratio, pro re vili & nullius ferè
momenti, quomodo & alibi usur-
pat *frustum panis*. Simile quid apud

Eccles. 46.
22.

κρήματα, καὶ ἕως ὑποδημάτων δὲ
πάσης σαρκός ἔκ ἐληφεν. Pecuniam
usque ad calceos ab ullo homine non
accepit. Sensus est apud Samuelem:
nihil

nihil quidquam à quoquam abstulisti. I. Sam. 12. 4.
 Hoc cum planum sit atque perspicuum non alium sensum esse istius dicti; tamen contrarium conjectat vir magni nominis Martinus Gejerus. Gejer, de Luct. Hebr. pag. 293. Postquam notasset, calceos taxi vel Janthinos ex corio molli tenero ac elegantiori in usum virginum matronarumque delicatarum olim paratos, uti censet Osiander, quomodo & sandalia Judith rapuisse Judith 16. II. dicuntur oculos Holofernitis: *Forse*, inquit, *etiam pro preciosis ejusmodi calceis vendiderunt pauperem Amos 2. 6. 8: 6. qua ratione hætenus alicujus proventus in ocrearum par à nobilibus impendi quandoque audivimus.* Sed in ea conjectura erravit plane Gejerus. An calcei taxi ex corio molli in usu fuerint Hebræis non liquet. Quod si vel maxime tales in pretio in ea gente fuissent, uti verisimile est luxum inter Hebræos quoque in calceis fuisse, huc neutiquam facerent. Etenim totius orationis series ostendit, non de pretiosis calceamentis loqui Prophetam, sed pro re vili & minimi pretii *par calceorum* usurpare. VIII.

40 De CALCEIS HEBRÆOR.

VIII. Σίμωνος βύρσεως superius facta est à nobis mentio, cum con- jiceremus apud Hebræos calceos ex corio fuisse. Huic conjecturæ vero nos non multum fidere etiam satis indicavimus. Etenim licet βύρσεως sit coriarius, qui coria tractat calceis conficiendis, non tamen in his solis eorum opera occupa- tur, cum confectarum pellium va- rius sit usus. Quamvis etiam non ineptum sit, si dicamus in coriis, è quibus calcei fiunt, industriam Simonis versatam. Illud hic in- quirere juvat, cur de Simone dica-

Act. 10, 5. tur, ἡ ἱστὴ οἰκία παρά τὴν θάλασσαν cuius est domus juxta mare. Omnes, quos ad hunc locum videre mihi contigit, Novi Fœderis interpre- tes, securè hæc verba transfiliunt. Ipse vir illustris Hugo Grotius, qui reliquis omnibus in hoc ge- nere studiorum facile palmam præ- ripit, utpote quo nemo ex gen- tium ritibus plura notavit ad peni- tiorem sacrorum voluminum intel- lectum, nihil monet. Putarunt vi- dilicet homines eruditi, nihil no- tatu dignum hic dici posse. Et tamen non sine ratione est, quod Simo-

Sim
An
ned
mo
fuis
Sim
clur
se ju
cæl
& p
pe i
dor
cet
dod
σπδ
τα
πρό
om
cor
secl
bra
cun
rit
nes
detr
dos
clur
mus
urb
quic
excl

LIBER PRIMUS. 41

Simonis domus *juxta mare* fuit. Animadvertit vir doctissimus Benedictus Balduinus, coriarios, quod morticina tractarent, ab urbibus fuisse submotos, adeoque domum Simonis coriarii urbis ambitu exclusam, cum diserte dicatur fuisse *juxta mare*. Ita sane est, detracta cæsis animalibus coria concinnare & polire apud veteres semper turpe fuit habitum, unde tales urbium domicilio carere voluerunt. Docet locus Artemidori, quem vir doctissimus observavit: Τὸ δὲ βυρσοδέψειν πᾶσι πανηρόν. νεκρῶν γὰρ ἀπὸ τῆς σαμάτων ὁ βυρσοδέψης. Καὶ τῆς πόλεως ἀπὸ κίστες Coriariam exercere omnibus malum. Mortua enim tractat corpora coriarius. Quare & ab urbe secluditur. Idem factum inter Hebræos veteres mihi fit verisimile, cum morticina attingere lege fuerit cautum. Unde & istos homines, quibus sæpe incumbit pelles detrahere morticiniis, ut immundos fere semper, suo consortio excluderunt. Quare & Simonis domus *juxta mare* fuit, h. e. in ea parte urbis, qua mari alluitur. Adeo ut quidem Joppæ habitaverit, sed urbe exclusus *juxta mare*.

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 2.

Artemid.
lib. 2.
cap. 53.

C A-

42 De CALCEIS HEBRÆOR.

CAPUT TERTIUM.

Calcei ex variis animalium pellibus olim confecti. וְרַח אֲפֻד Ezechielem cap. 16. vers 10. de taxi vel taxonis pellibus multis exponunt. וְרַח male pro taxo sumitur. Incertum an veteres ex taxi pellibus calceos gestarint. Calcei taxei quare viles. Interpretes antiqui וְרַח coloris nomen volunt. Variis interpretamenta. Non est color niger. Mulieres olim nigros calceos non gestarunt. Neque caruleus, ut Hieronymus & alii וְרַח אֲפֻד interpretantur. Calcei carulei Regum Gallorum. Dubium an iis veteres usi. וְרַח color est purpureus vel hysginus juxta Bochartum. וְרַח color quem וְרַח lacca Talmudici vocant. De pellibus ubique וְרַח dicitur. Et coloris est nomen. וְרַח lacca color ruber corii. Calcei rubri, sive coccinei, magno loco habiti.

Albanorum & Romanorum Regum gestamen. Locus Dionis de calceatu Caesaris, à Ferrario & Salmasio tentatus, emendatur. Calcei mullei, qui rubri fuerunt ab iis qui curulem gesserant magistratum, & triumphantibus sumpti. Imperatorum Constantinopolitanorum proprii calcei rubri sive coccinei. In ornatu Pontificum rubea sandalia. Mulieres olim rubros calceos gestarunt. Judaeorum magnates in festis solemnibus iis usi. Etiam in Oriente virgines nobiliores. Locus Cant. 7. 1. nondum satis explicatus, illustratur. Multorum interpretum *παρεσκευεῖν* notata. In locum Judith 10. 3. & 16. 11. conjectura.

I.

Calceos veterum Hebraeorum ex corio fuisse, superiori capite variis rationibus ostendimus. Quodnam vero corii genus

nus

44 De CALCEIS HEBRÆOR.

nus in conficiendis eorum calceis adhibitum fuerit, non constat factis, imo prorsus incognitum est. Varias animalium pelles in calceorum usum olim celsisse, ex iis locis, quæ adduximus, colligi potest. Gethæ ex equino corio perones gestarunt, & ex recentibus coriis bubulis confectæ sunt Carbatinæ. Calceos ex bovis corio Hesiodus præcepit hyberno tempore gestandos.

Hesiod.
epy. vers
540.

Ἀμφὶ δὲ προσὶ πέλδρα βῶς ἴφι κτα
μένοιο

Ἄρμενα δῆσσεαξ:

Circum vero pedes calceos bovis in flore occisi aptos ligato. Vult nempe, ut calcei fiant ex corio bovis, ut omnes Græci recte exponunt, nec senio nec morbis confecti, sed qui in ipso robore & flore ætatis occiditur, cuius corium calceis, qui non facile deteruntur, & contra frigus maxime muniunt, sit aptissimum, uti ad illum locum notavit vir undequaque doctissimus Johannes Georgius Grævius, cui quantum debeant politiores literæ nemo ignorat, nisi omnis humani-
tatis

Grævii
Lect. Hes.
pag. 67.

tatis expers. Habuerunt Græci
εροχάδας ex pelle caprina, & *ἀγρινί-
 δας* ex pellibus agninis, quomo-
 do & Epiphanius, & Athenæus
 & Pollux, quos adducit vir eru-
 ditissimus Paulus Leopardus, cal-
 ceos commemorant ex pelle hæ-
 dina.

Leopardus
 Emend.
 lib. 2.
 cap. 2.

II. Si interpretes sequimur,
 apud veteres Hebræos calcei fue-
 runt, & quidem in summo pretio,
 ex pelle animalis, quod voce novi-
 tia *taxum* vel *taxonem* vocamus,
 unde ortum est Belgarum vocabu-
 lum *Das*, quo nomine id ipsum
 animal dicitur. Beneficia, quibus
 cumulaverat Hebræam gentem,
 maxima ac prope stupenda, apud
 Ezechielem describit Deus, sub
 Ezech. 16.
 emblemate ornatus muliebris. In-
 10. 11. 12.
 ter cætera recenset, quod *calceave-
 rit eam* *וְחָרַץ*. Hebræi *וְחָרַץ* animal
 esse statuunt, de quo multa Tal-
 mudici disputant, an animal mun-
 dum sit an immundum? Intelligunt
 Talm.
 Tract. de
 Sabbatho
 cap. 2.
 fol. 28.
 autem animal simile *תְּבֵלָה* *Tbela*
Ælan, h. e. viverræ, parvi ani-
 malis, similis feli, uti prolixè
 docet in incomparabili de animali-
 bus opere vir summus Samuel
 Bo-

Bochart.
Herroz p. I
lib 3. cap.
30.

R. Sal. in
h. l.

Osiander,
Munsterus,
Vatablus &
Grotius in
h. l.

Salm. in
Solin. pag.
1009.

Bochart.
loc. cit.

Bochartus. Sed propter nominis
allusionem *טַחַם* *taxum*, sive *taxo-*
nem, alii exponunt. Horum prin-
ceps est R. Salomon Jarchi, qui
hæc verba *טַחַם וְהַגְעִיף* & *calceavit*
sachas, Gallicè reddidit, *קַלְצִי*
je calse toy taiffon, quo-
modo ipsius ævo Galli loqueban-
tur. Atque hunc sequuntur re-
centiores omnium linguarum in-
terpretes, qui vertunt *calceavi* et
taxo, h. e. pellibus *taxeis*, *me-*
dassenvellen, uti Belgæ reddide-
runt. In hanc sententiam expo-
nunt, præter Osiandrum, Sebastia-
nus Munsterus & Franciscus Va-
tablus. Vir illustris Hugo Grotius
de *melium pellibus* accepit. Putavit
forsan *taxonem* esse *melem* veterum,
quod tamen refellere conatur ma-
ximus virorum Claudius Salma-
sius.

III. Hos omnes, quamvis

Defendat numerus, junctæque um-
bone phalanges,

magnis rationibus inductus, sequi
non possum. Nam præter varia
argumenta, quibus *וְהַגְעִיף* Samuel

Bochartus male *טַחַם* pro *taxo*,
sive

sive *taxone* sumi ostendit, illud mihi videtur quam maximè dubium, an unquam veteres ex *taxi* pellibus calceos gestarint. Calceos *taxi*, è corio molli tenero ac eleganti, in usum virginum matronarumque delicatarum paratos, censet quidem *Osiander*, id vero nullo testimonio firmat. Et sane veteres ex *taxi* pellibus calceos gestasse, aut aliquod habuisse calceamenti genus, nemo dixit. Pelle *taxonis* muniri pharetras, & equorum helcia, scuta quoque obtegi, canumque millos sive collaria confici, nonnulli scribunt. At qui dixerit olim calceos ex pelle *taxi* sive *taxonis* fuisse, nemo homo est. Quemadmodum & hodie istarum pellium in calceis conficiendis nullus est usus. Ne dicam, nihil hic fore magnificum, si *taxeis* pellibus inter alia ornamenta gentem *Hebræam* Deus calceasset, cum istiusmodi calceis *nelixæ* quidem & calones, libenter uterentur. Et tamen aliquod genus pretiosi calceamenti hic intelligere necesse est, quod inter tam varium & multiplicem ornatum præ-

Osiander
in *Paraph.*

prædicat Deus, quodque olim in
usum virginum & matronarum de-
licatiorum paratum fuit. Ut pla-
ne alii, quam ex pelle taxonis,
hi calcei fuerint, de quibus Deus
dicit *וְהָיָה לְךָ תַּחַשׁ* & *calceavi te tacha*.

IV. Si consulimus veteres scri-
pturæ interpretes *וְהָיָה* nihil minus
fuerit quam animal. Etenim om-
nes, quotquot fuerunt, non ani-
malis, sed coloris nomen volunt.
LXX. Græci hic habent: *Καὶ ἕτα-
ρα ὡς ὑάκινθου*, quomodo & alibi
in Mose *עֲרֹתַי חֲשֵׁים* reddiderunt
ἄσηματα ὑάκινθου. In textu Hiero-
nymi est *calceavi te hyacintho*, sed
in commentariis *Ianthino*, quomodo
Aquila & Symmachus interpretati
sunt. Alii pro *nigro* eam vocem acce-
perunt: *עֲרֹתַי חֲשֵׁים* Arabum, quos
in Suecia Manuscriptos vidit Bo-
chartus, unus reddit *pelles coloris
caelestis*, alter *coria randag*, & editi
duo, *pelles daris*, id est, *coria
nigra*, & *pelles nigras*, utraque
voce à Persis mutuata, quibus
daris de pelle, & *randach* de co-
rio *nigrum* sonat, quomodo & Sa-
maritanus *pelles nigras* habet. *Saf-
gona* verterunt Chaldæus & Sy-
rus

rus, quam vocem notare colorem
 ὄρνυον *hysginum* multis docet mag-
 nus Bochartus, quamvis Hebræi Bochart.
loc. cit.
 eam sumant pro animali, quo-
 modo & in egregio suo opere *ta-*
xum exponit vir in Hebraicis ne-
 mini secundus Johannes Buxtor- Buxt. lex.
Talm. R.
105.
 fuis.

V. In hoc interpretum dissensu
 videndum nobis est num quid certi
 possimus invenire. *וַרְנָא* de colore
nigro hic intelligi non potest, cum
 olim apud nullas gentes nigri cal-
 cei mulierum fuerint. In calceo-
 rum coloribus is sexus quondam,
 uti & hodie, mirum in modum
 luxuriavit. Præter *albos*, qui mu-
 lierum ut plurimum fuerunt, ha-
 buerunt *mulleos*, sive rubros, *ce-*
reos h. e. ceræ instar flavos, &
hederaceos, h. e. virides, quorum
 omnium usum, uti meminit Fla- Vopisc. in
Aurel. &
ad eum
Salmasius.
 vius Vopiscus, mulieribus reli-
 quit Aurelianus. Videri possunt
 quæ de his variis calceorum colo-
 ribus ad eum locum eruditissime,
 uti solet, notavit maximus Sal-
 masius. At nigros calceos olim
 gestatos à mulieribus fuisse nus-
 quam legimus. Etenim illi viro-
 rum

C

rum

50 De CALCEIS HEBRÆOR.

rum ut plurimum fuerunt, & quidem Senatorum apud Romanos insignis, unde Juvenalis:

Juven. sat.
7. vs 190.

————— *Nobilis & generosus*
Appositam nigrae lunam subtexit
alutæ.

uti jam dudum animadverterunt homines eruditi. Ut *שחור* non possit de colore nigro intelligi, cum hic non nisi fœminarum ornatus exprimatur, quibus non conveniunt calcei nigri.

VI. Quid Græci intellexerint per vocem *ὑακινθῶν*, qua reddiderunt Hebræorum *שחור*, non adeo certum est. Etenim tam pro *cæruleo* quam pro *purpureo* colore apud idoneos scriptores usurpatur. Qui tamen à se invicem non sunt parum diversi. Ut nondum constet, qualis fuerit color *hyacinthinus*, *cæruleus* an vero *purpureus*.

Hier. in
Ezech. 16.
19.

Et quidem pro *cæruleo* Hieronymus accepit. Notat ad hæc verba *calceavi te hyacintho*, vel ut alii *ianthino*: cum loti fuerint pedes, & omni sorde purgati, calceantur *hyacinthinis*, vel ut alii *Ianthinis*, quod utrumque *aerii* & *avariæ* coloris est.

LIBER PRIMUS. 51

ut rapiantur in occursum Domini in
aerem, & ad caelestia regna festinent.

Idem alibi: Involucra hyacinthina,
propter coloris similitudinem, refere-
mus ad aeras potestates. Neque

Hieronymus tantum, sed & alii
complures cum coelo & aere hya-
cinthum & hyacinthinum contu-
lerunt. Ita Origines, Theodore-
tus, Gregorius Nyssenus, Am-
brosius. Quomodo & Arabum
interpretū unum *ⲟⲩⲧⲏⲛ ⲙⲏⲩⲏ* pelles
coloris caelestis reddidisse, superius
vidimus.

VII. At nos *ⲁⲓⲁⲗⲓⲧⲟⲩⲱ* male expo-
ni colorem caeruleum putamus.
Est quidem is color etiamnum usi-
tatus in pompaticis Regum Gallo-
rum calceis, quos è serico, velutove
caeruleo, cum liliis aureis opere
Phrygio intextis, confici consue-
vise, auctor est Monstreletus. Qua-
les in variis Gallie locis in mul-
tis Regum Gallorum imaginibus
posse observari, monuit vir doctis-
simus Benedictus Balduinus. Ac
præ omnibus unam, eamque in-
signem HENRICI MAGNI
effigiem, ad vivum expressam,
quæ in regio illo cænobii Sandio-

Hier. in
Ezech. 27.
24.

Orig. in
Exod.
Hom. 13.
Theodor.
in Exod.
Quæst. 6.
Gregor.
Nys. de
vita Moïsis.
Ambr. in
Apoc. 9.

Bald. de
Cal. Ant.
cap. 4.

52 De CALCEIS HEBRÆOR.

nyfiani ærario, singularique armario stat inclusa, id ostendere, quæ præter vestimentorum, quibus in sua inauguratione Gallici Reges uti solent, insignia, calceos è serico cæruleo, liliis aureis distincto, spectantium oculis exhibet. Olim tamen calceos cærulei coloris in usu fuisse merito dubitamus. In omni antiquitate unicum exemplum nos observare potuimus, & quidem non adeo vetustum, de Michaelis Palæologi Socero, qui Sebastocrator dicebatur, & cæruleis calceis ab Imperatore distinctus fuit, uti memorie prodidit Nicephorus. *Cæsar*, inquit, *cum Despote Socero Sebastocrator appellatur. Soceri vero illustri discrimen in cæruleis calceis aquilæ intertextæ constituiebant.* Scilicet, ea tempestate, qua purpureus color Imperatorum Constantinopolitanorum proprius fuit, in calceorum cæruleo colore discrimen est positum, ut ab ipso Imperatore socer distingueretur, qui cum aquilis intertextis cæruleos calceos habebat, cum Imperator cum aquilis intertextis purpureos gestaret.

At

Niceph.
lib. 4.

At exemplum vetustius nos nullum legimus, aut ab ullo hominum eruditiorum vidimus animadversum.

Ut non immerito ambigemus an inter Hebræos veteres cærulei calcei fuerint in usu, quod tamen omnino necesse est, si *וְאֵין־יָרֵךְ* colorem cæruleum notaret.

VIII. Dicendum ergo pro colore *purpureo וְאֵין־יָרֵךְ* sumendum esse apud LXX. Senes, quomodo & vir summus Samuel Bochartus *וְאֵין־יָרֵךְ* accipit vel pro hyacinthino colore, vel pro hyfgino, qui hyacinthino est affinis, (quod multis etiam docuit maximus Salmasius, qui hyacinthinum & hyfginum ita differre probat, ut tamen affinis sint tincturæ, & utrumque pro *purpureo* usurpetur) qua significatione etiam sumendam vocem *Sasgona*, quam Syrus atque Chaldæus habent, contendit, ut nempe idem sit, quod apud Græcos *ὑσζην*, qualis color cocco tingitur, & ad purpuram accedit.

IX. Nos quidem non dubitamus, quin *וְאֵין־יָרֵךְ* sit is ipse color, quem *לַל* lacca Talmudici vocant. Illud observandum *וְאֵין־יָרֵךְ*

Bochart.
loc. cit.

Salm. Exer.
Plin. pag.
272.

54 De CALCEIS HEBRÆOR.

Exod. 25. 5 de pellibus ubique dici. In iis,
 & 35. 23. quæ in Exodo ad structuram Ta-
 bernaculi offeruntur, memoran-
 tur *pelles arietum rubefactæ &*
pelles תחשם tachasim. In eodem
 Exod. 26. libro, Tabernaculi tegumento
 14. *ex ariesum pellibus rubefactis,* su-
 & 36. 18. perinducitur *מכסה עוריה תחשם* &
 & 39. 34. *gumentum ex pellibus tachasim.* In
 Num. 4. 6. Numeris quoque, super, arcam, &
 8. 10. 11. mensam, & candelabrum, & altare
 23. 24. 25. aureum, & omnia vasa ejus expan-
 di jubetur operimentum *ex pelle תחשם*
tachas, & Gersonitæ jubentur fer-
 re aulæa Tabernaculi, & tento-
 rium conventus ejus *מכסה תחשם*
וְעֹרֵי תַחֲשָׁם & operimentum tachas
quod est super illud. Atque ut תחשם
 de pellibus ubique dicitur, ita &
 colorem significare, cum pellibus
 rubris adjungatur, manifestum est.
 Etenim cum memorantur *pelles*
arietum rubræ & tachasim, satis
 constat utrumque ex æquo esse co-
 loris nomen. Non mihi latet,
 quid hic opponat nostri seculi sum-
 mus Theologus Iohannes Cocce-
 jus: *Non videri probabile, nihil nisi*
colorem notari, quia tum non diceret-
ur in plurali תחשם. Hæc vero ra-
 tio

Coccejus
 in Lex.
 Hebr. R.
 תחשם

cio me parum movet. Etenim
 uti ab אדם, quod *rubrum* notat,
 fit plurale אדמים, & à עור *niger*,
 plurale עורים, non video cur à רחש
 non possit dici plurale רחשים. Cum
 itaque רחש de pellibus dicatur,
 & colorem significet, non alium
 colorem ego fuisse puto, quam
 quem לכא Talmudici vocant. לכא
 R. Salomo definit צבע עור אדם *colo-*
rem corii rubrum. Scilicet de ru-
 bro colore id intelligi vult, quam-
 vis in corio magis quam in pannis.
 Videri possunt quæ observata sunt
 viris præstantissimis Johanni Bux-
 torfio & Samueli Bocharto. Is
 vero color coccineus mihi fuisse
 videtur. Quod quidem voluit
 R. Salomon Jarchi, qui in Cholin
 לכא exponit per סר"קא in Pesachin
 autem per סר"קא, si vera est viri
 doctissimi Johannis Braunii, qui
 vestitum Sacerdotum Hebræorum
 luculento commentario nuperius
 illustravit, conjectura, qua pro
 סר"קא emendat סרלקא, ut *cocci-*
num intellexerit Jarchius. Quo-
 modo & de coccino intelligenda
 vult ea Talmudis loca, eo magis
 quod in Pesachin quæstio fit de

Talm. in
 Pesachin
 fol. 24. b.
 & Cholin
 fol. 28. a.

Buxt. Lex.
 Talm. R.

לכא
 Bochart.

Hieros.
 p. 2. lib. 4.
 cap. 4.

Braun. de
 vestitu
 Sacerd.
 Hebr. lib.
 1. cap. 15.

56 DE CALCEIS HEBRÆOR.

aqua & furfure, qua utuntur infectores ad tingendam *laccam*, quali aqua & hodie utuntur ad tincturam coccini. Ut cum Jarchius *Lacca* explicet צבע עץ אדום שקורין *צבע עץ אדום*, ut quidem pro צבע עץ אדום, vel צבע עץ אדום emendat, perinde sit ac si dixisset, *color est ruber corii, quem vocant Sarlaka*. Neque possum omittere quod idem coniecit vir eruditissimus, procul dubio eundem colorem, & idem corium esse, quale nobis & hodie affertur Smirna, & ex aliis locis, quod Gallicè *Maroquin du Levant* dicimus. Cum itaque צבע עץ אדום colorem rubrum corii interpretatur R. Salomoh, nos צבע עץ אדום eundem colorem fuisse putamus.

X. Talem colorem rubrum, sive coccineum, hic intelligendum ex eo fiet longe verisimilius, si attendamus tales calceos gestare magnificum fuisse. Facile videre est in hisce calceis, de quibus Propheta, aliquid magnum fuisse, cum inter tot ornamenta recenseantur. Quorum enim inter alia præclara, quibus Hebræam gentem se ornasse prædicat supremum Numen, mentionem

Braun. lib.
x. cap. 14.

tionem faceret, se calceasset achas, si non aliquid pretiosum & in calceis eximium intelligatur? Unde Targum habet *תבתי מסך דיקר בגלימין* *posui calceamenta pretiosa in pedibus tuis.* Vidit videlicet magnum quid esse, de quo loquitur Deus, se calceasse achas. At nihil magis magnificentum fuit quam calcei rubri, sive coccinei, qui & olim in summo fuerunt honore, & proprium Regum & Imperatorum gestamen.

XI. Rubris calceis olim usi sunt Albanorum Reges, ex quorum exemplo tales gestarunt Reges Romanorum. De Romulo Zonaras refert, quod *πάλαις ἐπέχρητο ἑρυθροῖς calceis rubris uti batur.* Usus est ius postea Julius Cæsar, ut ex Albæ regibus se ortum testaretur, uti auctor est Dio. Locus Dionis corruptè vulgo legitur: *Τῆτε γὰρ ἐοδῆν χαινοτέραι ἐν πάσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῆ ἰσσοδοσει, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῆ, καὶ ἐρυθροῦ καὶ τὰς Βασιλείας τὰς ἐν τῆ Ἄλβη ποτε γενομένων, ὡς καὶ προσῆκον σφίσι ἀπὸ τοῦ Ἰσλίου ἐχρήτη.* Sed pejus ab interpretibus est exceptus: *Quippe semper la-*

Zon. lib. 2. Annal.

Dio lib. 49.

C 5 *χιονι*

in-
am,
tin-
ius
yzy
רם,
t ac
uem
um
vir
un-
um
tur
od
ici-
em
Sa-
em
n,
um
si
re
est
ta,
ter
or-
ii-
se
n-
na

xiori veste delicate utebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste sublimiori, ac rubea utebatur mori Regum, qui Albæ quondam imperaverant, cum ab Fulio id ad ipsos pervenisset. Interpretum errorem, qui ἰσώδεσιν verterunt cincturam fluxiorem, atque verba ὑψηλῆ & ἐπιπροχρόω ad ἐσθῆτα retulerunt, cum perspicuum sit ad ἰσώδεσιν referri, cum dici non possit quid sit vestis ὑψηλῆ, & de calceamentis Cæsaris loquatur Dio, quæ vel humilia vel alta dicuntur à veteribus, op-

Casaub. ad Suet. jul. cap. 45.

Ferrar. de Re Vest. p. 1. lib. 1. cap. 13.

time castigavit magnus Casaubonus, mendum tamen quod late non animadvertit. Quid enim est καὶ μίτα ταῦτα ἐπίστε? Octavius Ferrarius, vir plane eximius, postquam pariter notasset pueriliter admodum

ἰσώδεσιν vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste interpretatos esse, cum nemo vel leviter literis Græcis tinctus ignoret, ἰσώδεσιν esse calceationem sive calceatum, verba Dionis ab interpunctione laborare putat, & una plus conjunctione abundare: Unde ea hoc pacto concinnat: τῆτε γὰρ ἐσθῆται χαυνοίερα ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῆ

ἰσώδεσιν

ὑποδέσει μετὰ ταῦτα ἐνίοτε, καὶ ὑψηλῆς
καὶ ἐρυθροχρόα: Nam veste laxiore
semper molliter utebatur, & calcea-
mentis aliquando deinceps etiam altius
culis ac rubeis. At aliter longe
apud virum maximum Claudium
Salmasium locum Dionis citatum
repperi. Τῆτε γὰρ ἐσθῆτι χαυνοτέρῃ
ἐν πᾶσιν ἐνηβρύνετο, καὶ τῆ ὑποδέσει
κέντητῇ, ἐνίοτε καὶ ὑψηλῆ καὶ ἐρυθρο-
χρόα. Putavit forsan vir maxi-
mus pro καὶ μετὰ ταῦτα legendum
esse κέντητῇ, ut Dio dicat, ὑποδέσει
κέντητῇ Cæsarem luxuriasse. Κέν-
τήτων ὑποδημάτων, & quidem pre-
tiosiorum purpureis atque aureis
meminit Epictetus. Καθάπερ, in-
quit, καὶ ἐπὶ τῷ ὑποδήματι, εἰν
ὑπὲρ τὸν πόδα ὑπερβῆς, γίνεται κατὰ
χρυσὸν ὑπόδημα, εἶτα προφυρῶν, εἶτα
κέντητον: Ut & in calceo, si ultra pe-
dem progressus fueris, fit auratus cal-
ceus, deinde purpureus, deinde inter-
punctus. At quid sint κέντητα ὑποδή-
ματα dissentiunt eruditi. Putavit
Wolfius, vir Græcè doctissimus,
sive artificiose dissectos, sive pictos,
sive gemmis aut imaginibus interpun-
ctos calceos significare τὰ κέντητα
ὑποδήματα. Magnus Casaubonus

Salm. ad
Vopisci
Aurelia-
num.

Epict.
Enchrid.
cap. 61.

Wolf. ad
Epict.

Mericus
Calaub.
in Epict.

Salm. ad
Vopisci
Carinum.

in tractatu ἀνεκδότου de calceis, uti
refert filius ejus Mericus, tanto pa-
tre dignissimus, τὸ κέντητον ὑπόδημα
calceum gemmis distinctum exponit,
quod idem Mericus pluribus ad-
struit. At mihi maxime placet
Salmasii sententia, qui *acu pictum*
intelligendum existimat. Opera
κέντητος dici notat, quæ arte Phry-
gionis erant elaborata. Hinc Epi-
ctetum affirmat eo genere labora-
tum calceum, sive *acu pictilem*,
sive *acu punctilem* dixeris, κέντητον
vocare, & facere pretiosorem au-
rato & purpureo. Atque hoc in
mente habuisse videtur maximus
Salmasius, cum apud Dionem
κέντητῆν reposuit. Post tantos viros
liceat mihi etiam symbolam con-
ferre. Ego propius ad priscam
lectionem locum Dionis hac ratio-
ne emendari posse existimo: Τῆς
γὰρ ἰσθῆτι χαυνοτέρῃ ἐν πᾶσιν ἐνηβου-
νετο, καὶ τῆ ὑποδέσει. Καὶ μὲν ταύτη
εἰς ἰοτε καὶ ὑψηλῆ, καὶ ἐρυθροχρῆμα.
Veste vero fluxiore semper luxuriabat
& calceatu: Et illo quidem aliquan-
do & altiori & rubro &c. Μὲν γὰρ
facile in μετὰ ταῦτα mutari potuit.
Sed hæc perpendere potest dili-
gen-

gentius Vir CL. Jacobus Gronovius, magni illius Iohannis Frederici filius, qui paternis insistentes vestigiis reconditas literas ab interitu vindicare nititur, & unus omnium Dionem nobis integrum dare potest, uti illustri documento jam reliquit testatum.

XII. Atque uti à regibus Albanis primo, dein à Romanis rubri calcei gestati fuerunt, ita postea mullei usurpati sunt. Hi vero mullei rubri fuerunt, & quidem olim tanto loco habiti, ut qui in curuli magistratu erant, non eos semper & ubique gestarent, sed diebus tantum solemnioribus, & ludorum celebratione, & cum thensas ducerent, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Ipsi, qui triumphabant, calceos rubros sive puniceos fumebant. Docuit hoc magnus Casaubonus ex veteri lapide, qui ad C. Marii memoriam Arimi-

Casaub. ad Suet. Iul. cap. 45.

ni positus est: DE. MANUBIIS.
CIMBRICIS. ET. TEUTONICIS.
AEDEM. HONORI. VICTOR. FECIT. VESTE.
TRIUMPHALI. CALCEIS. PUNICEIS.

Quem etiam exhibent

Salm. ad
Vopisci
Aurelian.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 10.
Rub. de
Re Vest.
l. 2, c. 1.

Claudius Salmasius, Benedictus
Balduinus, Albertus Rubenius,
& complures alii. *Calcei punice*
in illa inscriptione sunt mullei,
vel ἐρυθρόχροοι, uti Dio vocat, qui
triumphantibus gestari soliti. Coc-
cineorum calceorum etiam memi-
nit Martialis, cum in Rufum quen-
dam, qui pedes cingebat coccina
aluta, ita ludit:

Mart. lib. 2
Epigr. 29.

*Non hesternæ sedet lunata ligula
planta,
Coccina non lesum cingit aluta
pedem.*

Ferr. in
Anal. de
Re Vest.
cap. 34.

De quo loco videri possunt quæ
disputat vir insignis ingenii &
doctrinæ Octavius Ferrarius.

Procop.
lib. 3. de
Ædif.
Iustiniani.

XIII. Posteriori ævo hic mos ge-
standi calceos rubros ad Imperato-
res transiit, uti docet Procopius:
Υποδήματα, inquit, μέχρι εἰς γένυ
φοινικῆ χρώματι, ὃ δὴ βασιλεῖα μόνον
Ῥωμαίων τε ἔ Περσῶν ὑποδείαζεν ἕμεν.
Calcei usque ad genua punice coloris,
quibus solis Romanorum & Persarum
regibus calceari licet. Quod quidem
translato ad Bizantium imperio illis
Imperatoribus singulare fuit, ut
gestarent πέδιλον ἐρυθρὸν ἢ φοινικῆ
βα-

βασις, ut ex Zonora, Niceta,
Paulo Diacono, Georgio Phranze,
atque aliis constat, & à viris doctif-
simis animadversum est. Corippi
locus hic adscribi meretur, qui im-
peratorios calceos Iustini junioris
describit:

Corip.
lib. 2.
cap. 3.

*Purpureo suræ resonant fulgente
cothurno,*

*Cruraque puniceis induxit regia
vinclis,*

*Parthica Campano dederant quæ ter-
gora fuco,*

*Qui solet edomitos victor calcare
tyrannos*

*Romanus princeps, & barbara colla
domare:*

*Sanguineis prælata rosis, laudata
rubore,*

*Lætaque pro sacris tactu mollissima
plantis:*

*Augustis solis hoc cultu competit uti,
Sub quorum pedibus regum cruor.*

Guilhelmi item Apulienfis, qui
ante annos sexcentos rebus Gui-
scardi Calabriae ducis interfuit,
non prætermittendi sunt versus:

Guilh.
Apulien.
lib. 1.
Rerum in
Italia ac
Regno
Neapol.
Normanni-
catum.

— *Assumitur, inquit, Imperialis
Purpura, pes dexter decoratur pelle
rubenti,*
Qua

*Qua solet imperii qui curam suscipi
uti.*

Atque hinc Isacius Comnenus à
Patriarchatu deiecit Constantino-
polititanum Patriarcham, quod

*ἐπεβάλλετο κοκκοβαφῆ περιβαλεῖν πο
διλας.* suscepit se induere calceis cocci-

neis, uti refert Curopalates, sive
Georgius Codinus. Qui etiam
Bulgarici imperii insignia fuisse

tradit, *σφραγον ἐκ χρυσῆ, ἔπερα
νεησμένην ἐκ βυσσῆ, ἔπέδιλα ἔρυθρα.*
coronam auream, & tiaram ex bysso-
nezam, & calceos rubros.

XIV. Observatum quoque est
tum ab aliis tum ab eruditissimo
viro Benedicto Balduino, mansisse
etiamnum in ornatu Pontificum
rubeas caligas & sandalia. Sic enim
Cerimoniale Pontificum: *Indui-
tur papali habitu, toga scilicet linea
alba, caligis rubeis & sandaliis ru-
beis, aurea cruce signatis.* Scilicet
ab eo tempore, quo se quam ma-
xime Romani Pontifices cæperunt
extollere, etiam in cultu & exter-
no splendore voluerunt esse insig-
nes, ac pro sandaliis Apostolicis,
rudibus illis, uti credere par est,

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 4.

Cerem.
Pont.
lib. 1. cap.
de indu-
mentis
Elect.

LIBER PRIMUS. 65

& impolitis, pedibus induere sandalia rubea, crucis aureæ ornamento insignita, cæperunt, ut vel hac ratione se Imperatorum ostenderent æmulos, quorum Tzangæ fuerunt purpureæ, aureis aquilis intertextæ. Quales rubri calcei etiam censentur inter Episcopalis habitus insignia, ut idem animadvertit doctissimus Balduinus.

Bald. loc. cit.

XV. Neque olim tantum aut Albanorum aut Romanorum Reges, & postea Imperatores calceos rubros gestarunt, etiam mulieres iis luxuriarunt. Rubeus enim calceus etiam à mulieribus interdum usurpatus est, ut eruditi docuerunt. Virgilius:

Virg. Ecl. 7. vs 32.

Purpureo stabis suras evincta cothurno.

Perseus:

Perf. Sat. 5. vs 69.

— *Solea puer objurgabere rubra.*

Tertullianus: *Impuro cruri purum aut mulleolum inducit calceum.* Atque his quidem Deas ornant Poëtæ.

Tert. de Pal. c. 4.

Venerem, venatricis habitu prope Carthaginem *A* leæ apparentem, cum *Corbu* *purpureis* Virgilius facit. Pari ratione Dianam calceat

Virgil. 1. Æn.

Livius

66 De CALCEIS HEBRÆOR.

Liv. Andr. Livius Andronicus apud Terentium
Hym. in animum Maurum:
Dianam.

*Et jam purpureo suras include
thurno.*

Nemes. in Quos imitatus videtur Nemesianus,
Cyneg. qui de eadem Diana canit:
vs 92.

*Candida purpureis aptentur crura
coshurnis.*

XVI. Istiusmodi calceos rubros
vel coccineos, apud Prophetas
intelligendos esse, ego dubito
nihil, cum inter alia Deus prædicat
se calceasse *וַתַּחַשׁ* tachas, h. e.
calceis coccineis. Magnates Hebræorum
eos olim gestasse in tribus
præcipue festis solemnioribus vi-
dere est ex Chaldeo Paraphraste
qui verba Cantici *Quam pulchri
sunt pedes tui in calceis*, ita expo-
nit: *Quam pulchri sunt pedes Israel
(Magnatum nempe in illo populo)
cum ascendunt ut appareant coram
domino tribus vicibus כַּנְדָּוּלִין דְּסַגְוֹנָא*
sandaliis sasgona h. e. coccineis. Quibus
& apud alios Orientis populos mu-
lierum ornamentum fuisse, ut pur-
pureis sive coccineis calceis uteren-
tur, ex Virgilio discimus. Apud
illum

Chald.
Parap. ad
Cant. 7. 1.

illum enim cum venatricis habitu
cum purpureis cothurnis Ænææ
prope Carthaginem appareret Ve-
nus, Tyrias virgines dixit, nempe
quæ in iis erant genere & opibus
insignes, ita indui solere:

Virginibus Tyriis mos est gestare Virgil. 1.
pharetram, Æn.
Purpureoque aliè aras vincire co-
thurno.

XVII. Ad hos rubros calceos
Auctorem Cantici alluisse suspicor,
dum sponsæ pedes à calceis com-
mendat, פַּעֲמֵי בְנֵעַלִים inquit, *Quam pulchri sunt pedes*
tui in calceis filia principis. Multi
interpretes vocem פַּעֲמֵים gressus,
sive *incessus*, vertunt. LXX.

ὡραίων σου ἀγβήματα οὐ εἰς ἰσοδύ-
μασι οὐ. Vulgatus: *quam pulchri*
sunt gressus tui: Belgæ. *Hoe schoon*
zijn uwe gangen in de schoenen. Eo-
dem modo alii. At פַּעֲמֵים licet
gressus, sive *incessus* notet, pro
ipsis *pedibus* aliquando sumitur.
Quod quidem Lexicographi variis
exemplis ostenderunt, inter quos
eminet viri magni Buxtorfius &
Coccejus. Neque aliter ea vox
hic

Cant. 7. 1.

Buxt. &
Cocc. in
Lex. Hebr.
R. פַּעֲמֵים

68 De CALCEIS HEBRÆOR.

hic accipienda est. Auctor Cantio
 Sponsam prædicat ab omnibus par-
 tibus, quæ muliebri corpus & for-
 mam commendant. Femorum,
 umbilici, ventris, uberum, col-
 li, oculorum, nasi, denique cap-
 tis & comæ meminit. Exorditur
 autem a *קַמָּוּת*. Quod sane non nisi
 de pedibus intelligendum est. Scilicet
 à pedibus initium ducit, non
 vero à gressu sive incessu. Pedes
 autem pulchros in calceis dice-
 bant, quia rubris sive coccineis ornaban-
 tur, qui pedibus singulare decus
 atque ornamentum adferebant,
 cum magis nivei apparerent. Ece-
 nim pedum candor, intra vincula
 rubra sive coccinea positus, niveus
 videbatur. Apud Rabbinos cele-
 bre est: *מִסְכְּנוֹתַי לַיהוּדַי כְּעֻקְתָּא*
סוּמְקָא דְעַל לְבַיָּה דְמוֹסֵיָהּ הוּרָא
est paupertas Judæis. sicut lorum
rubrum in pectore equi albi Pariter
pulchri fuerunt pedes albi in ru-
bris sive coccineis vinculis. Fascias
enim pedules, quas πάλγες Græci
vocant, uti pulchrè docuit vir
summi ingenii & eruditionis Jo-
hannes Georgius Grævius, de qui-
bus plura etiam observarunt viri
maximi;

Ialk. fol.
 144. col. 4.
 & in Aruch
 in *קַמָּוּת*

Grævii
 Let. Hef.
 pag. 68.

maximi, Isaacus Casaubonus, & Claudius Salmasius, antiquis temporibus Orientis populi ignorarunt. Quod Varro affirmat, calceamenta sine fasciis sumi solita se puero (nam & Romani fasciis pedulibus sero sunt usi) id olim obtinuit, inter orientales præcipuè, ut nudis pedibus calceos induerent. Qui quidem cum soleæ tantum essent, habenis rubris sive coccineis circum pedem ligatæ, pedum candori gratiam conciliabant. Ut optime dicat Auctor Cantici, *quam pulchri sunt pedes tui in calceis, filia principis.* Atque hoc quod coniecimus de rubris sive coccineis calceis Chaldæi Paraphrastæ suffragio confirmatur, qui hæc verba interpretatus est de magnatibus Israelis, *qui tribus vicibus ascendunt, ut appareant coram Domino* כַּסְנֵי בְּסַנְדָּלִיָּם *in sandaliis sasgona, h. e. coccineis.* Non inquirimus quam recte hæc referat ad Synedrium veterum Hebræorum, sive Magnates, qui iuxta Dei legem ter quotannis in festis solemnioribus ad Templum ascendebant. Nobis satis est quod de sandaliis coccineis id intellexerit Paraphrastes,

Casaub. ad
Suet. Aug.
cap. 82.
Salm. ad
Lampr.
pag. 221.

70 De CALCEIS HEBRÆOR.

stes, quæ pedes insigniter ornant. Hæc quidem genuina mihi videtur hujus loci expositio, quam nemo interpretum, quos consulimus, animadvertit.

Judith.
10. 3.

XXVIII. De Juditha legimus, eam inter alia, quibus nativæ pulchritudini decus atque elegantiam conciliabat, ut Holophernis oculis strueret insidias, induisse *συνδάλια* *eis τὰς πόδας αὐτῆς sandalia pedum suis*. Quæ quidem fuerunt tantæ elegantia, ut ejusdem historiæ monumenta testentur, *τὸ συνδάλιον*

αὐτῆς ἤρπασεν ὀφθαλμὸν αὐτῆς. Vt

Grotius ad
Judith
10. 3.

illustris Hugo Grotius, uti apud Ezechielem *calceavi* *ὄρν* de calceis exponit ex melinis pellibus, ita & hic notavit sandalia Judith fuisse *ex melinis pellibus: ita enim melina erat, inquit, diebus festis*. Nos vero diceremus sandalia hæc fuisse coccinea sive rubra, quæ pedum candori decus atque elegantiam conciliarunt, qualia diebus festis gestari solita Chaldæus Paraphrastes docet. Sed de his sandaliis etiam inferius.

CAPUT QUARTUM.

Empedocles æreos vel ferreos calceos gestavit. Locus Deut. 33. 25. Ferrum & æs calceus tuus, nondum à quoquam recte expositus. Hym pessulum, vel feram Arabes vertunt. De urbibus munitis interpretantur Chaldaus, Kimchi & Farchi. Eiusdem sensus meminerunt Belgæ & Coccejus. Hym cum Hym confusum. Ascheritarum urbes non adeo munitæ. Hym compedem Samaritanus reddit, quem Andreas Masius sequitur. Hym nunquam pro cornpede sumitur. Masii sententia refutata. Hym vulgo calceus. Ascheris portionem æris & ferri fodinis facundissimam fore multi exponunt. Qui tamen omnes errant. Masii non unus lapsus. Æs in Carmelo monte quidem, sed is pertinuit ad portionem

Isa.

Isascharis. Nullum *as* in Libano
 vel Antilibano. καλολιβανος, hanc
 quaquam *as* ex Libano monte
 effossum. Sarepta unde dicitur
 Johannis Cocceji sententia
 Aviro magno dissensum. Dubium
 an veteres extra militiam cal-
 ceos *are* vel ferro supfactos ha-
 buerint. Neque de calceo ferri
 supfacto hic locus exponi potest.
 Nostra quondam de hoc loco sen-
 tentia: Nova expositio nostra
 ὄντος Κνημίδας h. e. ocreas notat.
 Veteres cum ad praelium irent
 ocreis ex *are* & ferro pedes
 muniverunt. Unde allusio ad
 denotandum bellicosos homines.
 Verba sequentia דְּבַר עֵינַי ex-
 plicata. Sensus ex eventu con-
 firmatus. Ex Curtio mendum
 sublatum. NICOLAUS
 HEINSII encomium.

I

DE Empedocle Agrigentino
 hoc singulare refert Ælian-
 nus

nus, quod calceis æneis utebatur. Ἐμπεδοκλῆς, inquit, ὁ Ἀγριγεντῖνός ἀλαργεῖ ἐχρῆσατο, ἔτι ὑποδήμασι χαλκοῖς: Empedocles Agrigentinus purpura utebatur & calceis æneis. Empedoclis calceos æneos fuisse, præter Suidam & Philostratum, confirmant etiam Favorinus atque Neanthes apud Diogenem Laertium, qui Empedoclem montis Ætnæi flammis abreptum consumptumque ex eo deprehensum prodiderunt, quod paulo post, quam comparere desiit, æreus illius calceus, in locis monti isti vicinis, inventus sit. Quare cum veteres tradant æreos Empedoclem calceos gestasse, unde Tertullianus, ad id alludens, quod Philosophus in ære, quidni & in auro, dixit, nescio cur Alexander ab Alexandro Neapolitanus ferreum Empedocli calceum tribuerit. Sed sive æreus sive ferreus fuerit Empedoclis calceus, utrumque fuit insolitum, & ab usu communi alienum. Unde & hoc exemplum tanquam singulare, & uni Empedocli proprium, eruditi homines observarunt. Tamen apud Mosen videri posset de

D ferreis

Æl. Var.
Hist. lib.
12, cap. 32.

Suid. in
Ἀμύκλας
& Ἐμπεδοκλῆς.
Philostr.
in Hellad.
Diog.
Laert. de
Vit. Phil.
lib. 8.

Tert. de
Pal. c. 5.

Alex. Gen.
Dier. lib.
5, cap. 18.

Deut. 33.
25.

ferreis atque æneis calceis fieri
 mentio. In solemnī benedictione,
 non tantum *præ filiis benedictum*, ac
fratribus acceptum prædicat Asche-
 rem, & quod *singat in oleo pedem*
suum, h. e. possideat terram oleo
 abundantem (quod jam olim à
 Jacobo fuerat prædictum, qui in
 divino suo vaticinio de Aschere
 Gen. 49.20 pronuntiaverat, *pinguem esse ejus*
panem, & postea confirmavit even-
 tus, cum eam terræ partem Asche-
 ris posterī occupaverint, quæ citra
 Jordanem ad mare magnum fuit,
 vino, oleo, ac imprimis pingui
 tritico sæcundissima) verum etiam
 quod sit *כחל וחרש ומע* / h. e. uti
 LXX. reddunt: *Σίδηρος καὶ χαλκός*
τὸ ὑπόδημα αὐτῶν ἔσται: & Vulgatus,
Ferrum & æs calceamentum ejus. Sed
 quia de hoc loco sunt variæ &
 discrepantes interpretum sententiæ,
 quorum nemo, ut mihi quidem
 videtur, verum sensum est affecutus,
 nostrum est accuratius hæc verba
 exponere.

II. Quod fieri solet in vocibus
ἀπὸ τῶν λεγόμενων, ut diversas forti-
 antur interpretationes, idem con-
 tigit voci *כחל*. *Pessulum* vertit
 Arabs,

Arabs, quem nobis dedit Thomas Erpenius, vir in Arabum literis nulli secundus. Non multum abit Arabs interpres, Parisiis editus, qui seras habet. Sensum Chaldæus expressit: חקך כפרלא ונחשא מוחק
fortis ut ferrum & æs habitatio tua.

Quem fusius exponit Rabbinus non incelebris David Kimchius:

ו'ים אוחו מענין הראשון כלומר שחזקה ארצו חוקה קאילו סגורה בחמור נחשתי ובחל:
R. Dav. Kimchi ad h. l.

Jonathan interpretatur hoc ex significatione priori, quasi dicat fore ut terra ejus sit tam munita, quasi clausa esset muris aheneis & ferreis. Idem vult R. Salomon Jarchius.

שהיה גבורהם יושבים בערי הספר ותעלין אחרת שלא יוכלו האויב יכנס בה כאילו היא
R. Sal. Jarchi ad h. l.

סגורה במנעולים ובריחים של בחל נחשתי:
Quia potentes eorum habitabant in urbibus littoreis, quas obserabant, ne posset hostis ingredi illas, ac si reclusæ fuissent seris & repagulis ferreis & æneis.

Eandem significationem vocis מעל agnoscunt viri doctissimi, qui notas alleverunt Belgarum novissimæ versionis, ut sit: *Uwe Belgz ad grendel sal koper en yser zyn, dat is, h. l. u landt sal als met ysere en kopere grendelen bestoten en betwaers zyn. h. e.*

h. e. in laceris civitatibus, uti multi vertunt, vel in petrarum fissuris, ut alii exponunt. Quod utrumque ostendit male munitas fuisse Ascheritarum urbes. Etenim si *ἔρημος* hic rupturam notat, & de laceris civitatibus intelligendum est, quomodo Vatablus notavit: *Rupturas vocat urbes semidirutas, non enim habebant Ascheritæ urbes satis munitas, & Clarius accepit de oppidis interruptis, quæ jugi opus habebant defensione, quis dicet Ascheritarum urbes adeo munitas fuisse, quasi ferreis atque æneis pessulis conclusæ essent? Si vero notat fissuras petrarum, sane minime munitas fuisse Ascheritarum civitates dicendum est, cum ipsi non fiderint suarum urbium mænibus, sed ingruente hostium multitudine in petrarum fissuris se occultarint.*

IV. Aliis vox *ἔρημος* est *compes*. Ita Samaritanus: *compedes tui ex ære & ferro.* Sequutus est hanc notionem vir summi ingenii atque acerrimi iudicii Andræas Masius, cujus eximium in Josuam commentarium nemo, uti par est,

Vatablus
ad Iud. 5.
17. & ibid.
Clarius.

Masius in
Ios. 19. 30.

ficationem, qua pro calceo sumitur, ne-
 neutiquam rejiciendam esse dici-
 mus, præsertim cum alius longe sit
 istius loci sensus, uti inferius prolixè lib. 2.
cap. 8.
 ostendimus. Sed neque interpreta-
 tio quam Masius dedit huic loco
 convenit. Barbaros intelligit in
 Galilæa gentium, qui Aferitas præ-
 ferunt, ut pedem premit calceus fer-
 reus h. e. compes. Atque hoc plane
 ab orationis serie alienum est. Con-
 tinetur hoc capite benedictio Mo-
 sis, qui jam moriturus duodecim
 tribubus bona precatur. Quæ de
 singulis dicit sunt fausta ac felicia.
 Ea ipsa quæ precedenti commate
 de Aschere prædicantur, *Benedictus
 Ascher præ filiis, fratribus suis sit
 acceptus, & tingat pedem suum in
 oleo, non nisi læta sunt.* Quorsum
 hæc de compede adjiceret Moses,
 ut significaret Ascheritas à barba-
 ris istis qui manserunt in Galilæa
 Gentium, premendos esse, ut pe-
 dem premit ferreus compes. Nec
 juvant Masium verba sequentia:
 וְיָמֵי דְבָנָךְ quorum simplicissimam
 verissimamq; interpretationem pu-
 tat, & *quot dies tui, tot ærumnæ tuæ.*
 Etenim nequaquam hic de ærum-

80 De CALCEIS HEBRÆOR.

nis agi vel ex eo manifestum est, quod meras benedictiones spiret Moses: Ut hæc interpretatio non sit simplicissima verissimaque, sed ea quam habent LXX. Senes, qui omnium optime hæc verba reddiderunt: *ὡς αἰ ἡμέρας οὐ, ἢ ἰαγὺς οὐ* ut mox docebimus.

VII. Vulgatissima est interpretum sententia ut *צמ* sit *calceus*. Sumunt hac notione LXX. interpretes itemque Vulgatus. Sequuntur omnes fere recentiores & Lexicographi. Sed non uno modo hujus locutionis sensum viri docti hariolantur. Plerique putant his verbis significari Ascheris posteros solum calcaturos, æris & ferri fodinis fœcundissimum. Horum sententiam refert vir doctissimus Sebastianus Munsterus, & qui scripserat eam manifeste plagio compilavit Isidorus Clarius. Atque ea placuit Francisco Vatablo, Sebastiano Castalioni, Belgis interpretibus, & compluribus aliis.

VIII. Hic vero sensus, quem eliciunt homines eruditi, nihil sani continet. Ascheris portionem æris atque ferri fodinis fœcundissimam fu-

Munsterus
Clarius
Vatablus
Castalio
Belgæ ad
h. l.

futuram prædici volunt, in qua tamen nullæ aut æris aut ferri fodinæ fuerunt. Non mihi latet, quid pro horum sententia vir insignis Andræas Mafius notarit: *Sed demus, inquit, de ferro & ære locutum Mosen esse. Sane id quoque sic cecidit. Nam, ut de Carmelo, Libano, Antilibano, aliis montibus nihil dicam, ad quos Ascheritarum hæreditas pertinebat, quosque credibile est metalli venis abundavisse, certe Sarepta nomen à Metallis officinis habet. Scilicet Carmelum, Libanum & Antilibanum metalli venis abundavisse putat Mafius, qui montes pertinuerunt ad Ascheritarum hæreditatem, itemque Sareptam à conflando nomen habere, ut optime dictum sit Ascheris portionem æris & ferri fodinis futuram fœcundissimam. Sed in omnibus erravit vir præstantissimus. De Carmelo monte est illud quidem verissimum quod in eo fuerint æris fodinæ: Nam de Carmelo Hesychius: Κέρμηλον ἄφ' ἧ καλκὸς γίνεται Carmelus (h. e. Carmelus) unde æs gignitur. Sed is non fuit in Ascheritarum portione. Asche-*

Mafius in
Ios. 29.31.

ris quidem regio ad Carmelum usque
 que montem se extendit, sed is
 proprie pertinuit ad partem Issa-
 scharis. Ut licet Carmelum at-
 tingat à latere occidentali pars
 Ascheritarum, inde nequaquam
 dici possit in eorum regione ferri
 atque æris fodinas reperiri, cum
 Carmelus pertineat ad portionem
 Ischascharis. Quin ex Carmelo
 non tantum æris olim effossum
 fuit, ut inde dici possit *ex ære atque
 ferro esse calceamentum Ascheritarum*,
 h. e. eos calcare solum ferri atque
 æris fodinis abundantem. Ut ta-
 ceam non constare an in Carmelo,
 licet æs gignatur, sint ferri venæ,
 De Libano & Antilibano, quos
 montes etiam recenset Masius, id
 quam maximè dubium est, an in
 iis unquam fuerint æris & ferri
 fodinæ. Equidem scio χαλκολίβανου
 Chalcolibanum multos putare τὸ
 χαλκὸν ἐν τῷ Λιβάνῳ ὄρει μεταλλεῖσθαι
æs ex Libano monte effossum, quæ
 sententia sectatores habet è veteri-
 bus complures, & nostro seculo
 magni nominis viros nonpaucos,
 qui æs è Libano monte olim ef-
 fossum fuisse, etiam hac ratione
 pro-

probant, quod de tribu Afer, quæ Libano proxima fuit, hic à Mose dicitur; *ferrum & æs fore calceamentum ejus.* Sed horum rationibus optime respondit vir summus Samuel

Bochartus, qui magnis argumentis addixit, *χαλκολίβανον* haudquam æs fuisse, ex Libano monte effossum. Videri possunt quæ de Chalcolibano prolixè disputavit in mirando opere vir plane eximius, cui nihil viget par & secundum.

Atque uti *χαλκολίβανον* nequaquam æs est ex Libano monte effossum, ita omnino incertum est an in ipso Libano vel Antilibano æris & ferri fuerint fodinæ. Nam uti *ὁ πόντος* Bochartus asserit, de ære Libanitico nihil apud veteres, nihil apud recentiores legas. Quod utique verissimum est. Varia loca apud antiquos æris proventu celebrantur, at qui ex Libano referat æs effodi, homo nemo est. Quin nullas in Libano metalli venas fuisse id ostendere videtur quod ex Theodoro affert, qui de iis, qui He-

liopoli erant ad Libani montis radices, refert, quod *Τοῖς Φενησιοῖς καὶ Περσικοῖς παρεδόθητο μετάλλαις*

Bochart.
Hieros.
p. 2. lib. 6.
cap. 16.

Theodor.
lib. 4.
cap. 19.

ad Phennesia & Proconnesia metalla
damnabantur. Sane non inepte in
de concludi potest, nullas in Li-
bano fuisse æris fodinas, cum haud-
quaquam fuisset opus, ut illi, qui
ad montis Libani radices erant, ad
Phennesia vel Proconnesia metalla
damnarentur, si quæ fuissent in
ipso Libano metalli venæ, nisi
quis respondeat eas illo tempore
jam defecisse. Quod *Sareptam* addit
Mafius nomen à *Metalli officinis* ha-
bere pariter incertum est, & si verè
maximè à metallis diceretur, inde
confici tamen non posset hæc eo
in loco nasci, cum aliunde potue-
rint advehi & *Sareptæ* conflari.
Atque hoc præclarè etiam respon-
dit maximus Bochartus: *Fam quod*
superest Sareptam à conflando nomen
habere, non est ullius momenti. Ne-
que enim necesse est ab æris conflaturis
dictam Sareptam, cum æque potuerit
à conflando vitro sic appellari, quam
artem in iis locis natam esse nemo ni-
scit. Et æs Sareptæ conflatum si
quod fuit, tam potuit Temesæum esse
ex Cypro quam Libanense.

Bochart,
loc. cit.

Cocceus, in
ult. Mosis.

IX. Magnus nostri seculi The-
ologus Johannes Coccejus, post-
quam

quam notasset adduci ipsi firmitudinem portarum & obicum, ut non possint ulla vi perumpi & refringi, quem sensum hujus loci superius refutavimus, alios addit calceamentum interpretari & referre ad verba quæ in eodem libro leguntur: *Calceus tuus* Deut. 29. 5 *vetustate non fuit corruptus. At posse videri calceamentum ferro supposito significare superationem difficultatum, ut qui in spinis & scrupis & muricibus ambulat. Scil. vir magnus hoc de calceamento ferro supposito sumit, quem significare putat superationem difficultatum. Eadem* Cocc. in Lex. Hebr. ad vocem *לחם* *sensus, inquit, dabo tibi ambulare in securitate, ut pedibus tuis nulla noxa accidat, quasi ferro & ære calcatus esses.*

X. Ab hac viri magni expositione cogimur etiam dissentire. Nihil dicimus de ea interpretum sententia, qui referunt ad illud quod in Deuteronomio legitur, de calceis qui vetustate non fuerunt consumpti: Id enim prorsus huc non facit. At quod vir magnus de calceamento ferro supposito interpretatur, merito dubitamus an

admitti possit. Caligas ferreis atque æneis clavis fuisse suppectas res est certa. An vero hic usus antiquissimis temporibus inter Hebræos usitatus fuerit nescimus. Sed in usu hominum calceamenta ferro suppecta fuisse extra militiam, non credimus. Roganti Nicobulo *divesne esset istic Theozimus* apud Plautum servus respondet,

Plaut.
Bachid.
Act. 2. Sc.
3. vs 98.

— *Etiam rogas?*

Qui auro habeat soccis suppectis solum.

Scilicet luxus veterum divitum etiam in eo fuit, ut clavis argenteis vel aureis soleas suppingerent, uti jam dudum monuit vir incomparabilis Isaacus Casaubonus. At qui ferro vel ære haberet soccis suppectis solum, non credo facile ostendi posse. Hoc vero necesse esset ut extra militiam habuerint veteres ferro suppecta calceamenta, siquidem ad ea allusifet Moses, cui calceus ferro suppectus significaret superationem difficultatum, aut quod ambularent in securitate. Ne dicam de calceamento ferro suppecto exponi non

non posse. Equidem scio multos interpretes hæc verba reddidisse *ferrum & æs sub calceo suo*, quomodo & Belgæ accuratissimi habent, *yser en koper sal onder uwen schoen zijn*: id vero genius Hebrææ linguæ non patitur. Etenim בַּחַבְטִי non est *sub*, sed ad ipsam vocem pertinet, unde optime LXX verterunt: $\Sigma\delta\delta\eta\epsilon\varsigma \text{ \& } \epsilon\ \chi\alpha\lambda\kappa\acute{o}\varsigma \tau\acute{o} \upsilon \text{ } \alpha\upsilon\tau\acute{o}\varsigma$, & Vulgatus: *Ferrum & æs calceamentum ejus*: Quare de calceamento ferro suppacto intelligi non potest, sed de calceo vel ferreo vel æneo. Quondam ipse in ea fui sententia, de calceis ferro vel ære suppactis hæc verba capiendâ. Etenim putabam hic ad eum morem à Mose alludi, quo caligas æneis aut ferreis clavis suffixas atque munitas milites habebant. Est illud tritum, atque à variis animadversum, imprimis egregie à viro doctissimo Julio Nigrono demonstratum, caligas Romanorum militum clavis multis fuisse munitas. Quos quidem clavos ferreos fuisse Plinius docet, à quo verba transcripsit Isidorus, qui disputans de vario ferri genere:

Aliud

Nigr. diff.
de caliga.

Plinius
lib. 34.
cap. 14.
Isid. orig.
lib. 16.
cap. 20.

88 De CALCEIS HEBRÆOR.

Aliud, inquit, brevitare sola placet, clavisque caligariis: Sed & æneis fuisse apud Nonium legimus, qui Lucilii versum habet:

Fulmentas clavis æneis subcudere

Ex hoc more veterum interpreta-
bar hæc verba *ferrum & æs sub
calceo tuo*, ut descriptio foret bel-
licosorum hominum, quasi præ-
dicet Moses, Ascheris posteros
homines fore bello strenuos, qui
more militum calceis uterentur
vel ferreis vel æneis clavis muni-
tos. Sed præterquam, uti supe-
rius monuimus, quod quam ma-
xime incertum sit, an is mos olim
fuerit inter Hebræos, & jam ævo
Mosis cognitus, illud imprimis
me movet n̄ in *לְחַיִּים* non esse *sub*,
sed ad vocem pertinere, Ut de
calceis ferro suppositis capi non
possit.

XI. Post tot interpretes, ho-
mines sane doctissimos, qui pluri-
mum contulerunt ad Sacrorum
voluminum intellectum, liceat di-
cere, quid mihi visum sit perquam
probabile. Observat vir sum-
mus Samuel Bochartus *vocem לְחַיִּים*

Bochartus
Hieros. p. 2
lib. 6, c. 16.

quæ

LIBER PRIMUS. 89

qua pro calceo est, hac forma nusquam occurrere. Quin alibi ἕως esse calceum. Hoc utique verum est.

Ubique ἕως est calceus, ἕως hoc uno tantum loco occurrit. Liceat vero calceus ubique ἕως dicatur, nusquam ἕως, tamen eam vocem in calcei significatione sumendam arbitror. Vel sexcenta adhuc sunt loca apud Talmudicos, in quibus ἕως est calceus. Interpretor vero

hic κνημίδας sive ocreas, quas in præliis antiqui induebant. Solitos veteres, cum ad prælium irent, ocreis, quas κνημίδας Græci vocant, quæque ex ære vel ferro conflatae erant, munire pedes, vel ex uno Homero constat. Inter arma, quibus Heroas suos instruit, κνημίδας ferè semper memorantur.

Atque hoc armaturæ genus apud Græcos veteres fuisse frequentissimum vel ex eo epitheto discimus, quo Achæos vocat χαλκοκνημίδας Ἀχαιοί. In Hesiodi Scuto cum aureo thorace induit Hercules κνημίδας ὀρειχάλκιο φαεινῆς ocreas ex orichalco splendido.

Hes. Scut.
ῥs 122.

Ὡς εἶπὼν, κνημίδας ὀρθήλοισι φε
 εἰνῶ

Ἡφαιστὸς κλυτὰ δῶρα, περὶ κνημῶν
 ἔθηκε.

*Sic locutus, ocreas ex orichalco splen-
 dido Vulcani incluta dona, tibiis in-
 duxit. Orientis quoque populos
 easdem gestasse cum prodirent in
 bellum ex Goliathi historia disci-
 mus. Inter arma, quibus instru-
 ctus ante castra processit, etiam
 recensetur יגד לך פתח פתח ה. e.
 uti vertunt LXX. κνημίδες χαλκῆς
 ocreæ ferreæ, ut Vulgatus habet.
 Vox Hebræa à fronte dicta est.
 Scilicet fuerunt laminae æneæ qui-
 bus & pedes & tibiæ muniebantur.
 Tales ocreas sive κνημίδες
 vocem יגד significare mihi omni-
 no persuadeo, atque hæc verba
 ferrum & æs ocreæ tuæ, prædictionem
 continere, fore ut Ascheritæ sint
 homines bello strenui. Sane ele-
 gantissima est hæc allusio, qua
 Moses ex more veterum de Asche-
 ritis dixit, ferrum & æs fore ocreas
 ipsorum, h. e. homines futuros bel-
 licosos, qui æreas vel ferreas oc-
 reas gestarent, pari ratione qua*

1. Sam. 17.
6.

Ho
 χα
 den
 stra
 stre
 Ac
 κνη
 riti
 ipso
 que
 tur
 qua
 om
 ter
 ος,
 viri
 ling
 tran
 hab
 dag
 Ide
 Gro
 tion
 sent
 Fra
 inqu
 tis:
 qua
 atq
 dæu
 Ho

Homerus Achæis dedit epitheton
χαλκοκνημίδων Α'χαιών. Quod qui-
 dem unice hanc locutionem illu-
 strat. Etenim uti Homerus, ut
 strenuorum hominum elogium
 Achæis daret, eos vocat *χαλκο-
 κνημίδας Α'χαιούς,* ita Moses de Asche-
 ritis dicit, *ferrum & æs esse ocreas
 ipsorum.* Hunc sensum verba se-
 quentia mihi demonstrare viden-
 tur, *כחך כחך.* Sunt quidem
 quamplurimæ de his sententiæ,
 omnium tamen optime LXX. In-
 terpres reddiderunt, *ὡς αἰ ἡμέρας
 οὐ, ἢ ἰχὺς οὐ,* quos tum alii, tum
 viri eruditissimi qui in vernaculam
 linguam sacra volumina nuperius
 transtulerunt, sequuntur, qui hic
 habent, *ende uwe sterckte gelijk uwe
 dagen, & fortitudo tua ut dies tui.*
 Idem visum viro illustri Hugoni
 Grotio, qui optimam esse interpreta-
 tionem Græcam pronuntiat. Con-
 sentit vir Hebraicè doctissimus
 Franciscus Vatablus: *Hebraismus,*
 inquit, *Quamdiu vixeris, eris for-
 tis: vires tuæ tam diu durabunt,
 quamdiu vives.* Et sane pro robore
 atque fortitudine vocem *כחך* Chal-
 dæus accepit, quam communio-
 rem

Grotius
ad h. l.

Vatablus
ad h. l.

rem interpretationem esse R. David Kimchi testatur. Neque quidquam aptius & convenientius de Aseritis dici potest, & cui magis respondit eventus, quam quod eo sensu, quem dedimus, prædixit Moses. *Maximam mansisse perpetuo barbarorum copiam in Galilea gentium, quæ maxima fuit hæreditaria Aseritarum pars, vir excellentis ingenii & doctrinæ Andræas Masius notavit.* Hoc vero miramur interpretationem Masii confirmari, sed quam maxime pro nostra est. Etenim cum Aseritis certamen perpetuum esset futurum cum veteribus terræ incolis, à quibus continuis bellis vexarentur, inter cæteras benedictiones prædixit Moses, eos bello strenuos futuros, neque vires eorum atterendas esse.

XII. Hæ ferreæ atque aereæ ocreæ in memoriam mihi revocant elegantissimum Curtii locum, quem mendo liberavi, quod omnes interpretes fugit. Prædicat Macedonum aciem, quod non auro, non discolori veste, sed ferro atque ære fulgeret. *Contra, inquit,*

Masius ad
Ios. 19, 30.
31.

Curtius
lib. 3.
cap. 3.

quit, si quis aciem Macedonum intue-
retur, dispar acies erat: equis virisque
non auro, non discolori veste, sed ferro
atque ære fulgentibus. Securè præ-
terierunt hunc locum Curtii com-
mentatores, cum tamen mendum
lateat in voce *acies*, quod ex in-
grata atque tædiofa repetitione de-
prehendi potest. Pro *acies* legen-
dum *facies*: Contra si quis aciem Ma-
cedonum intueretur, dispar *facies* erat.
De exercitu vocem *facies* eleganter
usurpant Latini Scriptores. Tacitus:
*Et militum phaleræ torquesque
splendebant: decora facies & non Vitellio
principe dignus exercitus.* Ipse Cur-
tius: *Hæc dextri cornu facies erat.*
Verbum *intueri*, quod præcedit,
& ea quæ sequuntur: *Equis virisque
non auro non discolori veste, sed ferro
atque ære fulgentibus*, non tantum
firmant conjecturam nostram, ve-
rum etiam iudicium viri immortalis
memoriæ NICOLAI HEIN-
SII, quem & Parentis, viri ma-
ximi, & sua merita supra laudem
omnem dudum extulerunt, & non
ita pridem nobis ereptum, nun-
quam satis deplorare poterunt,
quibus rei literariæ salus est cordi.
Nam

Tac. Ann.
lib. 2.
cap. 89.

Curt. lib. 4.
cap. 13.

94 De CALCEIS HEBRÆOR.

Nam cum ante octennium, licet
admodum adolescens, etiam hanc
conjecturam ad virum summum
missem, pro singulari sua huma-
nitate, ad me datis literis respon-
dit. In Curtio ante hoc biennium idem
mendum observavi peregrinatione Ger-
manica, uti ex schedis meis liquet
tibi aliquando. Miror profecto san-
tillum mendum tot interpretum dili-
gentiam tanto tempore frustrari potuisse.
Quod ipsum observatum viro illu-
stri, cujus solertiam & acre judi-
cium in deprehendis fucatis &
supposititiis, & singularem saga-
citatem in cognoscendis & eruendis
genuinis prisorum Scriptorum
lectionibus, nemo, nisi barbarus,
ignorare potest, cum tot essent
divina ingenii ipsius monumenta,
perennitati seculorum consecrata,
quibus auctoribus melioribus,
Poëtis præsertim, castigandis ac
suo decori restituendis, tantum
lucis attulit, ut uni HEINSIO
debeat, quod Ovidium, Clau-
diamum, Valerium Flaccum, &
complures alios, innumeris men-
dis, quæ injuria temporum con-
traxerant, habeamus perpurgatos,
uti

uti summopere fui lætatus, ita non potui non cum laude referre, ut vel ex eo constet, me memoriam viri incomparabilis, quem vivum colui, sanctam servare.

CAPUT QUINTUM.

Pauli monitum, quo Christianos calceari vult. ἐν ἐτοιμασίᾳ τῆς ἐναντιότητος τῆς εἰρήνης Ephes. 6. 15. *Militate solum calceati. Caliga σκαπόπικρον ὑπόδημα. Locus I. Reg. 2. 5. illustratur. Quid ἐτοιμασία ἐναντιότητος τῆς εἰρήνης? Ἐτοιμασία præparationem, promptitudinem omnes reddunt. Vatabli, Grotii, Cocceji, Zegeri, Belgarum diversa interpretationes. Ab omnibus dissensum Ἐτοιμασία neque præparationem vel promptitudinem hic significare, neque ea calceari velle Apostolum, vel ad propagandum Euangelium, vel confitendum, vel annunciandum, variis rationibus ostenditur. Multa vocabula novas signi-*

signi-

significationes ex imitatione vocum Hebraicarum acceperunt. *Ἐτοιμασία* apud Græcos interpretes novam significationem habet, & basin, fundamentum notat. Hac significatione usus est Paulus. *Ἐτοιμασία εὐαγγελίου τῆς ειρήνης* est fundamentum Evangelii pacis. Quam apte ita Paulus loquitur? Fundamentum Evangelii est firma & solida cognitio Evangelii. *Εὐαγγέλιον τῆς ειρήνης* quare dicatur? Locus Luc. 2. 14. à solo Lichtfoto bene intellectus Error omnium vel in prava lectione vel distinctione Græcorum verborum constructio evidenter ostensa. Quid cū *ἰσχύει* *ἰσχυροῦς* *ἰσχυρῶς*? Quomodo hæc *ἡ δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶ?* *Ειρήνη* ἐν *υἱῷ* non ea pax est qua Augusti temporibus orbis fruebatur. Pacem Messias inter Judæos & gentes constituit. *Ειρήνη* recon-

cilia-

cilationem, veniam delictorum significat, ut $\epsilon\upsilon\eta\omega$ apud Hebræos, & Latinis scriptoribus pax Dei vel Numinis. Hanc pacem Messias adferret. Ejus causa $\epsilon\upsilon\delta\delta\omicron\kappa\iota\alpha\ \epsilon\upsilon\ \alpha\eta\theta\rho\acute{\alpha}\pi\tau\epsilon\iota\varsigma$.

I

PAulus, ut Christianos, quibus plurima imminebant pericula, non tantum à gentibus quæ nondum Christo dederant nomen, sed præcipuè à tentationibus Diaboli, cum illis non esset $\eta\ \pi\acute{\alpha}\lambda\eta\ \pi\rho\acute{\varsigma}\ \alpha\iota\mu\alpha\ \epsilon\ \sigma\acute{\alpha}\rho\kappa\alpha$, ἀλλὰ πρὸς Ephes. 6.
 $\pi\rho\acute{\varsigma}\ \alpha\rho\chi\acute{\alpha}\varsigma$, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τὰς 12.
 $\eta\sigma\mu\omicron\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\omicron\rho\alpha\varsigma\ \tau\tilde{\epsilon}\ \sigma\omicron\kappa\omicron\tau\epsilon\varsigma\ \tau\tilde{\epsilon}\ \alpha\iota\omega\acute{\nu}\ \epsilon\ \tau\tilde{\epsilon}\tau\epsilon$, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπικρανίοις, ad constantiam adhortaretur, ut non succumberent & malis vincerentur, voluit eos iis omnibus instructos, quibus & tutos se præstare, & vim illatam possent repellere. $\Delta\iota\acute{\alpha}\ \tau\tilde{\epsilon}\tau\omicron$,
 inquit, $\acute{\alpha}\nu\alpha\lambda\acute{\alpha}\beta\epsilon\tau\epsilon\ \tau\eta\eta\ \pi\epsilon\iota\upsilon\sigma\omega\lambda\iota\alpha\ \tau\tilde{\epsilon}\ \Theta\epsilon\tilde{\iota}\varsigma$, vers. 13.
 $\acute{\iota}\nu\alpha\ \delta\upsilon\eta\eta\delta\eta\tau\epsilon\ \acute{\alpha}\nu\tau\iota\sigma\eta\eta\upsilon\alpha\ \epsilon\upsilon\ \tau\eta\ \eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha\ \tau\eta\ \pi\omicron\eta\eta\epsilon\tilde{\alpha}$, καὶ ἅπαντα κατεργασάμενοι εἶναί, & eleganti translatione à militia veterum, hominis Christi-

E

ani

ani dona sub armorum, quæ in usu erant illis temporibus, emblemate describit. Arma varia dum recenset, etiam meminit calceorum, quibus pedes vult muniri. Καὶ ὑποδησάμενοι, inquit, τὰς πόδας ἐν ἰστομασίᾳ τῆς εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρήνης.

¶ 15.

II. Inter arma, quibus instructum hominem Christianum vult Apostolus, optime calceorum mentionem facit, ut muniti sint pedes. Negant quidem Iſti calceamenta armorum nomine contineri, uti notavit magnus noster Desiderius Erasmus: attamen veteres pedes calceis munivisse, multa ostendunt. Apud Plautum cum Stasimus pugnandi ornamenta pararet, statim de calceis est sollicitus.

Erasm. ad h. l.

Plaut.

Trin.

Act. 3. Sc. 2

— *Quid ego nunc agam?*

Nisi ut sarcinam constringam, & clypeum ad dorsum accommodem: Fulmentas jubeam suppingi soccis: non fieri potest.

Video caculam militarem me futurum haud longius.

Grot. ad h. l.

Milites caligati sunt, optime notavit vir illustris Hugo Grotius. Sane

Sane nihil notius est quam olim milites caligas habuisse, quas *εκατονταρχῶν ὑπόδημα* Dio appellat: quod ipsum præter magnum Erasmum, Josephum Castalionem, Lævinum Torrentium, Claudium Salmasium, Benedictum Balduinum, Albertum Rubenium, & complures alios viros eruditissimos, peculiari dissertatione multis & magnis rationibus addixit Julius Nigronus. Ut non possim non vehementer mirari, virum clarissimum Johannem Michaelem Dilherrum se huic sententiæ opposuisse, & caligam Wolfgangi Lazii verbis explicasse, qui sic habet: *Caligæ paulo supra genua exsertæ, braccis adligabantur, gregariorum quondam militum præcipuum genus vestimenti, quod hodie etiam aliqua ex parte manet: vulgo eenstrumpff: præsertim cum nullum idoneum adferat argumentum, quo ea opinio, jam dudum explosa, & vel in ipso Lazio à Nigrono damnata, stabiliatur, eamque vel inspecta caligarum forma confundat, quam ex columna Trajani & arcu Constantini, & nummis Ha-*

E 2 driani

Erasm. ad
Marc. 6. 9.
Castal.
Dec. 2.
Observ.
cap. 4.
Torrent. ad
Suet. Aug.
cap. 25.
Salm. ad
Treb. Pol.
Galienum
cap. 16.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 13.
Rub. de Re
vest. lib. 2.
cap. 1.
Dilber.
Disp. Tom.
1. Disp. 3.
§ 6.
Lazius
lib. 8. de
Rep. Rom.
cap. 13.

100 DE CALCEIS HEBRÆOR.

driani inferius exhibemus. Quint
caligam fuisse militum calceamen-
tum quo semper utebantur, vel
hinc intelligi potest, quod Lati-
næ linguæ auctores optimi cali-
gam pro militia, seu militari pro-
fessione, usurpent, ac militiam ca-
ligatam, & milites caligatos pas-
sim dicant, quod, præter Lævinum
Torrentium, prolixè docuit Julius
Nigronus. Apud Hebræos etiam
milites calceamenta gestasse videre
est ex loco quodam, qui in Re-
gum libris legitur. Inter alia mo-
nita, quæ Rex David jam moritu-
rus filio suo Salomoni dedit, etiam
illud recensetur. *Tu quoque nosti
quid fecerit mihi Joab filius Serujæ,
& quid fecerit duobus imperatoribus
Israelis, Abner filio Ner, & Amasæ
filio Fether, quos occidit: & effu-
dit sanguinem belli in pace: & cruorem
belli posuit in balthæo suo, qui erat
circa lumbos ejus, & in calceamen-
tis, quæ erant in pedibus ejus. Ubi
notandum est, pro eo quod La-
tini dicerent *foedavit sanguine ma-
nus*, vel ut apud Ovidium est,*

Torrent.
loc. cit.
Nigr. de
Caliga
cap. 3.

1. Reg. 2. 5.

Ovid. lib. 6.
Mefam.

— calido tellurem sanguine
foedat,

Davi-

LIBER PRIMUS. 101

Davidem dixisse Joabum foedasse
gladium suum, quo accinctus erat,
sanguine innocentum, & calcea-
menta, quæ in pedibus erant.

III. Hoc licet constet in mili-
tia veterum pedes caligis munitos
fuisse, non tamen adeo exploratū est,
quid sibi velit Paulus, cum Chri-
stianos calceari jubeat *ἐν ἑτοιμασίᾳ
τῆς εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρήνης*. Nulli enim
mihi satisfaciunt interpretes, quos
ad hunc locum consului. Vocem
ἑτοιμασίαν, cum ab *ἑτοιμάζω* præparo
dictam scirent, præparationem,
promptitudinem, significare volue-
runt, quæ quidem ejus est vulga-
ris apud Græcos notio. Ita vel
præparationem vel *promptitudinem*
vertunt Vulgatus, Erasmus, Be-
za, Coccejus, Belgæ, & omnes
vernaculi interpretes. Sensum
vero non eundem assignant homi-
nes eruditi. Vatablus. *Ut parati*
sitis ad Evangelium pacis annuncian-
dum. Vir illustrissimus Hugo
Grotius. *Pedes significant quotida-*
nas actiones, ut diximus ad Joh. 13.
10. Eæ non sordescunt, si semper in-
sistant cogitationibus exsequendi &
propagandi Evangelii. Magnus Coc-
E 3 cejus.

Vatabl. ad
h. l.

Grot. ad
h. l.

Coccej. ad
h. l.

Ετοιμασία εὐαγγελίου ἔστι εἰρήνη
est promptitudo annuntiandi pa-
cem. Apud Apostolum multis in
locis εὐαγγέλιον est εὐαγγελισμός. Eam
promptitudinem comparat cum calceis
vel ocreis: nempe ut quasi plana sit
via ad eundem per totum mundum,
quemadmodum ei qui ocreatus vel cal-
ceatus est, omnis via mollis & faci-

Zeger. ad
h. l.

lis est. Nicolaus Zegerus: Cal-
ceati, inquit, per præparationem
Euangelii pacis, ut parati sitis & ipsi
per Euangelii iter incedere, & alios ad
idem docendo præparare. Et, qui ab his
omnibus abeunt Belgæ interpre-
tes: D. met altijd bereyt te zyn om
het geloove te belijden, en rekenschap
te geven van de hope die in u is, Rom.
10. 10. 1. Petr. 3. 15. want de schaam-
achtige of vreesachtige in dit stuk
pleecht de Satan lichtelijk tot sware
sonden te brengen. Hoc est, ut
semper sitis parati ad confessionem fi-
dei, & rationem reddendam spei,
quæ in vobis est, Rom. 10. 10. 1. Petr.
3. 15. Nam verecundos aut timentes
hæc in re solet Satanas facile in mag-
na peccata inducere, Plura aliorum
interpretamenta huc transcribere
neque mihi vacat, neque aliis
gratum foret. IV. Ego

Belgæ ad
h. l.

IV. Ego puto, & ἰτοιμασίαν hic minime notare *promptitudinem*, vel *præparationem*, & errare omnes in assignando hujus dicti sensu. Si ἰτοιμασία hic notaret *præparationem*, sive *promptitudinem*, non video quare voluerit hominem Christianum ea calceari Apostolus. Calceamenta apud veteres pedum quasi vincula & impedimenta sunt habita, quæ non tantum nihil conferre ad *promptitudinem* sed quam maxime obesse existimarunt. Ita Musonius Philosophus, cujus verba hæc sunt apud Stobæum. Καὶ σὺ γε ὑποδέδασθαι τὸ ἀνυποδετεῖν τῷ δουρῷ κρεῖττον. Κινδυνεύει γὰρ τὸ μὴ ὑποδέδασθαι τῷ δεδῶσθαι ἐχθρὸς εἶναι. ἢ ὅ ἀνυποδησία πολλὴν ἀλυπίαν τινὰ καὶ εὐχρίαν τοῖς ποσὶν παρέχει, ὅταν ἡσκημένοι ᾖσι: *Nudis pedibus incedere ei qui potest melius est quam calceari. Videtur enim calceari propemodum esse quod vinciri. Sine calceis autem valde expediti & agiles sunt pedes, præsertim si adsit usus. Quod ipsum confirmat Musonius tabel-
bellariorum & cursorum exemplo, qui excalceati sua munia obierunt, ut magis expediti essent atque agiles, quomodo & ex Athletis cur-*

fores non eandem celeritatem ser-
vare afferit, si currere ipsos oportet
in calceis. Cum Musonio sentit
Clemens Alexandrinus, inter Patres
vir doctissimus. *Viro, inquit, quidem
quam maxime convenit sine calceis esse,
præterquam si militet. Calceari enim
propemodum idem est quod vinciri.
Optimum exercitationis genus est
nudis uti pedibus, & ad sanitatem, &
ad expeditam facilitatem.* Hinc etiam
Lycurgus Lacedæmoniorum pue-
ris pro calceorum usu pedum
nuditatem præscripsit, ut expe-
ditius acclivia conscenderent, &
per declivia graderentur, ut Ale-
xander ab Alexandro Neapolita-
nus refert. Tum quod dicunt
homines eruditissimi *ετοιμασία* cal-
ceari hominem Christianum voluisse
Apostolum, ad Evangelium pacis
annunciandum, vel propagandum,
vel confitendum & reddendam ra-
tionem, omnino præter Pauli men-
tem fingere videntur. Describit
Apostolus *πανοπλίαν τῆς Θεῆς*, qua
Christianos vult indui, *πρὸς τὸ δύνασθαι
σῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τῆς ἀγέλης*,
vel ut possint *ἀντισῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ
πονηρᾷ, & ἀπαντὰ κατεργασάμενοι σῆναι.*
In

Clem.
Alex.
Pædag. lib.
2. cap. 11.

Alex. ab
Alex. Gen.
dier. lib. 5.
cap. 18.

ἄρ. 11.

ἄρ. 13.

In illa πανοσιλία etiam monet, ut sint ὑποδησάμενοι τὰς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τῆς εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρήνης. Utique necesse est ut intelligamus voluisse Apostolum ἐτοιμασίαν εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρήνης illi usui inservire, ut possint σῆνασθαι. Eadem ratione qua olim calceos milites sumpserunt, ut firmiter possent consistere, & caligæ militum Romanorum clavis ferreis munitæ fuerunt, & Ætoli dextro pede in bellis calceati sinistro nudi, ac propterea dicti μονοκρηπίδες: quod & ad Hernicos Italiæ populos transfudit Virgilius:

Virgil.
7. Æν.

— Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera
pero.

Utrisque scilicet pedibus nudi fuissent Ætoli atque Hernici, nisi dextrum pedem, quem in congregando ante sinistram promovebant, perone muniendum censuissent, ut firmiter consisterent, & hostibus suis possent resistere. Quid hoc commune habet cum eo quod dicunt viri eruditissimi, voluisse Apostolum ut Christiani calcearentur ἐτοιμασίᾳ τῆς εὐαγγελίᾳ τῆς

εἰρήνης, nempe ad propagandum
 Euangelium, vel reddendam ratio-
 nem fidei? Utique Apostolus
 εἰρημασίᾳ calceari vult Christianos,
 non ad prædicandum Euangelium,
 aut confitendum, sed ut possint
 ἤναι πρὸς τὰς μεθοδίας τῆς ἀγέλης.
 Sane milites olim caligati non fue-
 runt, ut essent expeditiores, sed
 ut eo firmiter possent consistere.
 Id enim si esset magis ad fugam,
 quam ad prælium fuissent instru-
 cti. Ut εἰρημασία εὐαγγελίᾳ τῆς εἰρήνης
 omnino sit aliud, & in alium finem
 ab Apostolo imperata, ac viri
 doctissimi monuerunt. Eleganter
 notatum est à viro eximio & op-
 timo Theodoro Beza. *Præparatio-
 ne, ἐν εἰρημασίᾳ. Vulgata, In præ-
 parationem Euangelii pacis. Eras-
 mus, Ut parati sitis ad Euangelium
 pacis. Neuter (opinor) sensum Apo-
 stoli est affecutus. Non enim vult
 nos docere duntaxat oportere nos esse
 calceatos, sed calceos etiam (ut ita
 loquor) nobis præbet. Itaque sicut
 κνημιδῶδες milites Græci, caligas La-
 tini milites gerebant, ita ad ineundum
 prælium, & vitæ istius cursum inter
 medios hostes tenendum, vult Aposto-
 lus.*

Beza ad.
 h. l.

*lus ut Evangelii pacis cognitione simus
 preparati.* Optime animadvertit
 magnus interpres, non velle Pau-
 lum ut Christiani sint calceati in
preparationem Evangelii pacis, vel
 ut essent parati ad *Evangelium pacis*,
 quod utique dicere debuisset si vera
 foret virorum doctissimorum ex-
 plicatio, sed ipsa *ετοιμασία* ad in-
 eundum prælium & firmiter con-
 sistendum. Quare *ετοιμασία* neu-
 tiquam hic est *preparatio* sive *promp-
 titudo*, & eum in finem ab Apосто-
 lo imperata, ut volunt homines
 eruditissimi, sed longe aliud notat.
 Quod, quia res meretur, paulo
 prolixius demonstrandum est.

V. Multa vocabula, origine
 Græca, vim ac significationem
 quandam recepisse quæ in vulga-
 ri lingua Græca non observatur, &
 ut novam significationem recipe-
 rent occasionem dedisse vocabula
 Hebraica, inter eruditos constat.
 Nimirum vocabulis Græcis novas
 significationes Hellenistæ tribue-
 runt, vel quod ad originem allu-
 derent alicujus Hebrææ vocis quam
 vocabulo Græco reddere vellent:
 vel quod Hebrææ voces duplicem

aut multiplicem significationem haberent, hisque Græcæ voces illarum una responderent, unde etiam eam Græco vocabulo notionem indiderunt, quam habebat vox Hebræa. Factum hinc esse, ut apud sacros Novi Fœderis scriptores multa vocabula occurrant longe alia significatione, quam quæ obtinet in vulgari Græcorum lingua, cum ex usu istius ævi Græca vocabula nova illa significatione usurperent, quam acceperant ad imitationem vocum Hebraicarum, pariter est certissimum. Multa istiusmodi vir pereruditus & diligentissimus Johannes Vorstius collegit, & in classem Hebraismorum primam digessit.

Vorst. Phil.
5. p. 1.
cap. 2. 3. 4.
5. 6. 7.

VI. His vocabulis, quæ vir doctissimus Johannes Vorstius observavit, vox *ἑτοιμασία* adjicienda est, quæ occasione vocis Hebrææ, cui primaria sua significatione respondebat, novam est induere iussa, quam non obtinet in Græcorum lingua. ἵπ apud Hebræos est *parare, præparare*, & huic verbo apud Græcos τὸ ἑτοιμαῖσεν respondet. Sed idem verbum etiam significat

ficat *firmare*, *stabilire*. Factum
 hinc est ut Græci interpretes verbo
 ἐτοιμάζεν tribuerint novam signi-
 ficationem, qua etiam *firmare*, *sta-*
bilire notat. Apud Samuelem, 1. Sam. 13.
 ubi in Hebræo est: *Nam alioqui* 13.
 יָצַח *stabilivisset regnum tuum Iehova*,
 Græci interpretes habent: ὡς ἂν
 ἠτοιμάσει κύριος τὴν βασιλείαν σου. Pa-
 riter ubi Hebræa verba sunt: וְיָצַח 2. Sam. 7.
 וְיָצַח גַּם Græci interpretes red- 12.
 dunt: καὶ ἐτοιμάσω τὴν βασιλείαν αὐτοῦ.
 Quomodo & illud in Psalmis יָצַח
firmans montes viribus suis, ver- Ps. 65. 7.
 tunt, ἐτοιμάζων ὄρη ἐν τῇ ἰσχύϊ σου,
 itemque illud Iehova in cælis stabi- Ps. 103. 19.
 livit יָצַח thronum suum, κύριος ἐν
 τῷ ἔθρονῳ ἠτοιμάσει τὸν θρόνον αὐτοῦ. A
 verbo יָצַח est vox יָצַח quæ *basin*,
fundamentum notat. Ad eam expri-
 mendam etiam usi sunt Græci in-
 terpretes voce ἐτοιμασία. Nimi-
 rum cum in sensu *firmandi* atque
stabiliendi verbum ἐτοιμάζεν usur-
 passent, quod cum Hebræo verbo
 יָצַח in alia significatione, *parandi*,
præparandi conveniebat, etiam
 vocem ἐτοιμασία adhibuerunt, ut
 verterent vocabulum יָצַח, quod
basin, atque *fundamentum* denotat.

VIO De CALCEIS HEBRÆOR.

- Ezr. 2. 68. Cujus notionis non unum exemplum adferri potest. In Ezræ libro quorundam fit mentio, qui sponte sua Hierosolymam venerunt, ut Dei domum, sive templum, constituerent **מכנו** **לע** super basi sua. At Græci interpretes hic habent: **τῷ ἤθει αὐτὸν ἐπὶ τῆ ἐτοιμασίᾳ αὐτῶν**. Neque multo post ubi de altari legimus: **וַיִּבְנוּ אֶת-הַמִּזְבֵּחַ מֵעַל מַכְנֹתָיו** **לע** & statuerunt altare super basi sua reddiderunt: **Καὶ ἠτοίμασαν τὸ θυσιαστήριον ἐπὶ τὴν ἐτοιμασίαν αὐτῶν**. Pariter quod in Psalmis est **כַּסְפֵּךְ מִכֹּן כִּסְאֵךְ** **קצ** *justitia & iudicium basis solii tui*, verterunt: **Δικαιοσύνη καὶ κρίσις ἐτοιμασία τῷ θρόνῳ σου**. Utrumque occurrit in hoc Zachariæ loco, in quo & **ἐτιμώσεις** pro **קב**, & **ἐτοιμασίας** pro **מכנ** Græci interpretes adhibuerunt. Et dixit mihi ut *edificent ei domum in terra Sinear*, **וַיִּבְנוּ אֶת-הַמִּזְבֵּחַ מֵעַל מַכְנֹתָיו** **לע** & statuant, & stabiliant in basi sua. Ita enim reddiderunt: **Καὶ εἶπε πρὸς με Οὐροδομῶσαι αὐτῷ οἰκίαν ἐν γῆ Βαβυλῶν, καὶ ἐτοιμάσαι, καὶ θύσαι αὐτῷ ἐκεῖ ἐπὶ τὴν ἐτοιμασίαν αὐτῶν**. Clarissime ostendunt allata hæc

exempla Græcos interpretes vocem *ἑτοιμασίαν* usurpasse, ut exprimerent Hebræam מִכֶּן, quia uti vox מִכֶּן a כֶּן quod *parare* atque *præparare* significat deducta est, ita vox *ἑτοιμασία* ab *ἑτοιμάζω* descendit, quod verbum pariter notat *præparare*. Unde novam hanc significationem huic voci tribuerunt quem admodum multis verbis & vocibus novas significationes ad imitationem vocum Hebraicarum indiderunt, quales jam dudum viri doctissimi animadverterunt, & observari possunt ab iis, qui in eorum lectione versati sunt.

VII. Hac significatione, quæ trita est apud Græcos interpretes, puto Paulum voce *ἑτοιμασία* usum, non vero ea, quam habet in vulgari Græcorum lingua. *ἑτοιμασία* ex iis vocabulis est, quæ apud sacros Novi Fœderis scriptores semel tantum exstant, ut ex aliis locis ejus significatio non possit indagari. Sed ad Græcos interpretes recurrendum est, apud quos ea vox est in usu frequentiori. Nimirum Paulus horum exemplo vocem *ἑτοιμασίαν* eo significatu sump-

sump-

112 De CALCEIS HEBRÆOR.

sumpsit, qui jam obtinebat apud Græcos interpretes & Judeos Hellenistas, qui non communi Græcorum lingua, sed ad Hebraicam deflexa, & multis Hebraïsmis abundante utebantur, ut nempe *basin* atque *fundamentum* significet. Quod & alias ab ipso factum est, uti plurima vocabula iis significationibus à Sacris Novi Fœderis scriptoribus usitata sunt, quæ apud Græcos interpretes erant in usu, licet iis notionibus in Græcorum vulgari lingua non occurrerent. Quare Pauli verba vertenda sunt, *calceati pedes fundamento, sive basi Evangelii pacis*, quod Belgæ mei dicerent: *De voeten geschoeyt hebbende met den vasten gront van het Euangelium des vredes.*

VIII. Quam apte, & quam concinne hoc à Paulo dictum fuerit, nemo non videt. Describit *πανοπλίαν τῆς Θεῆς*, qua instructi possent *ἀντισηναὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηροῦ, καὶ ἅπαντες κατεργασόμενοι εἶναι*. Vult ut sint *κατεργασόμενοι τὴν ὁσφύν ἐν ἀληθείᾳ*, ut videlicet quod zona fuit in militia veterum, ipsis esset veritas, *ἔ. ἐνδυσόμενοι τὴν δάστυκα τὴν*

LIBER PRIMUS. 113

διημισύνης, ut, quod thorax fuit,
 ipsis esset justitia, quam induerent
 ut lorica. Sequi debebat *ἔπι πο-*
δοσάμφοι κνημίδας τῆς εὐαγγελίας &
εἰρήνης. Et ita Chrysothomus
κνημίδας dicit. Sed eleganter sub-
 jicit Apostolus, *ἔπι ποδοσάμφοι τῶν*
ποδῶν ἐν ἐπιμασίᾳ τῆς εὐαγγελίας &
εἰρήνης, & calceati pedes fundamento
 Evangelii pacis, in quo nempe tuto
 possint consistere. Quomodo sub-
 jungit *θεσθὸν* & *πίστεως*, *ἀσμεφαλαίαν*
τῆς σωτηρίας, & *μάχαιραν τῆς πνεύματος*.
Ἐπιμασία εὐαγγελίας & *εἰρήνης* funda-
 mentum Evangelii pacis, est firma
 atque solida cognitio Evangelii.
 Nemo id melius vidit quam vir
 optimus & doctissimus Theodorus
 Beza. Itaque sicut *κνημίδας* milites
 Græci, caligas Latini milites gere-
 bant, ita ad ineundum praelium, &
 vitæ istius cursum inter medios hostes
 tenendum, vult Apostolus ut Evan-
 gelii pacis cognitione firmi preparati.
 Recte Evangelii pacis cognitione dixit
 vir eximius: Id enim omnino est
ἐπιμασία εὐαγγελίου, fundamentum
 Evangelii, quo eos calceari voluit
 Apostolus, firma nempe atque
 solida cognitio Evangelii, cui tuto
 in-

Beza ad
h. l.

insistere atque niti potest homo Christianus. Illud sane quam maxime requiritur ut homo Christianus solida cognitione Evangelii sit instructus, cui tuto insistat ne vacillet. Necessè enim est munitum atque confirmatum esse cognitione doctrinæ, & habere fundamentum. Hoc enim qui caret, omni quasi vento impelli potest, neque ἀντιστῆναι valet ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς πονηρίας, aut ἅπαντα κενερασάμενος ἕσθαι. Qui vero habet est πεθεμελιώμενος ἔδραϊος ἔ μὴ μετακινώμενος ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τῆς εὐαγγελίου, fundatus ἔ firmus, ἔ non dimotus à spe Evangelii, quod Colossenses monet.

Coloss.
1. 23.

IX. Licet vero non intellexisse videantur interpretes quid sit εἰρημασία τῆς εὐαγγελίου, tamen optime explicarunt quare Evangelium vocetur εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης: Quia nempe annunciat, quomodo pax facta sit per Christum inter Deum & homines, ita ut non tantum inimicitia, quæ olim fuit, cum Deus gentes à se abalienaverat, sublata sit Sanguine Christi, qui ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, ἔ τοῖς ἐγγύς, & Deum non tantum

Ephes.
2. 17.

Ἰη.

Judæorum, sed & gentium deum esse, Rom. 3. 29
 verum etiam Deus sit *ἐν χριστῷ*
κόσμον καταλάσων ἑαυτῷ, μή λογι- 2. Cor. 5.
ζόμεν & αὐτοῖς τὰ παρωπώματα αὐτῶν, 19.
 adeo ut *δικαιωθέντες ἐν πίστεως,* Rom. 5. 1.
εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τῆς κρείσ-
τῆς ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ. Quod ipsum angeli
 prædicant qui natum esse Christum
 Pastoribus Bethlemiticis annunciat-
 ates, Deum laudant, dicentes: *Δόξα* Luc. 2. 14.
ἐν ὑψίστοις Θεῷ, & ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν
ἀνθρώποις εὐδοκία. Quem locum qui-
 dem ideo adduxi; ut aliqua luce
 perfunderem. Etenim licet sit
 tritissimus, & tot hominum erudi-
 tissimorum commentariis tentatus,
 tamen est obscurissimus, & potius
 tenebras offudisse, quam eum illu-
 strasse tam veteres quam recentio-
 res interpretes videntur. Inter
 omnes qui hunc locum explicare
 conati sunt, solus mihi visus est
 Johannes Lichtfotus genuinum
 sensum deprehendisse, cujus hæc
 brevis est nota. *Hymnum hunc An-*
gelicum optime intelligas, si εὐδοκία
ἐν ἀνθρώποις, pro subjecto ponatur,
& reliqua verba pro prædicato: Be-
 nevolentia Dei erga homines est
 gloria illi in altissimis, & pax in
 terris.

Lichtf.
 Hor. Hebr.
 in Luc. 2.
 14.

terris. & interponitur inter Δόξα & Εἰρήνη, non inter eas & εὐδοκίαν. Quæ quidem recte à viro doctissimo animadversa puto, cum hæc sit unica & sola ratio, qua verus istius dicti sensus elici possit. Quod ut omnibus pateat, paulo accuratius libet ostendere.

X. Ab omni tempore hæc verba exercuerunt eruditissimorum hominum ingenia, & diverso modo vel lecta vel distincta sunt. Pro εὐδοκίαν Vulgatus interpres εὐδοκίας legit, & vertit *hominibus bonæ voluntatis*, cui alicubi Chrysothomus & Origines favent. Basilii Seleuciæ Episcopus, & ἐν ἀντιγράφοις εὐδοκίαν legit. Andræas Osiander Theologus Noribergensis, ex cuius Annotationibus in Harmoniam Evangelicam prolixum locum adduxit vir diligentissimus Abrahamus Scultetus, eos codices qui habent ἐν ἀντιγράφοις esse mendosos putat. Distinguunt alii in duo, alii in tria membra. Subaudiunt alii ἔτι alii ἔτι, & & pro γὰρ accipiunt. De quibus omnibus hoc tantum dicam: Eos qui aliter legunt, ad id inductos esse non codicum dis-

scre-

Chrysoft.
in Serm.
de Nativ.
Dom.
Orig.
Hom. in
Lucam 13.
Basil.
Orat. de
Annunc.
Mariæ.

Scult.
Exerc.
Euang.
lib. 1.
cap. 50.

scirepantia, qui constanter habent
 vulgatam lectionem, sed quia hæc
 verba non intelligebant: Eos vero
 qui tam diverse distinguunt non
 attendisse ad verborum ordinem,
 qui in Græco est, & male ϵ pro
 $\gamma\alpha\gamma$ accipere, cum, licet illa par-
 ticula aliquando $\gamma\alpha\gamma$ notet, nulla
 ratio persuadere possit hic in me-
 dio sententiæ $\gamma\alpha\gamma$ notare, quæ re-
 quirere videtur ut ϵ significet.
 Ex omnibus istis tricis & difficul-
 tatibus nos facile expediemus, si
 ad verba Græca accuratius atten-
 damus. Ea sunt: $\delta\acute{o}\xi\alpha\ \epsilon\iota\ \nu\ \upsilon\psi\iota\sigma\iota\varsigma$
 $\Theta\epsilon\omega\iota$, $\epsilon\iota\ \nu\ \gamma\eta\varsigma\ \epsilon\iota\sigma\eta\iota\tau\eta$, $\epsilon\iota\ \nu\ \alpha\upsilon\theta\eta\acute{\nu}\alpha\tau\iota\varsigma$
 $\epsilon\upsilon\delta\delta\iota\kappa\iota\alpha$. Illud observandum est ϵ
 secundo loco poni, non ultimo:
 Neque enim legimus $\delta\acute{o}\xi\alpha\ \epsilon\iota\ \nu\ \upsilon\psi\iota\sigma\iota\varsigma$
 $\Theta\epsilon\omega\iota$, $\epsilon\iota\ \nu\ \gamma\eta\varsigma\ \epsilon\iota\sigma\eta\iota\tau\eta$, $\epsilon\iota\ \nu\ \alpha\upsilon\theta\eta\acute{\nu}\alpha\tau\iota\varsigma$
 $\epsilon\upsilon\delta\delta\iota\kappa\iota\alpha$, sed $\delta\acute{o}\xi\alpha\ \epsilon\iota\ \nu\ \upsilon\psi\iota\sigma\iota\varsigma$
 $\Theta\epsilon\omega\iota$, $\epsilon\iota\ \nu\ \gamma\eta\varsigma\ \epsilon\iota\sigma\eta\iota\tau\eta$. Hoc utique osten-
 dere potest hæc duo membra ne-
 quaquam distinguenda sed conjun-
 genda esse. Nihil enim aliud ϵ
 est, quam quod primario est, con-
 junctio copulativa, quæ hæc duo
 membra conjungit, $\delta\acute{o}\xi\alpha\ \epsilon\iota\ \nu\ \upsilon\psi\iota\sigma\iota\varsigma$
 $\Theta\epsilon\omega\iota$, $\epsilon\iota\ \nu\ \gamma\eta\varsigma\ \epsilon\iota\sigma\eta\iota\tau\eta$. Unde sequi
 necesse est, verba quæ subjungun-
 tur

tur

118 De CALCEIS HEBRÆOR.

tur ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, nequaquam
aut explicationis gratia addita, aut
cum prioribus conjungenda, sed
seorsim spectanda esse. Neminem
latere puto sæpissime id ipsum de
quo quid dicitur, quod subjectum
vulgo vocant, posteriori loco poni,
& illud quod de eo dicitur, quod
prædicatum appellant, priori. Vel
in illo tritissimo, *Nobilitas sola est
atque unica virtus*, quis nescit ver-
ba ita construenda, ut sensus sit
*Virtutem esse solam & unicam nobili-
tatem*. Quam facile jam invenimus
horum verborum constructionem,
in qua tamen tam diu se torserunt
omnes interpretes? Dicunt An-
geli, quod ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία sit
δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῶν, & ἐπὶ γῆς εἰρήνη.
Quare hæc verba non alia ratione
vertenda sunt, quam *Gloria in al-
tissimis Deo, & in terra pax*, est
in hominibus beneplacitum, hoc est,
Dei beneplacitum in hominibus,
quod ostendit nativitate τῆς σωτῆρος,
est ejus gloria in altissimis, & pax
in terra. Unde etiam constat,
quid sit εὐδοκία, & quomodo ἐν
ἀνθρώποις εὐδοκία, sit δόξα ἐν ὑψίστοις
Θεῶν & ἐπὶ γῆς εἰρήνη, quæ omnia
varie

LIBER PRIMUS. 119

varie exponunt viri eruditissimi.

XI. *Εἰν ἀνθρώποις εὐδοκία*, nihil aliud est quam Dei beneplacitum ad hominum salutem. Est hæc Dei erga homines propensa voluntas, ut non omnes à sua communionem velit exclusos, sed quosdam æternam salutem consequi. Hinc *προώρισε ἡμᾶς εἰς ὑιοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν εὐδοκίαν ἦν θελήματι αὐτοῦ.* Hanc εὐδοκίαν quidem statim hominibus indicavit post admissum peccatum, & patribus tum per sacrificia & multas alias umbras legales, tum per Prophetas confirmavit, exhibere vero cæpit cum Christus nasceretur. Hoc enim signum erat certissimum *ἔν τῷ ἀνθρώποις εὐδοκίας*, quia jam in mundo is nascebatur, qui perficeret opus salutis. Quare & *Ἰεσαίας* cum describeret felicia tempora, quæ per Messiaæ adventum hominibus illucerent, ipsum loquentem introducit. *Spiritus domini Jehovæ super me est, quia Jehova me unxit, ad Evangelium nuntiandum mansuetis, misit me ad obligandum confractos corde, ad prædicandum abductis in captivitatem liber-*

Ephes. 1. 5.

Ies. 61. 1. 2.

ber-

bertatem, & vinctis acutum visum.
Ad prædicandum annum beneplaciti,
Jehovæ.

Beza ad
h. l. & alii.

Hebr. 12:
23.

Apoc. 5.
9. 10. 13.

XII. Hanc ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίαν
Angeli prædicant esse δόξαν ἐν ὑψίστοις
Θεῶ, h. e. Deum in cœlis propter
tam propensam ergo homines vo-
luntatem celebrari. Optime mo-
nuerunt viri eruditissimi, hæc ver-
ba non ita capienda esse, ut signi-
ficent, *Gloria Deo qui est in cœlis,*
quasi scriptum esset τῷ ἐν ὑψίστοις,
sed *gloria in cœlis Deo,* ut notent
Deum in cœlis celebrari. Etenim
ἐν ἡμέραις terræ id sat luculenter
ostendit. In cœlo autem propter
ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίαν Deo gloriam
dant non Angeli tantum, verum
etiam πνεύματι δικαίων τετελειωμένων.
Vide quam divine id Johanni osten-
datur in sua Apocalypsi, qui, ubi
agnus veluti mactatus librum sep-
tem sigillis clausum accepisset,
vidit quatuor animalia, & viginti
quatuor presbyteros procidentes
coram agno, & canentes canti-
cum novum, in quo Deo qui in
Throno sedebat, & agno, dabant
honorem & gloriam propter ἡν
δόξαν, quæ causa fuit perficiendæ
salutis.

XIII. Ad-

LIBER PRIMUS. 121

XIII. Addunt Angeli etiam esse
em̄ q̄s̄ eip̄v̄s̄. Eo tempore quo
 Christus natus est, altissima pace
 genus humanum fruebatur. Rese-
 derant omnes bellorum motus,
 quibus quassatus paulo ante fuerat
 uniuersus propemodum orbis, &
 Jani templum obserauerat Augu-
 stus. Florus: *Sic ubique una* (ita Flor.lib.4.
 pro *cuncta* rectissime coniecit vir cap. f2.
 ingenio & iudicio magnus Johan- & ibid.
 nes Georgius Græuius, qui nobis Græuius.
 Florum, deterlis non paucis ma-
 culis, ingeniosis & perquam eru-
 ditis suis animadversionibus illu-
 stratum non ita pridem dedit)
atque continua totius generis humani
aut pax fuit, aut pactio. Ausus-
que tandem Cæsar Augustus sepein-
gentesimo ab urbe condita anno Janum
Geminum cludere, bis ante se clu-
sum, sub Numa rege, & victa
primum Carthagine. Livius de Ja- Liv.lib.1.
 no loquens. *Bis deinde post*
Numę tempora clausus fuit, semel
T. Manlio Cos. post Punicum primum
perfectum bellum, iterum (Quod nostrę
ætati Dii dederunt ut videremus) post
bellum Actiacum ab Imperatore Cæsa-
re Augusto, pace terra marique parca. Suet. in
 Suetonius. *Janum Quirinum semel* Aug. cap.
 F 22.
 atque

atque iterum à condita urbe, memoriam ante suam clausum, in multo breviori temporis spatio, terra marique pace parta, ter clusit. Plura ad hunc locum viri longe eruditissimi Isaac Casaubonus & Lævinus Torrentius notarunt. Et quidem inter alia Isaac Casaubonus inscriptionem habet, quæ Emeritæ in Hispania, cujus initium. IMP.

CAES. DIVI. F. AUGUSTUS.
 PON. MAX. COS. XI. TRIBUNIC.
 POTEST. X. IMP. VIII. ORBE.
 MARI. ET. TERRA. PA.
 CATO. TEMPLO. IANI.
 CLUSO.

Quæ integra videri potest in Thesauro antiquarum inscriptionum v. cl. Jani Gruteri.

Grut.
 Inscript.
 pag. 149.

Lævinus vero Torrentius exhibet Augusti & Neronis nummos, in quorum parte altera Templum Jani clausum conspicitur, cum hac inscriptione. IAN. CLU. &

PACE. P.R. TERRA. MARIQ.
 PARTA. IANUM. CLUSIT.

Hanc vero pacem mihi neutiquam videntur Angeli celebrare, licet in hunc sensum etiam hoc dictum trahat vir magnæ dignitatis in genii & doctrinæ Petrus Daniel

Hue-

LIBER PRIMUS. 123

Huetius. Neque enim pacem illam celebrant qua terra fruebatur, quia resederant omnes bellorum motus, sed cujus causa erat *εὐδοκία ἐν ἀνθρώποις*. Quæ sane longe alia pax est, non temporaria, sed æterna, non terrestris, sed cælestis, non quam Messias cum nasceretur inveniebat, sed quam ipse humano generi esset allaturus.

Huet.
Demonstr.
Euang.
Prop. 9.
cap. 8.

XIV. Pacem Messias inter Judæos & gentes constitueret. Singulari Dei Oeconomia nulla pax quondam fuit inter gentes & Judæos. Hos enim Deus sibi elegit tanquam hæreditatem, & *ἐν ταῖς παραχρημέναις γενεαῖς εἶασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν*. Initium istius consilii jam apparuit in familia Noachi, cum Chamus & ejus filius Canaan execratione Prophetica Noachi à Dei fœdere sunt exclusi. Phalegi temporibus, cum linguæ confunderentur, plures alii populi ab Ecclesia Dei remoti sunt. Præcipue vero, cum fœdus suum cum Abrahamo Deus erigeret, extrui cæpit *τὸ μεσόπυλον τῆς φράσης*, quod post quatuor sæcula perfectum est, cum reliquiis fidelium,

Act. 14. 16.

Gen. 9. 25.

Eph. 2. 14.

quæ huc illuc adhuc fuerant dispersæ, extinctis, populum Israeliticum Palæstinæ terminis includeret, & ex ea gente sibi erigeret Republicam, quæ in terris foret sanctissima. Post ea tempora nulla pax fuit inter Judæos & gentiles,

Eph. 2. 12. qui ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ fuerunt ἀπηλλοτριωμένοι τῆ πολιτείας τῆ Ἰσραὴλ, καὶ ἕτεροι τῶν ἀλλοθνηκῶν τῆ ἐπαγγελίας. Inter fructus, quos Messias hominibus afferret, etiam esset conjunctio gentium & Iudæorum. Etenim in

Gen 22. 15
18. & alibi. *semine Abrahami benedicendæ erant omnes gentes terræ.* Quo faciunt tot Prophetarum oracula, quæ vocationem gentium prænuntiant, quæ coacervare hic non est nostrum. Vel unus Zachariæ locus id ostendit: *Exulta, filia Zion, jubila, filia Jerusalem, ecce rex tuus veniet tibi justus & salvator, & ascendens super asinam, & super pullum filiaæ asinae: quid subjungitur? & loquetur pacem gentibus.* Quod impletum esse ex hoc illustri apud Paulum loco discimus: *Αὐτὸς γὰρ*

Zach. 9. 9.
10. *ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τῆ φράγματος λύσας, τὴν ἔχθραν ὧν τῆ σαρκὶ αὐτῆ τῆ*

Eph. 2. 14. *ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τῆ φράγματος λύσας, τὴν ἔχθραν ὧν τῆ σαρκὶ αὐτῆ τῆ*

τόμῳ τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργή-
 σαι. ἵνα τῆς δυό κτίσει ἐν ἑαυτῷ εἰς ἑνα
 κρινόν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀπο-
 καταλλάξῃ τῆς ἀμφοτέρων ἐν ἐνὶ σώματι
 τῷ Θεῷ. Δὲ τῆς σαυρῆ; ἀποκτείναι τὴν
 ἔχθραν ἐν αὐτῷ καὶ εὐηγγελίσαιτο εἰ-
 ρήνην ὑμῖν τοῖς μακρῶν καὶ τοῖς ἐγγύς.
 Hoc sane magnum est, terræ eam
 pacem per Messiam adferri. Inde
 enim factum est ut Deus non tan-
 tum Deus sit Judæorum, verum etiam
 gentium, & nunc nullum discrimen
 sit inter Judæos & Græcos, servos
 & liberos, virum & foeminam, sed
 omnes unum sint in Christo Iesu. Hæc
 pax licet inter beneficia Messiae col-
 locanda sit, tamen majus quid ad
 huc atq; illustrius intelligendum est
 cum Angeli dicunt καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.

Rom. 3. 29.

Gal. 3. 28.

XV. Εἰρήνη Hebræorum more
 interdum reconciliationem, expia-
 tionem, veniam delictorum & re-
 ditum in gratiam significat. Hinc
 illud Pauli est: Διχαιοφέντες οὖν ἐν
 πίσεως, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ
 τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ χριστοῦ. & οὐ γὰρ
 ἐστὶν ἡ βασιλεία τῆς Θεῶν βρωσῆς καὶ πόσις,
 ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη. Hinc so-
 lemnis illa Apostolorum εὐλογία, εἰ-

Rom. 5. 1.

Rom. 14.
17.

εὐνοῦ ὑμῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, h. e. Deus sit
 vobis propitius. Unde & ipse
 Deus ὁ Θεὸς τῆ εὐνοίας dicitur, qui
 veniam vult dare delictorum. Ni-
 hil notius quam apud Hebræos vo-
 cem שלום eadem significatione
 usitatam esse. In Deuteronomio
 dicit impius לִי יְהוָה שְׁלוֹם pax mihi
 erit, hoc est Deum habebō pro-
 pitium, à Deo veniam accipiam
 delictorum: sequitur vero לֹא יִסְתֵּר
 יְהוָה non condonabit Jehova. Apud
 Ies. 27. 4. 5. Jesaiam Excandescencia non est
 mihi, ipse Jehova dicit, quis me
 sentem aut veprem faceret in bello, ut
 transirem ad illum, & comburerem,
 aut apprehenderet arcem meam יַעֲשֶׂה
 שְׁלוֹם יְעֲשֶׂה לִי fecerit pacem mecum,
 pacem fecerit mecum. h. e. me pacatum
 habebit, & ex hoste amicum. Latinis
 etiam scriptoribus pax Dei vel Nu-
 minis sæpe significat reconciliatio-
 nem, veniam delictorum. Plautus.

Plaur.
 Curcul.
 Act. 2.
 Sc. 2.

— pacem ab Æsculapio

Petas, ne forte tibi eveniat magnum
malum,

Quod in quiete tibi portentum est.

Hoc est, places Æsculapium.
Idem.

Apollo

Apollo, quaeso te, ut des pacem propitius, Mercat.
Salutem & sanitatem nostrae familiae, Aët. 4.
Meoque ut parcas gnato pace propitius. Sc. 1.

Cicero: *Ab Iove Optimo Maximo* Cic. pro.
cæterisque diis deabusque immortalibus Rabir.
pacem ac veniam peto. Livius. Pa- Liv. lib. 6.
cis Deum exposcendæ causa lætister- & 7.
nium fit. Idem. *Namque opem agris*
corporibus relictam, si pax & venia
à Diis immortalibus impetrata esset.
 Virgilius.

Virg.
 Geotg. 4 in
 fine.

— Tu munera supplex
 Tende petens pacem — — —

Nam ibi de concilianda ira deo-
 rum agitur, & victimæ cæduntur.
 Idem.

Sed votis precibusque jubent exposcere
pacem. Æn. 3.

Verum hoc notum est, & etiam
 ab aliis observatum. Talem pacem
 Angeli celebrant, qua Deus cum
 hominibus conciliaretur, & ipsis
 veniam delictorum daret propitius.
 Constat satis, post admissum à
 primo parente nostro peccatum,
 justum peccati vindicem Deum
 ira exarsisse ob perpetratum scelus,

ac ruptam esse pacem & amicitiam qua homo tamdiu gaudebat, quamdiu divinæ legi pareret. Constat etiã Deum habuisse εὐδοκίαν ἐν ἀνθρώποις, qua noluit omnes in perpetuum esse miseros, sed cum quibusdam in gratiam redire. Hinc sumpsit *οὐλῶ πᾶσι* Consilium pacis, uti apud Zachariam est. In eo erat *ἐν χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ περὶ ἁμαρτιῶν αὐτῶν*. Nimirum Christus Deum cum hominibus conciliaret, & pacem, quæ per peccatum à terra exulabat, reduceret. Hinc Prophetæ inter alia beneficia, quæ generi humano per ipsum contingerent, præcipue pacem celebrant: Ita in Psalmis legimus. *Montes populo pacem adducunt, etiam colles justitiam, & paulo inferius in diebus ejus orietur justitia, & abundantia pacis, donec luna non sit amplius*. Apud Jesaiam in celebri illo oraculo: *Puer natus est nobis &c.* additur: *Magnitudinis imperii & pacis non erit finis*. Pariter apud Ezechielem: *Et ego Iehova ero ipsis in Deum, & servus meus David erit Rex in medio eorum & faciam cum eis pactum pacis*. Notum

Zach. 6. 13.
2. Cor. 5.
19.

Pf. 72. 3.

Ies. 9. 7.

Ezech. 34.
24.

tum etiam est Michæ vaticinium Mich. 3. 1.
 & tu Bethlehem &c. in quo Pro- & 5.
 pheta canit: *Et hic erit pax.*
 De hac pace Christus ipse suis
 Apostolis dixit. *Εἰρήνην ἀφήμι* Ioh. 14 27.
ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν.
 Quomodo & Paulus de ea locutus
 est in Epistola ad Romanos, quæ
 loca superius adduximus, & Euan-
 gelium vocavit *εὐαγγέλιον τῆς εἰρήνης.*
 Obscurum jam non esse potest
 qualem pacem celebrent Angeli,
 & quare dicant *ἐν αὐτῶν τοῖς εὐδοκί-
 ας* esse *ἐπὶ γῆς εἰρήνην*, nimirum
 quoniam fluxit ex illa *εὐδοκία*,
 qua Deus humano generi voluit
 esse propitius. Hæc mea de hoc
 obscuro & intricato loco sententia,
 quam possunt alii perpendere dili-
 gentius.

CAPUT SEXTUM.

Calceorum varia & multiplex forma. Apud Hebræos qualis fuerit incertum. Soleas tantum in usu apud veteres Hebræos fuisse conjicitur. Solea antiquissimum calceamenti genus. Prisca apud Græcos & Romanos calceamentorum nomina soleas notant. σαρδάλιον, ὑπόδημα, calceus. Vox Hebræa שַׁלְמַל soleam significat. Ita reddunt veteres interpretes. שַׁלְמַל vel שַׁלְמַל apud Ionathæm & in Targum Hieros. σαρδάλιον, solea. Pariter ὑπόδημα apud LXX. interpretes, & caliga apud Vulgatum. Caliga optime exhibet figuram solearum quas Hebræi gestarunt. Mos Hebræorum pedes hospitiū lavandi inde natus quod soleis uterentur. Κοῖτες calceamenti genus. Calceos cavos usitatos fuisse frustra concluditur ex calceis.

ceis Gibeonitarum. Item ex eo quod habuerint calceos rubros sive coccineos. Hebraei veteres tibiati calcearunt. Apud veteres solea ad crus corrigias extendunt. Cothurni, campagi, caligae, solea. A Ferrario dissensum. Aliis orientis populis idem usitatum. Solea rubra vel coccinea dicta a corrigiis, quae ad suras perveniebant. Calceos cavos apud Hebraeos usitatos colligunt eruditi quod *ὑποδήματα* tanquam à *συνδάλιοις* distincta in Evangelica Historia memorantur Matth. 10. 10. & Marc. 6. 9. Salmasii, Balduini, Lichtfoti sententia. Ab ea dissensum. Calceus sine toga non sumebatur. Iudaei tunicis usi. Nullo discrimine *ὑποδήματα* & *συνδάλιοις* usurpantur. Alia Mattheum cum Marco conciliandi ratio. Mendum è vulgatis Matthei codicibus sublatum. Non *ὑπο-*

adeo certū est. Nihil enim occurrit in sacris monumentis de forma calceorum, atque unicam vocem tantum habent Hebræi, qua calceū vocant. Hæc vero quale designet calceamenti genus non adeo constat, cum variè reddant veteres interpretes. Hebræo *לַחַיִּים* maxime apud Jonathanem in Legem, & in Targum Hierosolymitano respondet *לַחַיִּים* vel *אַלְחַיִּים* *συνδάλιον* *sandalium*. LXX. Interpretes modo *ὑπόδημα* modo *συνδάλιον* vertunt, quomodo Vulgatus modo *calceamentum*, modo *caligas* habet. Nos vero putamus non inanibus conjecturis adstrui posse *calceos* Hebræorum *soleas* fuisse, quibus plantarum calces tantum infimæ teguntur, cum cætera prope nuda & teretibus habentis juncta sint, uti *soleas* Agellius describit.

Agel. lib.
13. cap. 20.

III. Ut simplicissimum & ab omni ambitu quam maxime remotum, ita antiquissimum calceamenti genus fuisse *soleæ* videntur. Prisci mortales, ut contra sentium & lapillorum & aliarum asperitatum injurias pedes munirent, ex corio bubulo, vel aliorum animalium pellibus

F 7

parti-

134 De CALCEIS HEBRÆOR.

particulas quasdam plantis subli-
garunt, unde natae sunt soleae,
quæ à vetustissimis temporibus
usitatae fuerunt. Cujus rei hoc
argumentum habemus, quod om-
nia prisca, quibus pedum tegu-
menta appellantur, vocabula, so-
leas notent à prima origine. Duo
sunt præcipua apud Græcos no-
mina, quibus *calceum* vocant,
σανδάλιον & *ὑπόδημα*. Et quidem
σανδάλιον nihil aliud esse quam so-
leam, atque apud prisca Græcos
tantum pedum plantas munivisse,
præter usum frequentem, qua pro
solea usurpatur, ex eo videre est,
quod insula Sardinia olim *Sando-
liotis* dicta sit, quomodo à plantæ
pedis figura *Ichnusa* appellata fuit,
quia ut Claudianus canit:

Claud. de
Bel. Gild.
vs 507.

*Humanæ speciem plantæ sinuosa figurat
Insula, Sardiniam veteres dixere coloni.*

Bochart.
Geograph. S.
p. 2. lib. 1.
cap. 31.
Athen. lib.
4. c. 1 &
ibid. Cas.

Videri possunt quæ observata
sunt de his Sardiniae nominibus
viro summo Samueli Bocharto.
Tum etiam id ex eo patet quod
σανδάλια pisces planos Græci vo-
cent, quam vocem apud Athe-
næum legimus; *Σάνδαλα δ' αὖτε πα-*

ει

ἔθηκεν αἰεταῖν ἀθανάτων Apposuerunt
 & sandala aeterna immortalium. Ad
 quæ verba notavit princeps inge-
 niorum Isaacus Casaubonus: Pla-
 nos pisces, cuiusmodi est solea, vocat
 Sandala immortalium, Nereidum
 videbicit, & aliarum Nympharum
 marinarum. Pariter ὑπόδημος de so-
 leis primitus est dictum. Etenim
 licet Græci omne genus calcea-
 menti ὑπόδημος appellent, atque
 hoc nomen tribuant calceis cavis,
 in quos pes intromittitur, quique
 ἀπὸ τῶν σανδαλίων discernuntur, uti
 prolixè docet Salmasius ὁ πᾶν,
 tamen ex origine soleam notat:
 Est enim à verbo ὑποδέω sive ὑπο-
 δέωμι, quod est subligo, ut, quod
 in soleis præcipuum est, ipsa voce
 denotetur: unde & verbum ὑπο-
 δέωμι de sandaliis usurpatur. Apud
 Romanos sicuti soleæ nomen isti
 calceamentorum generi tributum
 est, quod, ut Festus definit, pedis
 solo subjicitur, & commune est cum
 nomine soleæ, quo piscem planum
 vocant, ita & calcei vox ex prima
 origine pro solea dicta est. Etenim
 calceus à Latinis vocatus est à cal-
 cibus, quæ imæ pedum partes
 sunt.

Salm. ad
 Tert. Palæ
 cap. 5.

Suet. in
Vesp. c. 23.

sunt. Unde & verbum *calceare* de mulis usurpatum est apud Suetonium, quibus tamen soleæ tantum adduntur. Quare cum prisca nomina pedum tegumentis imposita sint à plantis pedum quas solas munierunt, licet postea quædam translata sint ad calceos cavos, quibus totus pes tegitur & amicitur, non ineptè concludere nobis videmur, primum calceorum genus soleas fuisse.

IV. Uti antiquissimum calceamenti genus soleæ fuerunt, ita veteres Hebræos soleis pedes munivisse putamus. Est ad notandam *soleam* vox *ly* aptissima, & ut mihi quidem videtur, ex prima origine pro *solea* usurpata. *ly* apud Hebræos *peffulo* vel *sera* claudere significat, unde & *ly* est *peffulus*, *sera*. Sed & idem verbum *vinculo* constringere, atque *calceare* notat, quia olim soleæ vinculis circa pedem ligabantur. Unde pro *calceo* *ly* usurparant Hebræi quasi *vinculum* dicas quod pedem constringeret. Scilicet uti Græci ab *ὑποδημα* quod est *subligo*, *ὑποδημα* *soleam* vocarunt, ita Hebræi à *ly* quod

138 De CALCEIS HEBRÆOR.

solea usurpatur. Id ex eo non tantum constat, quod laminas ferreas quibus solebant cunas & puerorum lectulos circa pedes munire, Talmudici vocant סנדל של עיסה *Sandalium lecti*. & equorum soleas סנדל נחמה של מחנה *Sandalia jumentorum ex metallo*, verum etiam quod *soleam*, piscem marinum, סנדל apellant. Exstat ea vox pro pilce plano, quem *soleam* Latini vocant, in codice Nidda, de qua R. David Coen de Lara ad vocem סנדל : סנדל דג דומם לסנדל : סנדל G. σενδάλιον *L. piscis, qui Latine solea, ut Plin. & lingulaca, ut Plauto.* Unde, cum Jonathan & Targum Hierosolymitanum pro Hebræo סנדל habeant סנדל vel סנדל, quæ vox non nisi *soleam* significat, ex vulgato usu, quem ex Græcorum lingua retinuit, manifestum est סנדל ipsos pro *solea* sumpsisse. Neque aliter veterunt LXX. Interpretes, qui pro סנדל aliquando habent σενδάλιον, aliquando ὑπόδημα. Et quidem σενδάλιον non nisi *soleam* esse constat satis. ὑπόδημα pro calceo cavo sæpe quidem sumitur apud Græcos scriptores, attamen hoc discrimen

Oholoth.
cap. 12.
Kelim
cap. 14.

Nidda
fol. 25.
R. David
Coen de
Lara Loc.
cit.

men non agnovisse LXX. Interpretes vel ex eo videre est, quod idem nomen Hebræorum לוי modo ἐπόδημα modo σανδάλιον reddant, quomodo & Josephum vocasse σάνδαλον , quod LXX. verterunt ἐπόδημα , observare licet in ea Lege, qua jubetur vidua, quam ducere recusat defuncti mariti frater, Leviro calceum exuere. Eam Legem LXX. interpretes transfulerunt: $\text{Καὶ προσελθῆσαι ἡ γυνὴ τῆ ἀδελφῆ ἑναπι τῆ χειρῆς, καὶ ἀπολύσει τὸ ἐπόδημα αὐτῆ τὸ ἐν ἀπὸ τῆ ποδὸς αὐτῆς.}$

Deut. 25. 5.

Josephus vero: $\text{ἐπολύσει αὐτὸν ἡ γυνὴ τῆ ἀδελφῆ τὰ σάνδαλα:}$ uti & Talmudici in hoc negotio vocem לוי usurpant, quod totus liber Javammoth de jure leviratus manifeste docet, & quicumque alii de ista materia scripserunt. Confirmat Vulgatus, qui licet aliquando *calceamentum* vertat, sæpe tamen habet *caligam*. *Caligam* vero, militare calceamentum, uti jam nemo ignorat, ex sandaliorum vel solearum genere fuisse, satis ostendit caligarum forma, quam ex antiquis monumentis & marmoribus viri doctissimi dederunt. Formam

*caligæ.*Joseph.
Ant. jud.
lib. 5.
cap. 11.

Licet. de
Lucernis
lib. 6.

Nigr.
differt de
caliga.
Castalio.
observ.
Dec. 2.
cap. 4.

Hier. in
Ies.

Act. 12. 8.

caligæ sub lucernæ specie insignis Philosophus Fortunius Licetus jam dudum exhibuit. Eandem expressam ex ingenti columna marmorea Trajano Imperatori erecta, quæ Romæ edita est cum explicatione Alphonsi Ciacconi, dedit Julius Nigronus, qui ex arcu Constantini, unde Josephus Castalio caligam expresserat, eandem delineatam quoque repræsentavit. Figuram caligæ sub lucernæ specie, & qualis cernitur in columna Trajani & arcu Constantini hic apposuimus, cum caliga, si sine clavis spectetur, optime exhibeat figuram solearum, quas Hebræi gestarunt. Cum itaque *caliga* sit ex solearum, sive sandaliorum genere, unde in Glossis *σανδάλια caligæ*, & Hieronymus *Depositis*, inquit, *calceamentis, quæ septuaginta σανδάλια, id est, caligas vocant*: & Vetus interpres *hujus caligas* vertat, uti & *σανδάλια caligas* reddidit, sane videre est eum putasse Hebræum *hujus* non nisi *soleam* esse, quale calceamenti genus noverat caligam fuisse.

VI. Id ipsum confirmari vehementer

199-200
72/10

CALIGA MILITARIS SUB
LUCERNE SPECIE

1058 7281
1058

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

FORMA CALIGÆ EX
COLUMMA TRAIANI

287

FOR MA CALICE EX
GOLUMMA TRALA NI

FORMA CALIGÆ EX ARCU
CONSTANTINI

me
mo
&
ba
eu
bu
eff
qu
ta
Ja
fui
A
eu
Su
te
fec
eu
of
ci
pe
ju
ex
br
re
ta
cu
re
pe
m
p

LIBRARIUS
PADERBORN

menter videtur ex eo veterum more, quo peregre advenientibus & mensæ accubituris pedes lavabant. Apud Hebræos veteres eum morem viguisse, ut hospitibus pedes lavarent, idque primum esset hospitalitatis officium, antequam mensæ accumberent, multa ostendunt Sacri codicis loca. Jam Abrahami ævo hoc in usu fuisse, vel ex eo discimus, quod Abrahamus tribus viris, qui ad eum divertebant, statim dixerit: *Sumetur jam parum aquæ, & lava-* Genes. 18.
te pedes vestros, quod idem Lothus 4. & 19. 2.
 fecit. Sed & Christi temporibus eum morem usitatum ipsius dictum ostendit, quo Simeoni hujus officii neglectum exprobrat: *Aquam* Luc. 7. 44.
pedibus meis non dedisti. Moris hujus originem ego non aliunde quam ex soleis arcesserem veterum Hebræorum. Scilicet cum soleis uterentur prisca Hebræi, quæ plantam pedis solummodo tegerent, cum reliqua pars nuda esset & teretibus habenis juncta, fieri vix potuit, quin pulvere atque luto macularentur pedes, quos lavare primum officium fuit. Veteribus
 He-

Hebræis enim id contingebat, quod apud Atticos iis evenit, qui utebantur calceamentorum genere, quod κρηιπόδας Attici vocabant, quia pedes pulvere inquinabantur, ut Suidas κρηιπόδας exponit: *σενόν σκανδάλιον ἔστι Διὸς τὸ σενότητι ὁ πᾶς ἐκθροισθεῖτο*: & Clemens Alexandrinus: *Εἰ γὰρ μὴ ὀδύοιμθα, αἰλλὰ μηδὲ φέρομθα τὴν ἀνυποδησίαν, βλαυταῖς ἢ φαίμασις ἢ ῥησιῖον, κρηιπόδας αὐτὰ ἐκάλεον οἱ Ἀπικροὶ Διὸς τὸ πελάζειν, μοι δοκεῖ, τὴν κρηι τῶ πόδε. Quod si non peregre proficiscimur, atque etiam non ferre possumus nudis pedibus incedere, blausis aut phœcasis utendum. Κρηιπόδας ea vocarunt Attici, quod inquinant, ut mihi videtur, pulvere pedes. Hinc non mirum eum morem invaluisse, ut hospitibus peregre advenientibus & mensæ accubituris, aquam præberent ad lavandos pedes.*

VII. Sed huic sententiæ, qua contendimus Hebræos veteres soleas gestasse, non levia opponi possunt argumenta quibus adstrui videtur etiam calceos cavos in usu fuisse. Nihil moror rationes eorum, qui duplex calceamenti genus ulitatum fuisse observant, que-

Clem.
Alex.
Pedag.
lib. 2.
cap. 11.

quoniam ii. qui à Gibeonitis ad Josuam erant missi, secum sum-
 pisse dicuntur *veteres & maculosos calceos*, quod de calceis cavis in-
 terpretantur, cum maculæ in so-
 leis non appareant. Superius enim
 ostendimus vocem ΓΥΜΝΗ signifi-
 care quod diversis solorum frustis
 suppositum est, quomodo Græci
 optime reddiderunt *σανδάλια παλαιά*
καὶ καὶ πεπελωμένα, & Vulgatus:
calceamenta perantiqua, quæ, ad in-
dicium vetustatis, pittaciis consuta
erant. Unde cum calcei Gibeo-
 nitarum ex diversis solorum frustis
 dicantur suppositi, nihil concludi
 potest pro calceis cavis, sed qui-
 dem pro soleis: quod Græci in-
 intellexisse videntur per suum
καὶ πεπελωμένα, quod verbum
ἴσθ' ὅτι πέλματ' ἔσθ' ἡ.ε. à solea ductum
 est. Illud majoris est momenti,
 quod nos ipsi multis adstruximus,
 apud Hebræos veteres in usu fuisse
 calceos rubros sive coccineos,
 quibus & magnates, & puellæ
 delicatiores utebantur. Unde con-
 cludi posse videtur, non soleas
 fuisse istud calceamenti genus, sed
 calceos cavis, qui pedem totum
 operi-

Ios. 9. 5.

operirent, cum simplex solea frustra colore tincta fuisset, quæ pedibus supposita vix habet quod in spectantium oculos incurrat.

Heins. in
Aristarcho
S. P. 744.

VIII. Hoc argumentum quantumvis speciosum, minime tamen destruit nostram opinionem. Viri maximi Danielis Heinsii pulchra est observatio, qua Nonnum castigat, qui pro eo quod Johannes dixit $\epsilon\gamma\omega\ \epsilon\kappa\ \epsilon\iota\mu\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\zeta\iota\sigma\theta\iota\ \iota\ \nu\alpha\ \lambda\acute{\upsilon}\sigma\omega\ \epsilon\iota\ \mu\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\ \tau\acute{\epsilon}\ \iota\ \pi\omicron\delta\acute{\eta}\mu\alpha\theta\iota$, habet.

$\epsilon\ \pi\omicron\delta\delta\iota\ \acute{\alpha}\kappa\epsilon\epsilon$

$\Delta\ \nu\delta\rho\omicron\mu\acute{\epsilon}\nu\eta\ \nu\alpha\ \lambda\acute{\alpha}\mu\eta\eta\ \epsilon\kappa\ \acute{\alpha}\zeta\iota\sigma\iota\acute{\varsigma}\ \epsilon\iota\mu\eta\ \pi\epsilon\ \lambda\acute{\alpha}\sigma\ \alpha\epsilon$

$\Delta\acute{\upsilon}\sigma\omega\ \mu\acute{\epsilon}\gamma\iota\omicron\nu\ \iota\ \mu\acute{\alpha}\nu\tau\alpha\ \tau\epsilon\ \pi\epsilon\ \nu\epsilon\acute{\upsilon}\sigma\iota\omicron\ \pi\epsilon\delta\iota\lambda\epsilon.$

Culpat Nonnum $\acute{\omicron}\ \pi\acute{\alpha}\nu$, qui $\acute{\alpha}\kappa\epsilon\omicron\tau\ \pi\acute{\omicron}\delta\delta\iota$ dixit, quod ad plantam aut extremitatem digitorum veteres referre solent. Sed non cogitabat, inquit, de corrigia, seu calceorum vinculo, hic agi, multo minus, etiam Judæos tibatim calceasse. Unde O Doctissimus Tertullianus Mosi caligam attribuit, qui, Speculatoriam morosissimam pedibus absolvit, terræ sanctæ insistere incipiens, caligam nimirum militarem. Quam in crure lorum, seu corrigia, ambibat: quæ ad ambiendo, ut Hebræis, ita

ab

Ab hoc ipso *σπαργωρίπ* dicta Helleni-
 stis. Observat vir maximus tibia-
 rim calceasse Judæos, quia habenæ
 teretes, sive corrigiæ, eousque ex-
 tendebantur, ut crus lorum am-
 baret. Hoc utique verissimum
 putamus. Apud veteres ea calcea-
 mentorum genera, quæ sandalia
 erant, sive soleæ, & corrigiis pedi
 alligabantur, licet lora ad talos
 tantum aliquando pertingerent,
 tamen ad crus sæpe pervenerunt.
 Cothurnos, qui soleæ fuerunt,
 vinclis ad crus pertingentibus reli-
 gatos fuisse, ex Sidonio optime do-
 cuit vir politissimus Albertus Ru-
 benius. Verba Sidonii sunt:

*Perpetuo stat planta solo, sed fascia
 primos*

*Sistitur ad digitos, retinacula bina
 cothurnis*

*Mittit in adversum vinclo de fornice
 pollex,*

*Quæ stringant crepidas; & concur-
 rentibus ansis*

*Vinclorum pandas nectant per crura
 catenas.*

Campagos etiam, militare calcea-
 mentum ducū atque imperatorum,
 G postea

Sidon. in
 Panegy.
 Anthenii.
 Rub. de Re
 Vest. lib. 2.
 cap. 1.

postea ab iisdem etiam in pace usurpatum, licet ex genere solearum, sive crepidarum essent, & ideo à calceo cavo urbano distincti, ad crus habenas illas, & retinacula extendisse, jam dudum monuerunt viri maximi. Videri possunt quæ Isaacus Casaubonus, Claudius Salmasius, Benedictus Balduinus, Albertus Rubenius, & Octavius Ferrarius de campago disputarunt. Scilicet campagus crepida fuit, sive solea, habenis pedi innexa, quæ crus contingebant, reticulato opere decussatim implexæ. Caligæ quoque militum Romanorum, quas Sandalia sive soleas fuisse ex antiquis monumentis atque marmoribus superius ostendimus, ad crus sive tibiam usque ascendebant, ut Claudius Salmasius & Albertus Rubenius docuerunt. Negat id quidem Octavius Ferrarius, & caligas manipulares usque ad tibiam retinacula extendisse, non ita certum esse pronuntiat. Sed, uti non contendimus omnes caligas ad mediam usque tibiam retinacula extendisse, tamen negari nequit, caligas

Casaub. &
Salm. ad
Hist. Aug.
Script.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 18.
Rub. de
Re Vest.
lib. 2.
cap. 5.
Fer. in
Analec.
cap. 36.

Salm. loc.
cita Rub.
lib. 2.
cap. 1.
Fer. loc.
cit.

HALLE

HALLE

HADRIANI

HADRIANI

HADRIANI

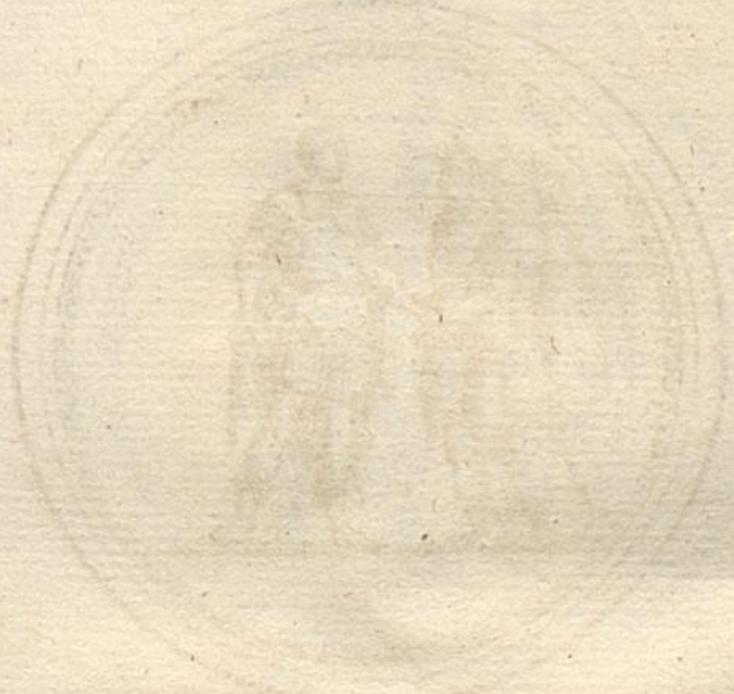

COMMODI

22

HABEAT

COMMORI

L
r
n
c
f
c
p
i
t
v
g
p
n
r
o
a
c
i
i
n
n
m
p
T
te
d
q
c
re
li
s

ligas etiã ad crus ascendisse. Id videre est in nummis Hadriani, & Commodi, in quibus caligæ ad medium crus ascendunt, quos hic appo-
fuius. Atque hoc ipsum ostendit campagus, quem Julius Ca-
pitolinus cum caliga confundit.

Iul. Capit.
in Maxim.

Nam, uti optime notavit Alber-
tus Rubenius, haud multum di-
versi erant à caligis campagi. At-
que ut dicam quid mihi visum sit
perquam verisimile, in eo discrimen
campagorum à caligis statue-
rem, quod campagi reticulato
opere decussatim implexis habenis
ad crus pertingerent, caligæ vero
crus contingerent non reticulatim
implexis habenis, sed uti videmus
in arcu Constantini. Hoc discrimen
mihi indicare videtur Gallie-
nus apud Trebellium: *Caligas gem-
matas, inquit, annexuit, cum cam-
pagos reticulos appellaret.* Etenim
Trebellius hac ratione debet in-
telligi, ut Gallienus caligas in-
duerit, loco compagorum, quæ
quidem, ut compagi, ad medium
crus perveniebant, sed non opere
reticulato, unde, ut à gregariis mi-
litum caligis distinguerentur, eas

Rub. de
Re Vest.
lib. 2.
cap. 5.

Treb. in
Gallieno.

148 De CALCEIS HEBRÆOR.

Ferrar.
loc. cit.

gemmis annexuit. Nam quod Ferrarius hic opponit, *caligas vulgares non multum ultra pedes habenas produxiffe: nam si ad suram usque, & tibiatis, ut Salmasius putat, & ipsæ reticulum fuissent, ut campagus, nullo in figura inter utrumque discrimine, nihil est. Etenim uti ipse mox adjungit: si caligæ vulgaris retinacula etiam in cruce cernantur, non fuisse tamen decussatim & reticulatim implexa necesse est. Ita sane fuit. Caliga & campagus habenas suas ad medium crus extendebant, sed campagus decussatim & reticulatim, caliga non item, sed eo modo quo caliga visitur in arcu Constantini. Soleæ quoque, licet earum habenæ pedem sæpe non excefferint, tamen aliquando ad crus ipsum eas extenderunt. Videre id est in nummis Domitiani, M. Aurelii, & Plautillæ, quos Ferrarius exhibuit, in quibus corrigiæ, quibus soleæ nudo pedi nectuntur, ad suram usque perveniunt. Uti vero veteres ea calceamenta, quæ sandalia erant sive soleæ, corrigiis pedi alligabant, quæ ad crus ascendebant, ita*

Fer. de
Re Vest.
lib. 1.
cap. 1.

M. A. R. T. I. N. U. S.

III

M. AURELII

TITI

PLAUTILIÆ

DOMITIANI

PLATE I

PLATE II

it
in
p
v
c
A
u
h
g
M
P
F
&
P
P
r
c
f
t
i
-
i
c
M
n
g
c
L

ita Hebræi tibiatis calcearunt. Id intellexisse videtur vulgatus interpres, qui *ἄλιαι* & *σανδαλίας* caligas vertit, quas in crure lorum seu corrigiam ambiisse ostendimus. Atque id aliis Orientis populis usitatum quoque fuisse, ex Virgilio videre est, qui de Tyriis virginibus canit:

Mos est virginibus Tyriis gestare pharetram,

Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Hac ratione videmus, quomodo & soleæ Hebræorum tingi colore potuerint. Etenim uti cothurni punicei vel purpurei coloris fuerunt apud Tyrias virgines, quo colore, saltem inferiori ævo, etiam fuisse Imperatorios campagos certum est, & soleæ rubræ, unde illud Persii

Pers. Sat. 5.
vs. 69.

— Solea puer objurgabere rubra,

ita & soleæ Hebræorum rubri vel coccinei coloris esse potuerunt. Nam uti calcei cavi, vel nigri, vel mullei dicebantur, ab eo colore quo corium, quod pedem tegebat, tinctum erat, ita & soleæ vel rubræ vel coccineæ dicebantur, à

G 3. cor-

150 De CALCEIS HEBRÆOR.

corrigiis, sive habenis, quibus pedes alligabantur, & quæ ad crus perveniebant. Quod ipsum etiam verum fuit, licet vel ad talos pertingerent.

IX. Sed, quod palmarium est, in Evangelica historia ὑποδήματα tanquam à sandaliis distincta viri doctissimi observant, unde certum esse videtur, usum calceorum, qui totum pedem tegunt, & ὑποδήματα vocantur, æque ac solearum, quæ σανδάλια sunt, apud

Matth. 10.
10.

Hebræos fuisse. Sane Matthæus præceptum Christi, quod Apostolis dedit, ita refert, ut interdicit: Μη πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ δύο χιθῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ράβδον.

Marc. 6.9.

Marcus vero, ut concedat esse ὑποδεμένους σανδάλια, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιθῶνας. Quæ quidem putant viri eruditissimi non alia ratione posse conciliari, quam ut inter ὑποδήματα & σανδάλια agnoscat discriminem. Ita maximus

Salm. ad
Tertul.

pal. cap. 5.

Salmasius: Dominus noster Apostolis suis interdicit, Matth. cap. 10. vers 10.

Μὴ πήραν εἰς ὄδον, μηδὲ δύο χιθῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μήτε ράβδον. At apud Marcum cap. 6. vers 9. permittuntur iidem habere sandalia: ἀλλ' ὑποδεμένους

μέ-

μέγας σκάνδαλα, καὶ μὴ ἐνδύσασθαι δύο
 χιτῶνας. qui nullum putant Euange-
 listas posuisse discrimen inter ὑποδήματα
 & σκάνδαλα, longiter errant: & hæc
 ratio est conciliandi cum Marco Mat-
 thæum, quum alia nulla sit. ὑποδή-
 ματε sunt calcei qui totum pedem tege-
 bant: hos Dominus Apostolis interdixit.
 σκάνδαλα sunt soleæ, quæ plan-
 tam pedum duntaxat se tegebant: has
 Dominus Discipulis suis permisit.
 Idem visum fuit Benedicto Bal-
 duino. Apostolos, inquit, sandaliis
 usos esse, satis ex eo liquet, quod cum
 Christus Dominus apud D. Lucam
 prohibuisset Apostolis, ne calceamenta
 portarent, quibus nimirum pedes om-
 nino tegerentur, iisdem nihilominus
 apud D. Marcum sandaliorum usum
 permittit, utpote quæ superiorem pe-
 dum partem nudam relinquerent, in-
 feriore tantum planta adversus spi-
 nas & tribulos munita. Paria ha-
 bet vir doctissimus & in Tal-
 mudis ac Rabbiorum lectione
 versatissimus Johannes Lichtfoo-
 tus: Calceos hic intelligi, non san-
 dalia, patet ex Marco, capituli sexii
 versu nono, atque inter hæc discrimen
 statui satis patet ex ipsissimis hisce locis.

Bald. de
 Calc. Ant.
 cap. 12.

Lich. Hor.
 Hebr. in
 Matth.

X. Non diffiteor, mihi quondam placuisse doctorum hominum sententiam, qui inter *ὑποδήματα* & *σενδάλια* faciunt discrimen, quale exposuit maximus Salmasius, & elegantissimus Balduinus. Putabam, veteres Hebræos soleis usos, quamdiu mores aliarum gentium nondum erant imitati, sed seculis posterioribus, postquam cum Romanis intercederet commercium, etiam cum soleis usum calceorum invaluisse. Placebat etiam eorum ratio, qui Christum volebant *ὑποδήματα* prohibuisse, *σενδάλια* vero permisisse, quod vellet eos veteri inter Judæos usu soleis calceari, non vero calceis, quod pedum delicatius tegumentum erat. At dum hæc accuratius perpendo, longe aliter visum fuit. Eo tempore calceis cavis usos Judæos minime credo, ut *ὑποδήματα* calceum proprie dictum significaret, *σενδάλιον* vero soleam. Calceum proprium *togæ tormentum* Tertullianus vocat. Utique hoc verissimum esse, multa veterum loca ostendunt. Apud Romanos calceus sine toga non sumebatur. At, ut Calcei togæ pro-

Tert. de
pal. cap. 5.

proprii, ita soleæ, vel crepidæ,
 pallio & tunicæ. Nota est Ci- Cic. in
 ceronis in Verrem increpatio: Ver. Act. 4.
*Stetit, inquit, soleasus Prætor po-
 puli Romani, cum pallio purpureo,
 tunicaque talari.* Hinc, uti certum
 est, non togis sed tunicis usos Ju-
 dæos, quomodo & *χιτῶνες* hic no-
 minantur, ita quoque certum vi-
 detur, soleas five sandalia eos ge-
 stasse, non vero calceos, qui togæ
 erant proprii. Quin nullum di-
 scrimen inter *ὑπόδημα* & *συνδάλια*
 agnoscendum esse jam dudum mo-
 nuit magnus ille Desiderius Eras- Erasmus ad
 mus, eumque secuti Theodorus Marc. 6.9.
 Beza, & Hugo Grotius. Quod Beza ad
 sane verum est. Jam superius ob- Matth. 10.
 servayimus apud LXX. interpre- 10.
 tes voci *ὑποδήμα* modo *ὑπόδημα* modo Grot. ibid.
συνδάλιον respondere, & Josephū & ad
 in expositione legis de leviratu *συνδά- Marc.*
λια dixisse, quæ illi *ὑπόδημα*. Qui
 & *ὑπόδημα* vocat Essenorū *συνδάλια*,
 ubi inter eorum instituta refert,
 quod *ἕτε ἰοδῆτας, ἕτε ὑπόδημα ἀνεί-
 κτασι πρὶν ἢ ἀλεργαζῆναι τὸ πρῶτερον*:
 Nec vestes, nec calceos, id est soleas,
 mutant, nisi omnino ruptis prioribus.
 Licet vero nullum inter *ὑπόδημα*

& σανδάλια discrimen agnoscamus, tamen cum Matthæo non pugnat Marcus. Nullam aliam esse rationem conciliandi cum Matthæo Marcum pronuntiat quidem Salmasius ὁ πάνυ, id vero aliter esse nos putamus. Noluisse Christum, cum mitteret discipulos ad prædicandum Euangelium, susceptæ legationis ergo vel tantillum esse sollicitiores, manifestum est. Hinc jubet, ut enque peram, neque binas tunicas, neque calceos, neque baculos sumant. Solitos veteres, cum aliquo profecturi essent, secum sumere *ἡτῶνας ἀλλασομύρας*, ut in itinere mutarent, monuit vir summus Daniel Heinsius, atque etiam pauperculos à ditioribus accipere solitos, qui *ἀλλαιπῆς & ἀλλασομύρας*, præsertim in itinere, habebant. Idem notavit vir illustris Hugo Grotius, qui etiam, quia iter facientibus soleæ atterebantur, neque rare fiebat ut baculus frangeretur, in sarcinulis solitos ponere veteres, alias soleas aliosque baculos, observavit. His omnibus Christus vult abstinere discipulos, reperturos &

Heins.
Exerc. S.
ad Matth.
10, 10.

Grot. ad
Matth.
10, 10.

victui & itineri necessaria. Unde videre est, non ὑποδήματα, sed δύο ὑποδήματα apud Matthæum discipulis interdici. Etenim uti Christus δύο χιτῶνας, ita δύο ὑποδήματα, & δύο ῥάβδους prohibet. Hæc enim omnia à voce δύο pendent. Uti nec tunicas binas, ita nec duos calceos, nec duos baculos voluit Christus eos in sarcinulis secum sumere. Atque hic non possum dissimulare, semper mihi visum esse male in vulgatis Matthæi codicibus ῥάβδον legi, & restituendam esse prisecam lectionem ῥάβδους. Equidem scio jam olim Syrum & Latinum interpretem ῥάβδον legisse. Antiquum enim est hoc mendum, ex eo natum, quod ῥάβδον ἔτερον, quam quem manu gerebant, etiam in sarcinulis habuisse veteres non animadverterunt. ῥάβδους tamen habet editio Francofurtensis, quæ apud Andreæ Wecheli hæredes, anno superioris seculi xcviij, prædiit, una cum variantibus veterum codicum lectionibus. Atque ad eam vocem hæc nota legitur. ῥάβδους, est in Complut. Reg. 5. & alijs 4. Utique hæc verissima.

mihi videtur lectio, quam non tantum melior verborum coherrentia, *μηδὲ ἄπο χερῶνας, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδου*, ut nempe omnia ad præcedentem vocem *ἀπο* referantur, & Lucas confirmat, qui clare *ῥάβδου* habet: verum etiam quod alias explicari nequit, cur hic *ῥάβδου* prohibeat Christus, quem tamen apud Marcum discipulis concedit, dum dicit, *ἴνα μηδὲν αἰεταίω εἰς ὄδον, εἰ μὴ ῥάβδον μόνον*. Quod sane clare ostendit apud Matthæum *ῥάβδου* esse legendum. Scilicet uno baculo suos discipulos Christus vult contentos, neque, ut fieri consueverat, etiam alium in sarcinulis habere. Hæc mihi unica videtur Marcum cum Matthæo conciliandi ratio, ut nempe apud Matthæum, ut *ἀπο χερῶνας*, ita & *ἀπο ὑποδήματα* prohibeat Christus, apud Marcum vero permittat *σαρδέλια*, nempe quibus induti erant. Itaque, licet nullum inter *τὰ ὑποδήματα* & *σαρδέλια* discrimen admittatur, non tamen cum Marco pugnabit Matthæus. Etenim non vetatur apud Matthæum calceamenta discipulis,

lis,

lis, sed bina calceamenta, hoc est, alia præter ea quæ habebant in pedibus, quemadmodum & duæ tunicæ prohibentur. Apud Marcum vero permittuntur *σενδαλία*, scilicet ea, quibus induti erant. Atque in hunc sensum Matthæi verba jam olim accepit Juvenus, Poëta Christianus, qui cecinit:

— *Nec plantis tegmina bina.*

Juv. lib. 2.
Evang.
Hist.

Id ipsum Thomas innuit, atque ita explicat Cajetanus. Sequuntur Johannes Maldonatus, Vincentius Reginus, & complures alii Romanæ Ecclesiæ doctores. Videri etiam possunt quæ magno nostro Desiderio Erasmo sunt animadverta, itemque quæ notavit vir supra laudem omnem positus Theodorus Beza. Viri vero illustris Hugonis Grotii verba dignissima sunt quæ hic adscribantur. Intel-

Thomas
Cajet.
Maldon.
in Matth.
10 10.
Vincent.
Reg. lib. 2.
Dilucid.
Evang.
Erasm. ad
Marc. 9.
Beza ad
Matth. 10.
10.

lige, inquit, baculum alium quam quem manu geritis, aut soleas alias quam quibus nunc induti estis. Nam hunc esse sensum ostendit tum quod præcessit, *δὸς ἑκάστης*, h. e. vestem alteram ab ea qua vestimini, tum quod apud Marcum est, ubi discrete

permittitur unus baculus quem gere-
 bant, & soleæ illæ quibus erant in-
 dui. Nimirum, quia iter facientibus
 soleæ facile atterebantur, neque raro
 fiebat ut baculus frangeretur, aut
 alicubi adhæresceret, ideo in sarcin-
 ulis solebant ponere alias soleas ali-
 osque baculos. Hac cautione Christus
 Apostolos suos vult abstinere, quocum-
 que iter facturi essent reperturos &
 victui & itineri necessaria. Atque
 ideo multitudinis numero ἑκάβδον dixit
 Lucas, ut sign. non interdici quo-
 minus baculum unum haberent, sed
 quo minus plures: Quod æquo jure de
 paribus solearum debet intelligi. Hac
 ratione quis non videt optime
 Matthæum cum Marco conciliari.
 Quæ quidem mihi præ illa altera
 probatur, quam inierunt Claudius
 Salmasius, & Benedictus Baldui-
 nus, vel ex eo, quia docet evi-
 denter cur ἑκάβδον hic vetet Chri-
 stus, quem tamen Apostolis apud
 Marcum permittit, qua difficul-
 tate se nunquam alias expedient
 viri eruditissimi. Neque video
 jam, cur inter ὑποδήματα & inter
 σκευήματα tantum discrimen Chri-
 stus statueret, ut videlicet hoc cal-
 ceamenti

ceamenti genus, in quod pes in-
tromittitur, prohiberet Discipu-
lis, alterum concederet. *Usus*
delicioris fuisse calceos, durioris at-
que utilioris Sandalia, ut pote cum

תַּיָּוָל שֶׁל עֹר מַלְּבָנִים calceus esset è corio
molliori, At שֶׁל עֹר קָשָׁה Sandalium è corio duriori, adeoque

Gloss. in
jebam.
Babyl.
fol. 101. r.

Christum interdixisse calceis ne mo-
rem delicatorem omnino saperent, no-

tavit quidem Johannes Lichtfotus: *Eam vero rationem quis non videt*
esse ineptam. Quasi vero tantum

Licht. in
Hor. Hebr.
ad Matth.
10. 10.

foret in calceamentis discrimen, ut
calceos cavos prohiberet Christus,
sandalia vero, quæ partem pedis
superiorem relinquerent nudam,
permitteret? Ita quidem interpre-
tati sunt antiqui in Ægypto Mo-
nachi, qui sandalia, velut à do-
mino permessa, gestabant, calceos,
velut interdictos, recusabant, de

quibus Cassianus: *Calceamenta vero*
velut interdicta Evangelico præcepto
recusantes, cum infirmitas corporis,
vel matutinus rigor, seu meridiani
æstus fervor exegerit, tantummodo
caligis suos muniunt pedes, interpre-
tantes usum earum vel dominica per-
missione signari, ut si in hoc mundo

Cassian. de
Hab.
Monach.
cap. 10.

constituti, cura & sollicitudine carnis
 hujus, omnimodis exuti esse non pos-
 sumus, nec ab ea penitus prævale-
 mus absolvi, saltem occupatione levi,
 & implicatione tenui necessitatem cor-
 poris explicemus. Sed hæc frigida
 sane est ratio, Monachorum acu-
 mine ut dignissima, ita Christo
 Domino omnino indigna. Æque
 parum me movet, quod de discrimi-
 mine inter *ἰστροδνῆα* & *συνδάλια* ex
 scholis Judaicis se observasse putat
 vir doctus. Notat ex Jevamoth:
 Extractio calcei (Leviri, Deut. 25.
 9.) recta est. Sandalii, si adsit ei
 calx, recta est; sin minus, non recta.
 At quis nescit ibi magistros loqui
 de suis temporibus. Longe post
 Christi tempora conscriptum esse
 Talmudicum corpus nemo igno-
 rat, qua tempestate jam præter
 sandalia in usu erant calcei cavi.
 Unde etiam invaluerat extractio
 in causa leviri, vel calcei, vel
 sandalii, qui mos originem dedit
 disquisitioni Rabbiniæ. Sed
 olim non nisi sandalio leviri ex-
 calceationem factam ex loco alte-
 ro, quem adducit, apparet. Est
 in eo distinctio calcei & sandalii,

EX

Jevam.
 cap. 12.
 Hal. 1.

ex usu videlicet posteriorum temporum. Quod vero legimus: *Et tamen ut plurimum usitatum est extrahere sandalium, & consuetudo valet contra traditionem*, maxime nostram confirmat opinionem, veteres Hebræos non nisi soleas sive sandalia gestasse. Invaluerat usus, ut calceos cavos haberent Judæi, extractio tamen calcei in causa leviri sandalio peragebatur. Scilicet Judæi, patriorum morum tenacissimi, cum non nisi soleas veteres gestassent, & in calcei extractione soleis essent usi, noluerunt relinquere avitam consuetudinem, cum calceorum usus adhuc recens esset. Ut nihil officiat nostræ sententiæ, quæ de discrimine *πάν ὑποδήματα* & *συνδάλια* viri doctissimi notarunt, cum id nullum sit in scriptis Evangelicis, ubi Christus non *ὑποδήματα* sed *δύο ὑποδήματα* prohibet, h. e. par aliud quam quod gestabant, & *συνδάλια* permittit, ea videlicet quæ in pedibus habebant, qua ratione, uti quisque videt, optime Matthæus cum Marco conciliatur.

CAPUT SEPTIMUM.

Soleæ habenis teretibus vinctæ apud Romanos, Græcos, Hebræos. Corrigiam Hebræi eleganter פַּרְוָהּ vocant, & Græci LXX. ὀφθαλμῶνος. Corrigia varia ratione olim pedibus circumvoluta. Locus Iudith 10. 3. & 16. 23. Verbum פַּרְוָהּ Jer. 2. 23. obscurum. Recentiorum interpretum expositio rejecta. Conjectura Lud. de Dieu expense. LXX. interpretes & Vulgatus notati. Nostra verbi פַּרְוָהּ & totius loci explicatio. Olim corrigia ex corio fuerunt. Hinc non magni pretii. Locus Gen. 14. 23. illustratur. Varia loquendi rationes à corrigiis desumptæ quæ apud veteres significant exuere calceos. Locus Ies. 5. 27. interpretibus male acceptus. Nostra explicatio. Balduini expositio. Error Balduini & Glosse.

Glossæ ordinaria. Vincula cal-
ceorum sive corrigias solvere
vilissimum ministerium apud
Græcos, Romanos, Hebræos. Jo-
hannis Baptista dictum, ἡ δὲ
εἰμὶ ἰκανὸς κούφας λῦσαι τὴν ἰκονίαν
τῶν ὑποδημάτων αὐτῆς exponitur.

I.

OMnia ferme id genus, quibus
plantarum calces tantum infimæ
reguntur, cætera prope nuda & tere-
ribus habenis vineta sunt, soleas dixisse
veteres Agellius docet. Rectissime
soleis dat teretes habenas, quibus
pedibus alligari possint: Est enim
in soleis plane necessarius vincu-
lorum usus. Apud Romanos qui-
dem hoc adeo tritum fuit, ut se-
pe vincula pro ipsis soleis dicantur.
Pariter apud Græcos habenis te-
retibus ligata calceamenta Home-
rus innuit, uti observavit Hiero-
nymus Magius. Soleas Hebræo-
rum veterum etiam vinculis sive
corrigiis pedi alligatas fuisse, varia
loca Sacri Codicis ostendunt.
Jam Abrahamus negat se ex præda

Agel. Noct.
Attic. lib.
13. cap. 20.

Homer.
Odyf. 2.
Mag. lib.
3. cap. 3.

in

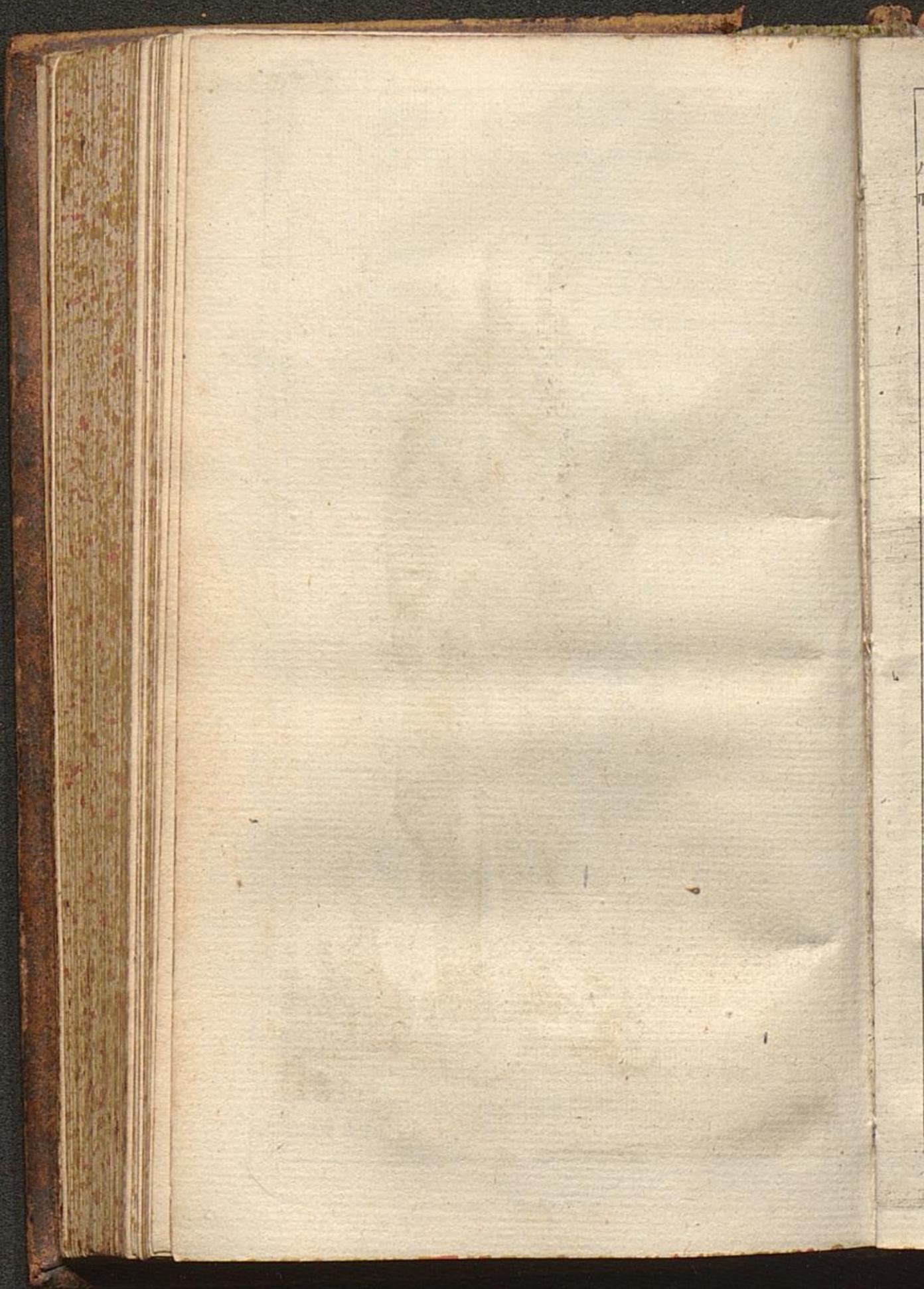
Gen. 14.
23.

in victoriæ præmium *vel filum,*
vel corrigiam caligæ accepturum.
Hinc etiam natum est Johannis
Baptistæ dictum, qui se dignum
negat *λύσαι τὴν ἰμρὴν καὶ τῶν ὑποδημάτων*
solvere corrigiam calciamentorū Christi.

Marci 1.7.

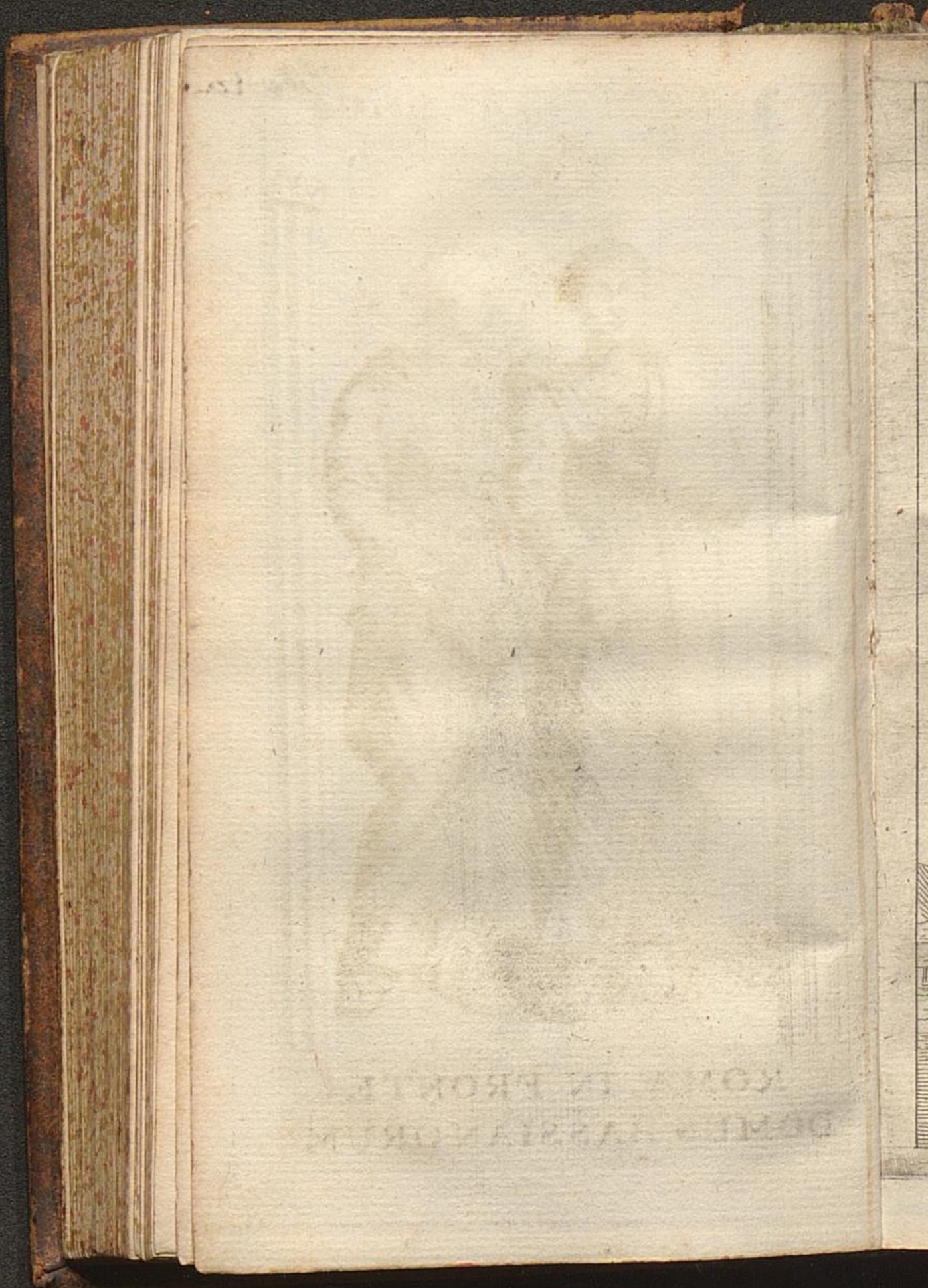
III. Hæc vincula, sive corrigias,
Hebræi *מַשְׁבָּט* vocant, ab ambiendo
scilicet, quia pedi circumvolvun-
tur, quomodo & Græci LXX.
vocant *σφαιρωτήρας* à *σφαιρῶν* in-
volvo, in orbem conglobo. Elegan-
ter sane. Corrigiæ apud veteres
varia ratione circumvolutæ fue-
runt pedibus, uti ex antiquis sta-
tuis & nummis apparet. Usitata
admodum circumvolvendi ratio
ea videtur, quam spectare licet in
statua, quam dedit vir *CL.* Octa-
vius Ferrarius, qualis etiam ap-
paret in ea, quæ visitur in fronte
domus Bassianorum, quomodo &
Hercules in nummis Æsculapii
cernitur. Alia ratione vero cir-
cumvolutæ corrigiæ apparent in
statua togata, quæ visitur in atrio
palatii Veneti, quam fortasse Cice-
ronis, certe oratoris, quod li-
belli in dextra indicant & libel-
lorum theca ad pedes statuæ, fuisse,
Ferra-

Fer. de Re
Vest. P. 1.
pag. 236.
& 26.
P. 2. pag.
204. P. 1.
pag. 4. P. 2.
pag. 144.

ROMÆ IN FRONTE
DOMUS BASSIANORUM

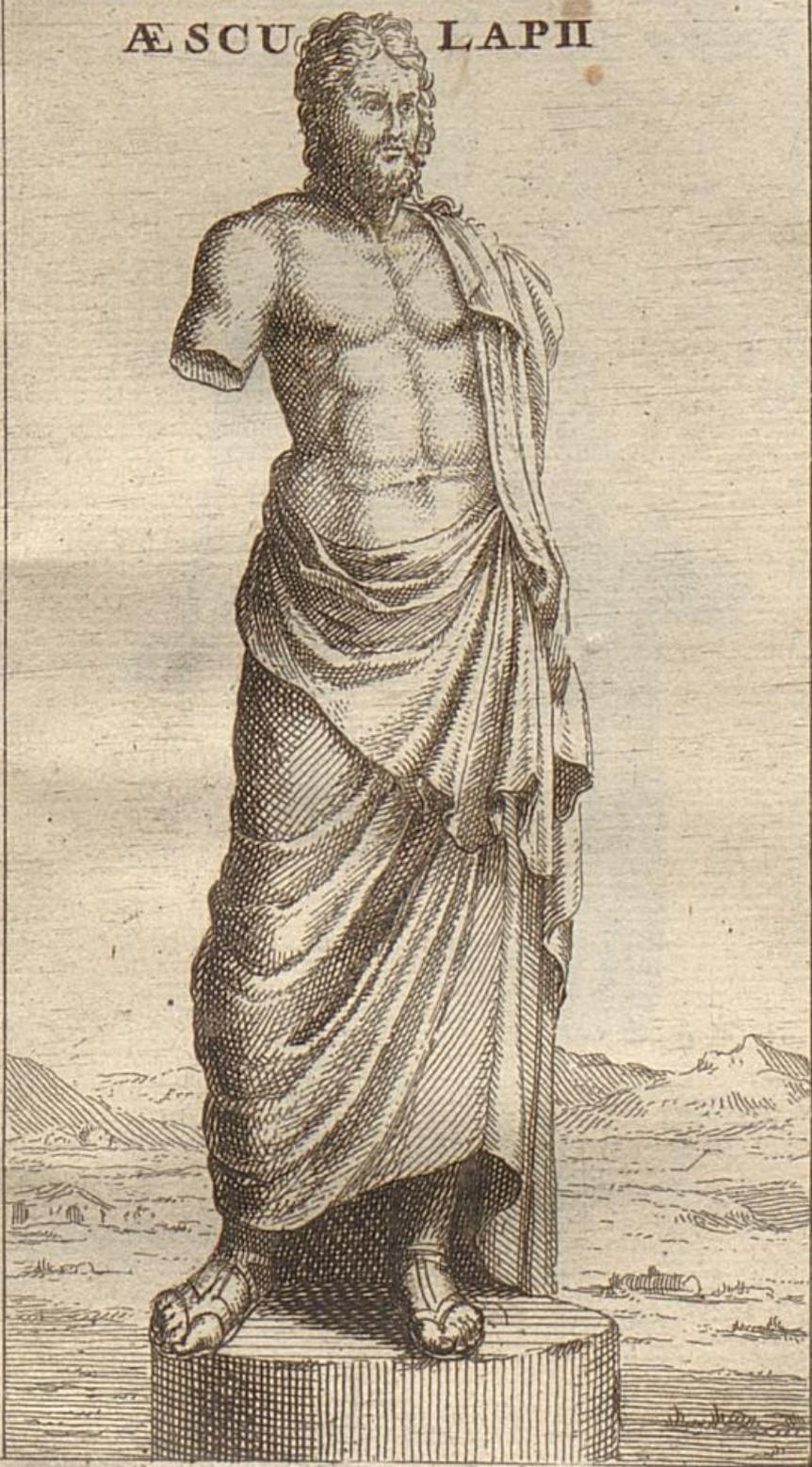

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

164 fa

HERCULES IN NUMMUS
ÆSCULAPII LAPII

STATI TOGATA
TRIOPALIA III VENTII

165 tal

STATUA M. AURELII PALLIATA
IN ATRIO PALATII VENETI

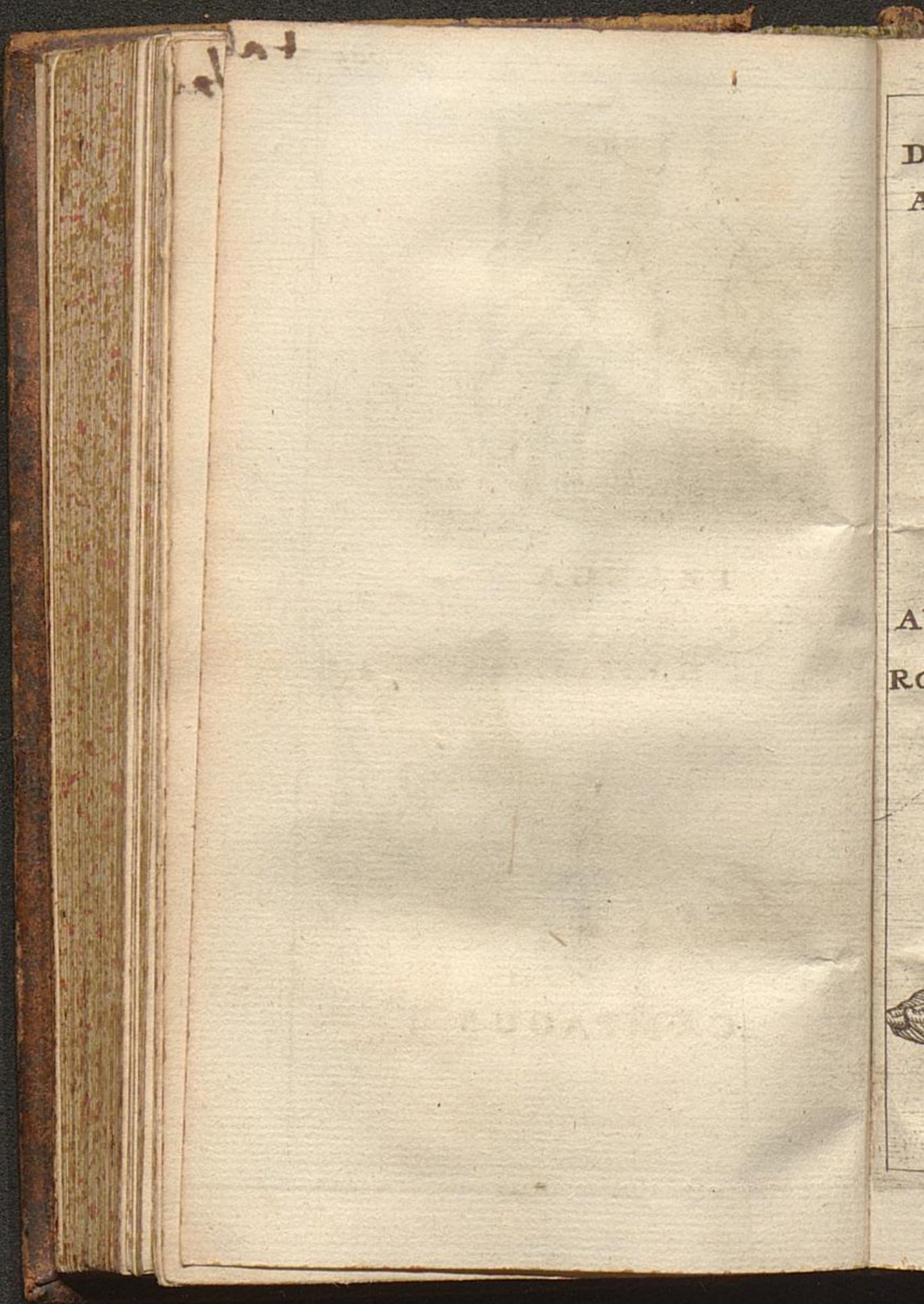
1
STATUM ABBATIAE
IN ALBERTO...

TZANGA

CAMPAGUS

D

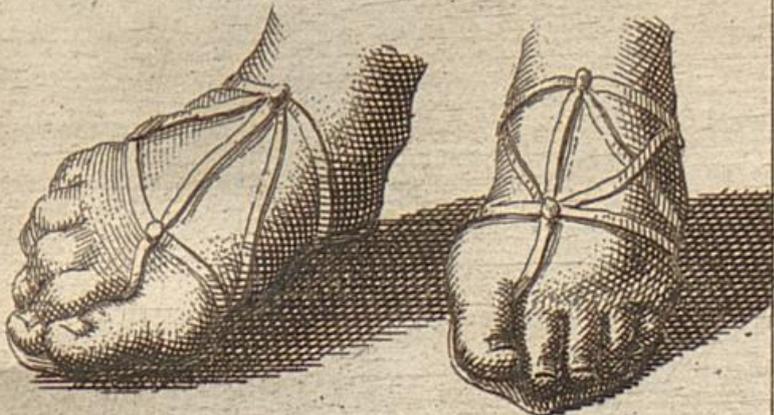
A

A

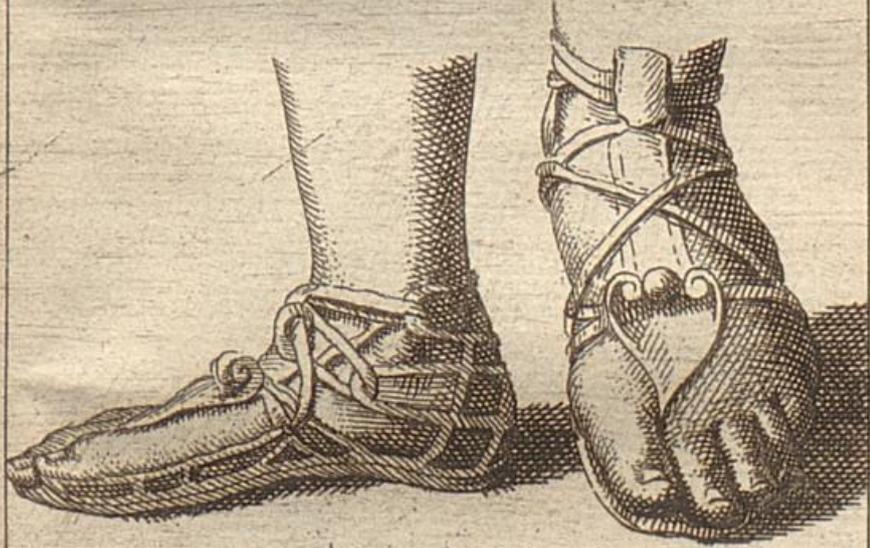
R

DIRCIS SOLEÆ ROMÆ IN
ÆDIBUS FARNESIORUM

APOLLINIS PYTHI SOLEÆ
ROMÆ IN HORTIS VATICANIS

Ferrarius coniecit. Atque iterum alia in statua M. Aurelii palliata, quam videre est in eodem atrio Palatii Veneti. Scilicet veteres etiam hac in re ornatum quæsi-
 runt. Apparet id maxime in cam-
 pagis, qui opere reticulato circum
 pedem habenas extendebant, item-
 que tzangis, si modo hæc sit
 campagorum & tzangarum figura, Fris. ad
 quam Andreas Frisius ad Bald-
 num exhibet. Pulcherrimæ vero Bald.
 ob habenarum præcipue elegantiam pag. 180.
 fuerunt Dircis & Apollinis Pythi & 101.
 soleæ, quarum figuram quoque
 dedit. Hinc, quia corrigiæ pedi-
 bus circumvolvebantur, optime
 Hebræi easdem *ἰσθμια* vocarunt, &
 Græci *σφαγιτις*. Etenim apud
 Hebræos non tantum ipsi pedi cir-
 cumdabantur vincula, verum etiam
 ad orus se extendebant, plane uti
 caligas talis & cruri circumvolu-
 tas in arcu Constantini & antiquis
 nummis videmus. Etiam Hebræi
 veteres varia ratione hæc pedum
 vincula circumdederunt, vel usus
 commodioris vel ornatus gratia.
 Pulchra atque elegantia sandalia,
 quibus se Judith ornavit, & quæ
 cepisse

Judith. 10.
 3. & 16. 11.

cepisse dicuntur oculos Holofernis talia fuisse, præter colorem coccineum, propter habenas teretes, quæ eleganti ratione pedem circumdederunt, non sine ratione quis posset suspicari.

Act. 2, 23.

III. Apud Jeremiam verbum **מְרַמְמֵם** occurrit, cujus variæ sunt admodum & diversæ interpretationes. Qui optime vertisse videntur, ex significatione vocis **מְרַמְמֵם** corrigiæ, notionem hujus verbi petierunt. Unde reddunt *implicare*. Sic recentiores interpretes: *dromas velox, vel camela junior levis, implicans vias suas: Belgæ: Ghy lichte snelle kemetinne, die hare wegen verdrayt.* Metaphoram exponunt, ut **מְרַמְמֵם** implicans, sit, instar scilicet corrigiæ calcei, quæ iteratis vicibus illi circumligatur, ut Franciscus Vatablus habet, & prolixius eruditissimi Belgæ: *Het Hebreusch woort wort alleenlyk hier gevonden, komende van een ander dat een schoeriem betekent. God wil seggen, dat Israel heen ende weder, om ende wederom liep in afgoderye; gelijk een schoeriem heen ende weder gesnoert, gestingert, in gewikkelt, ende verdrayt wort.*

Vatablus
& Belgæ
ad Jer. 2.
33.

wort. h. e. Verbum Hebraicum hoc loco tantum reperitur, descendens ab alio quod corrigiam notat. Innuis Deus, Israelem huc & illuc discurrere in idololatria, uti corrigia huc & illuc circumligatur, volvitur, implicatur, & contorquetur. Probant eam significationem præstantissimi Lexicographi, & inter eos Johannes Buxtorfius: *כוריא* inquit, corrigians, Buxt. in Lex. Hebr. h. e. implicans, ut nodus corrigiæ implicatur constringendo. Consentit vir summus Johannes Coccejus, atque hunc sensum elicit: *Propheta ostendit, eos in eodem luto hæere, quia ex animo non sint conversi, sed easdem opiniones retineant, quas habebant, qui in valle filiorum Himmon liberos suos mactaverant. Ipsos tantum non nihil variare viam, & ad idem tendere per ambages, quod videbantur, reliquisse. Ideo comparat eos cum dromade veloci implicante vias suas. Ego vero, ut ingenue fatear, hæc non intelligo. Qua ratione quæso de dromade vel camelo juniore dici potest, eam vias suas implicare, instar scilicet corrigiæ calcei, quæ iteratis vicibus illi circumligatur? aut quomodo Deus*

Cocc. in Lex. Hebr. & Comm. in Ies.

Deus

Deus, ut hoc innuat, Israelem huc & illuc discurrere ad idola, metaphoram fumeret à juniore camelo, quæ vias suas implicat, ut corrigia circa pedem ligatur & contorquetur? Si metaphora hæc à camelo desumitur, utique de camelo quid dici necesse est, quod in ipsam quadrat. Implicare vias suas, instar scilicet corrigiæ calcei, quæ iteratis vicibus illi circumligatur, dici de camelo posse, ego omnino non capio. Tum, quid est implicare vias suas instar corrigiæ calcei? Vir summus Ludovicus de Dieu aliud excogitavit, ut huic verbo *לַחֲסוֹת* lucem adferret. Exponit ex lingua Æthiopica, ubi *ἄσπερ* est *vespere, sero, ἄσπερ*. Matth. 28. 1. Marc. 13. 35. Unde *vertere liceret*, inquit, *quæ sero inat vias suas, id est, quæ vesperi in tenebris, quam plena luce ambulare mavult, ea enim dromedariorum, ut omnium pæne ferarum indoles est, & recte id accommodatur populo, quem scortationis spiritualis, in modum scorti carnalis depictæ, infimulat Propheeta. Nocturnum enim amant scorta iucedere atque amafios insequi. Nisi forte*

De Dieu
ad Ier. 2.
22.

forte quis malit ad linguam Arabicam hic attendere, ubi פָּרַח significat commune reddere, & פָּרַח socius, particeps. Hinc veritas communes reddens vias suas, quod scortis optime convenit, & passim populo exprobratur, quod uno Deo relicto, alios multos promiscue admiserint. Verum nec hoc mihi placet, quod ὁ πᾶν habet. Serotinare vias suas, si id vel maxime ex lingua Æthiopica hæc verba possent significare, non video quid denotet, aut quomodo quadret in hunc locum. Quis pro vesperi in tenebris ambulare, unquam dixit, serotinare vias suas? Quis hoc etiam de dromedariis dicet? Est quidem omnium pæne ferarum indoles, ut vesperi in tenebris, quam plena luce, ambulare malint, hoc vero nihil ad dromedarios. Quem sensum etiam hinc eliciet ὁ πᾶν ? Quod habet ex lingua Arabica æque parum mihi probatur, cum non intelligam, quid in camelum quadret, communes reddens vias suas. Non mirum autem virum doctissimum cæteroque interpretes tam varia fingere, cum locus omnino sit obscurissi-

H mus,

mus, in quo explicando nihil juvant omnes veteres, qui varie admodum reddiderunt. LXX. ὁψὲ φωνὴ αὐτῆς ἀλόλυξε τὰς ὁδοὺς αὐτῆς. Quid in animo habuerint, quod נַחֲשׁוֹ verterint ὁψὲ, ego sane nescio, cum eam vocem Κάμηλον alibi transtulerint. Pro נַחֲשׁוֹ vero legisse videntur נַחֲשׁוֹ. Vulgatus: *Cursor levis, explicans vias suas.* Scilicet ex Aquilæ, Symmachi vel Theodotionis, corruptis exemplaribus hic error natus est, ut, pro *dromade*, sit in Vulgato *cursor*. Verterant illi δρόμας κέφη, pro quo librarii fecere δρομεὺς, uti jam pridem monuerunt viri eruditi. Utinam Samuel Bochartus, qui tot difficilia loca feliciter explicavit, & tam multa præclara de animalibus nos docuit, hunc locum non intactum reliquisset; Multis quidem ostendit נַחֲשׁוֹ esse *camelum juniorem*, at quid sit *camelus junior* נַחֲשׁוֹ נַחֲשׁוֹ nusquam dicit. Tentandum nobis est, an quid afferri possit, quod, si non omnino verum, verisimile tamen sit.

Bochart.
Hieros. p.
I. pag. 82.

IV. Verbi נַחֲשׁוֹ, quod *se-mel tantum* occurrit, radicem olim usita-

usitatam $\Gamma\psi$ statuerem, quæ *circum-*
ire & discurrere notavit, unde $\Gamma\psi$ *cor-*
rigia dicta est, ab ambiendo, sive cir-
 cumeundo, quia pedi circumvolvi-
 tur. Hinc *camelus junior* $\text{כַּמֶּלֶךְ הַדָּרְכַי}$
circumiens vias suas, est camelus
 quæ æstro libinis percita notas se-
 mitas circumit, & huc illuc vaga-
 tur maris potiundi gratia. Inter
 animantia maxime libidinosa etiam
 camelus est, de quibus Aristote-
 les refert, quod *toto die coeant*. In-
 primis $\text{כַּמֶּלֶךְ הַדָּרְכַי}$ flagrat libidine, quæ
 est camelus foemina junior, quæ
 incipit *catulire*, hoc est, ad Ve-
 nerem incitari. Hinc *camelus ju-*
nior $\text{כַּמֶּלֶךְ הַדָּרְכַי}$ *circumiens vias*
suas, est camelus, huc illuc dis-
 currens æstu libidinis. Hunc sen-
 sum innuere videntur LXX. In-
 terpretes, qui reddiderunt, $\text{ὁ ψὲ$
 $\text{φωνὴ αὐτῆς ὠλόλυξε τὰς ὁδὸς αὐτῆς}$.
 Verbum ὠλόλυξεν quidem ejulare,
 & cum clamore plorare, notat,
 verum etiam de eo ejulatu dicitur,
 quem emittunt bruta, dum libidi-
 ne flagrant. Hinc ὠλολυγόνες sunt
 ejulatus, quos emittunt mares
 ranæ, dum foeminas ad coitum vo-
 cant. Neque aliter hoc intellexit,

Arist. Hist.
 Anim. lib.
 5. cap. 11.

Plin. lib. 11
 cap. 37.

Grôt. ad
Jer. 2. 23.

si vera est viri illustris Hugonis Grotii explicatio, interpres Chaldaeus. Is enim habet *depravans vias suas*, h. e. uti exponit vir illustris, *à mare ad mare alium discursitans*.

Buxt. Lex.
Hebr. R.

שׁוּ

Confirmat vir in Hebraicis versatissimus Iohannes Buxtorfius, qui ad hæc verba *משׁוּרר וּרְכִירָה* *implicans vias suas*, notavit, *id est, huc illuc discurrens, æstu libidinis: sic tu fervore idololatriæ*. Atque hic quidem sensus optime congruit huic loco. Gentem Iudaicam cum meretrice comparat Propheta, quæ se cuilibet offert. In *omni clivo*

alto, dicit, *& sub omni arbore viridi, tu te prosternis, meretrix*. H. e. instar meretricis, quæ in lupanari prostat, & cuilibet se prosternit, tu omnibus Diis te prosternis *sub omni arbore viridi, & clivo alto*, h. e. iis omnibus servis. Ulterius vero, quo magis appareat rei fœditas, comparat cum animantibus maxime libidinosi. Postquam notasset jactantiam illorum hominum, qui negabant se esse idololatrias, & volebant videri Deum colere, ac dicebant, ut meretrices solent,

Jer. 2. 23.

non polluta sum, post Baalim non

non

non ambulavi, vehementius invehitur, & vide vias tuas in convalle dicit, Hinnonis nempe, in qua horrenda illa peragebatur Idololatria, ut ipsi parentes traderent liberos suos Molocho immolandos: *Cognosce, inquit, quid feceris, camelus junior, quæ vias circumit.* Quasi dicat: Ne neges te fornicatam esse cum Baalim, cum id appareat vel ex valle Hinnonis, & ex eo quod fecisti, tu, quæ instar cameli junioris, quæ libidinis æstro percita huc illuc vagatur, marem quærens, fervore idololatriæ undique discurras, Baalim quærens quibus te prosternas. Neque contentus Propheta, gentem Judaicam camelum vocare catulientem, pergit porro, & onagram vocat, *foeminam nempe, quæ ubi eminus olfecit marem, à nemine inhiberi potest quominus ad eum currat, imo quæ neminem recusat vel in ipsis menstruis.* Hic enim sensus est versus sequentis, uti prolixè possemus ostendere. Quæ quidem de hoc obscuro & intricato loco non inepte nobis videmur animadvertisse.

Ier. 2. 24.

H

3

V. Uti

V. Uti calcei & soleæ apud veteres plerumque ex corio conficiebantur, ita & corrigiæ, sive teretes habenæ, ex corio fiebant. Legimus quidem vinculis aureis nonnullos olim sua calceamenta pedibus aptasse, uti Athenæus de Parrhasio refert: χρυσῆς τε ἀνασπασῆς ἐπέσφιγγε τῶν βλαυτῶν τῆς ἀναγωγίας, aureis habenis constringebat calceorum ansas: De quibus etiam viri doctissimi illud Manilii interpretantur:

Athen.
lib. 12.

Manil.
lib. 56

*Et pedibus niveis fulserunt aurea
vincla.*

Quod tamen de periscelidibus, sive catenulis aureis, quas ornatus gratia mulieres circum crura gestabant, sequenti capite ostendemus intelligendum esse. Sed plerumque, pariter uti soleæ, ex corio fuerunt veterum corrigiæ. Hinc Isidorus à corio corrigias vult dictas: Corrigiæ, inquit, à corio vocantur. Unde & lora dicuntur. Juvenalis:

Isid. Orig.
lib. 19.
cap. 34.

Schol.
Juven.

*Vel nodus tantum & signum de pau-
pero loco,*

ad

ad quem locum Scholiastes *lorum* exponit *Parthicam corrigiam*. Apud Hebræos veteres etiam corrigias calceamentorum ex corio fuisse non dubitandum videtur. Etenim, uti ipsorum soleæ ex corio conficiebantur, quod prolixè superius cap. 2. docuimus, ita & corrigiæ sive habenæ teretes ex corio fuerunt.

Hinc Talmudici corrigiam vocant Talm. Schabbar fol. 62. in Misna. & Mikvaoth cap. ult. *התנור* *corium calcei*, & *שן*, quod *lorum* notat ex corio confectum.

Nata hinc est inter Hebræos loquendi ratio *מאדוילא דהס*, qua pro re vili, & fere nihili, calceamenti corrigiam usurpant. Nam uti calcei, cum ex corio essent, fuerunt vilissimi, etiam corrigiæ non magni pretii sunt habitæ. Iam ab antiquissimis temporibus hic loquendi modus usitatus fuit. Regi Sodomæorum dicit Abrahamus, se ex omnibus quæ ipsius erant, *non filum, vel corrigiam calceamenti accepturum*. Gen. 14.

Scilicet Abrahamus, cum indicare 23. vellet, ne vilissimum quid se accepturum in præmium pugnæ, hoc est, nihil omnino, calceamenti corrigiam appellavit, quasi nihil vilius tenuiusque dici posset,

Chryf.
Hom. 25.
in Gen.
Delr. Adag.
p. 1. Num.
37.

calceamenti vinculo. In hunc sensum jam olim Chrysothomus hæc verba explicavit, & ex eo Martinus Delrio formulam esse adagialem monuit, qua negat Abrahamus se calceamenti corrigiam, hoc est, nihil omnino, ne vilissimum quidem, ex præda accepturum. Sed hanc mentem esse huius loquendi formulæ nemo interpretum ignorat.

VI. Desumpta est ab his corrigiis, sive vinculis, quæ plane necessaria sunt in soleis, alia loquendi apud veteres ratio, qua *vincula demere, vinclis pedem exuere, vinclis crura resolvere*, pro calceos sive soleas exuere usurpant. Ovidius:

Ovid. 3.
Metam.

Vincla duæ pedibus demunt. —

Virgil. 3.
Æn.

Virgilius:

*Unum exuta pedem vinclis, in veste
recincta.*

Ovid. 3. de
Arte
amandi.

Ovidius:

Arida nec vinclis crura resolve tuis.

Sed & *detrahere vincula* dixerunt.

Tib. Lib. 1.
Eleg. 5.

Tibullus:

*Vinclaque de niveo detrahet ipse pede.
Quod*

Quod Terentius dixit *soccus detra-* Terent.
here, in illo vulgato: *Accurrunt ser-* Heaut.
vi, soccos detrahunt. Similis lo- Aët. I.
 quendi ratio apud Jesaiam existat, Sc. I.
 quam tamen aliter intellexerunt in-
 terpretes. Gentem validam con-
 tra Judæos se excitaturum mi-
 natur Deus, quæ semper foret in
 procinctu atque ad ducum nutum
 parata, *in qua non esset defessus aut* Ies. 5. 27.
labans, nullus qui dormitaret aut dor-
miret, nemo cujus zona solveretur,
aut רָחַץ פְּרָא detraheretur corri-
gia calceamenti ejus. פְּרָא in rumpendi
 significatione accipiunt interpretes,
 & quemadmodum iis, quibus in
 itinere corrigiam calceamenti con-
 tingit abrumpi, non parvo abrup-
 tio illa impedimento est, ita ut
 iter inceptum retardet, ita hic in-
 dicari nullam moram objici ipso-
 rum consiliis volunt. Qui quidem
 mihi non videntur observasse hoc
 non impersonaliter intelligendum
 esse, sed active, uti vulgo loquun-
 tur. Etenim hic non dicitur, *non*
solveretur zona ejus, aut rumpetur corri-
gia calceamenti ejus, ut ad sinistrum
 aliquem casum referatur, sed idem
 est ac si dictum sit. *Non solvent zo-*

H 5 nam,

nam, aut detrahent corrigiam calceamenti. Gentem enim spectat validā, quam non tantum prædicat Propheta, nullum in ea esse defessum aut labantem, nullum qui dormitaret aut dormiret, verum etiam neminem zonam suam soluturum, aut detracturum corrigiam calceamenti. Ut non referri possit ad abruptionem corrigiarum, quæ non parvo prope- rantibus impedimento est, sed de- scriptio sit strenuorum hominum, qui neque zonam solvent, aut detra- hent corrigiam calceamenti. Scilicet Propheta canit, eam gentem, quam contra Iudæos excitaret Deus, sem- per futuram in procinctu, atque ad ducum nutum paratam, ita ut ne quidem unquam calceos extra- heret. Quod quidem indicare vi- detur totius narrationis series. Sane, non solvetur zona ejus, nulla alia ratione intelligi potest, quam homines futuros semper ad præ- lium paratos. Unde optime ad hæc verba notarunt viri eruditif- fimi, qui novissimam Belgarum versionem notis illustrarunt: *Sy sullen steeds veerdigh zyn om te strij- den, staande gewapent tot aller ure.*
hoc

Belgæ ad
h. l.

hoc est, *semper parati erunt ad prælium, omnibus horis armati.* Quare nec id quod sequitur, *non detrahatur corrigia calceamenti ejus,* aliter intelligi potest, quam illos nunquam calceos extracturos. Unde verbum *קָרַח* non ea notione sumerem, qua acceperunt interpretes, sed quam & alias obtinet, cum *detrahere* significat. Locus evidens est apud Ieremiam, in quo nihil aliud, quam *detrahere*, significare potest: *Si esses annulus in dextra mea,* dicit Deus de Chonia Iojakimi filio, Rege Judæ, *קָרַח וְנִדְחֵה וְנִדְחֵה וְנִדְחֵה* *inde detraherem te.* Ut, *non detrahatur corrigia calceamenti ejus,* mihi fit, non exuet calceum suum: quo sensu à Tibullo itemque Terentio verbum *detrahere* usurpatum est. Quæ quidem elegans strenuorum militum est descriptio, qui ut ad omnia sint parati, nec sonam solvunt, nec caligas exuunt.

Jer. 22. 24.

VIII. Vir doctissimus Benedictus Balduinus aliter longè hunc locum exponit. Observat veteres, cum calceamenta pedibus inducerent, eaque pressius adstringerent, si quando corrigiam con-

Bald. de
Calc. Ant.
cap. 21.

Cic. de
Divin.
lib. 2.

tingeret effringi, malum omen credidisse, adeo ut suscepta negotia desererent, uti diserte testatur Cicero in Divinatione, ubi sic ait: *Quæ si suscipiamus, pedis offensio nobis, & abruptio corrigiæ, & sternutamenta erunt observanda &c.* atque illud omen veteres portendere credidisse, rem susceptam haud feliciter progressuram, aut sinistro aliquo casu impediendam: quemadmodum iis, quibus in itinere corrigiam calceamenti contingit abrumpi, non parvo abruptio illa impedimento est, ita ut iter inceptum retardet. Unde, addit, qui sacram paginam Glossa, quæ dicitur ordinaria, illustravit, locum illum Jesaiæ: Non rumpetur corrigia calceamenti ejus: *Apposite sic interpretatur: Non impiedetur in itinere Dominus. Ut eum significet re nulla retardandum, quin brevi sit in hostes iracundiæ suæ tela, vindice dextra contorturus.* Sed, præterquam quod ex iis, quæ à nobis observata sunt, satis appareat, non ad omen aliquod hoc pertinere, sed ad militum summam alacritatem, qui ne quidem

zonam solverent, vel calceos exuerent, erravit plane Glossæ, quæ dicitur, Ordinariæ compiler, atque in errorem induxit elegantissimum Balduinum. Etenim non de Domino dicitur, *non rumpetur corrigia calceamenti eius*, sed de gente valida atque expedita, quam contra Judæos se excitaturum Dominus minatur.

VIII. Prætermittendum hic non est, apud veteres proprium fuisse fervorum ministerium, & quidem vilissimum, solvere corrigias, sive vincula calceorum domini, h. e. exuere calceos, uti jam dudum observarunt homines eruditi. De Græcis locus est apud Platonem: Plato in *Ἐπιλύετε, inquit, παῖδες, Αλκιβιάδην, ἵνα κοτακίηται: Solvite calceos, pueri, Alcibiadæ, ut accumbat.* Et apud Æschylum:

Plato in
Symposio.

Æsch. in
Agam.

ὅπαι τις δὲ βύλας.
Αὐοὶ τάχος, πρόσθελοι ἔμβασιν ποδός.

*Aliquis mihi soleas solvat ocyus,
queis itinerantis induebantur pedes.*

De Romanis idem constat vel ex illo vulgato apud Terentium: Terent.
Heaut.
Act. I. sc. II

Accurrunt servi, soccos detrahunt.

H 7 Apud

182 De CALCEIS HEBRÆOR.

Plaut.
Truc.
Act. 2.
sc. 4. ibid.
sc. 5.

Apud Plautum Dinarchus servis
imperat :

— Deme soleas, cedo, bibam.

Et Phronesium Ancillæ :

——— Eho Pithecium,

Face ut accumbam : accede. adjuta-
re sic decet puerperam.

Soleas mihi deme.

Lucil. Sat.
lib. 3.

De servis Lucilius canit :

Cernuus extemplo plantas convestit ho-
nestas,

Et pedibus læva sycionia demit honesta.

Tib. lib. I.
Eleg. 5.

Hinc Tibullus cum vellet expri-
mere ad omne officium, etiam
abjectissimum, pauperem fore
præsto, ministerium solvendi cal-
ceorum corrigias adjungit :

Pauper erit præsto tibi, præsto pauper
adibit

Primus, & in tenero fixus erit
latere.

Pauper in angusto fidus comes agmine
turbae,

Subjicietque manus, efficietque viam.

Pauper ad occultos furtim deducet
amores,

Vinclaque de niveo detrahet ipse pede
Apud.

Apud Hebræos veteres idem etiam habitum fuit ut vilissimum ministerium. Hinc possideri servum maxime volebant, si emptori servilia aliqua præstitisset opera, inter quæ in primis memorant, שהחיר מנעל לרבו או הנעילו, *ut solvat domino calceamentum suum, aut illud induat.* Scilicet inter vilissima ministeria recensentur calceorum vincula solvere, & calceos extrahere, atque hinc cum servum emerent, non alia oppignoratione utebantur, ut constaret eum in alterius domini potestatem migrasse, quam ut calceos eius solveret & indueret. Ex Maimonide, qui id ipsum hauserat ex Talmude, hoc observavit vir doctissimus Johannes Lichtfotus. Talmudicorum verba adscribi merentur; עבד קטן כבהמה דמוהו רבנן כיצד בחוקה החד לו מנעלו או הוליד אחריו לבית המרחץ הפשוט הרחיצו סבו גרדו הלבישו הגבדו הנעילו הגבדו *Parvus servus est veluti jumentum, tradunt magistri nostri. Quomodo emitur servus בחוקה? Solvit ementi calceum, porciat post eum quæ ei necessaria ad balneum, deestit eum, lavat, ungit, fricat, re-vestit.*

Maim in
מכירה
cap. 2.
Gem. Bab:
Kiddu-
schim
fol. 22. 2.
Licht. ad
Matth. 3.
11.

Moses Mi.
Præc. affir.
3. & neg.
177.

vestit, induit calceos, ac à terra
levat. Videri etiam potest Moses
Mikotzi. Hinc natum est Iohan-
nis Baptistæ dictum, qui, ut se
quam maxime præ Christo depri-
mat, indignum dicit, *Κύψας λύσσει
τὴν ἰμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ*, in-
curvatum solvere corrigiam calcea-
mentorū ejus, quod referunt tres

Marc. 1. 7.
Luc. 3. 16.
Ioh. 1. 27.
Act. 13. 25.

Euangelistæ, Marcus, Lucas,
Johannes, & Apostolus Paulus.
Id idem est ac si dixisset, non sum
dignus ut sim illius servus, aut hoc
vilissimum obeam excalceandi
munus. Huc facit, sicut etiam
observatum est viro præstantissi-
mo Johanni Seldeno, quod in Ge-

Seld. de
I. N. & G.
l. 6. c. 8.
Gem. Bab.
ad tit.
Cethuboth
cap. 11.
fol. 96. a.

mara Babylonica legitur. כל מלאכות
שהעבד עשה לרבו חלמוד עשה לרבו
חזן מהחורה לו מנער אלה במקום
שאין מכירין אותו אבל במקום ליה לן בה
Omne genus operis quod à servo do-
mino suo præstandum est, id etiam
à discipulo magistro suo est præstan-
dum, præter solutionem calcei ejus.
Quæ tamen exceptio obtinet tantum,
ubi discipuli conditio non satis digno-
scitur. Nam si ea satis dignoscatur
etiam & illud munus præstandum.
Cavent Rabbini, ut in iis lo-
cis

LIBER PRIMUS. 185

cis tantum magistro suo id officium non præstet discipulus, ubi non satis notum est eum esse discipulum, ne ex ipso opere existimaretur servus, cum alias, ubi notum est ipsum discipulum esse non vero servum, hoc etiam officium à discipulo præstari suo magistro velint. At Johannes Baptista, quo se magis deprimat, & Christum extollat, ne ad hoc quidem officium dignum se pronuntiat, ut solvat & exuat calceos eius. Dictum Johannis Matthæus refert: *ὁ ἑὸς ἐμὶ ἰγὰρὸς τὸ ὑποδήμα* *βασιλέως.* Sed de eo loco intra

Matth. 3.
II.

lib. 2.
cap. 8.

CAPUT OCTAVUM.

Calceus immundissima pedum tutela. In eo tamen magnus olim luxus, præcipue fœminarum. Hebræorum mulieres iis luxuriasse multi observant ex Jes. 3. 18. מַדְּמַי an calcei? Multa & diversa istius vocis interpretamenta. מַדְּמַי ornamentum simile
com-

compedi. Talmudicorum & Maimonidis sententia. Compedes aureas in pedibus, iidem ut armillas in brachiis, in Oriente fœmina gestarunt. Quimos etiamnum obtinet. Periscelides in mundo muliebri apud Græcos & Romanos. De periscelidibus loca Seneca, Plinii, Petronii, Manilii, cum Salmasio & Ferrario explicata. A Rubenio dissensum. Locus Jesh. 3. 16. exponitur. Petronii Satyricon quatuor locis emendatum.

I.

Tert. de
Pal. cap. 5.
& ibid.
Salm.

QUAMVIS calceus immundissima pedum tutela sit ex sententia Tertulliani, ut pote qui pulvere & luto sæpe est sordidus, quod eleganter exprimit Querolus non Plautinus, apud virum incomparabilem Claudium Salmasium:

Sume

LIBER PRIMUS. 187

*Sume laneos cothurnos, semper restuos
calceos,*

*Quos pluvia solvat, pulvis compleat,
cænum & sudor glutinet.*

*Sume calceos humili fluxos tegmine,
Quos terrarevocet, fraudet limus con-
color.*

Magnus tamen in calceis fuit ve-
terum luxus. Præcipue inter mu-
lieres, uti hoc genus est ad super-
biam proclive, pompa in calceis
olim summa fuit. Perstrinxerunt
hoc vitium patres antiquissimi,
Tertullianus, & Clemens Ale-
xandrinus. Videri etiam possunt
quæ collegerunt viri eruditissimi
Nicolaus Serrarius, Benedictus
Balduinus, & Philippus Rubenius.

II. Si multis sacrorum volu-
minum interpretibus fides, etiam
mulieres Hebræorum veterum,
& præcipue virgines, luxum non
mediocrem in calceis posuerunt.
Perstringit Jesaias seculi sui vitia,
atque inter alia quæ Deum abla-
turum dicit, תפארת העכסם com-
memorat, quæ ornamenta calceo-
rum multi interpretantur. Ita Chal-
dæus habet תשנתה מכניא, quod
est

Tert. de
cultu
Fœm.
cap. 7.
Clem.
Alexand.
Pædag.
l. 2. c. 11.
Ser. in
Iudith
cap. 10.
Bald.
cap. 6.
Rub. Elert.
l. 2. c. 14.

Ies. 3. 18.

Abarb. ad
h. l.

Bald. de
Cal. Ant.
pag. 147.

Abarb. ad
h. l.

est, uti Vulgatus reddit, *ornamentum calceorum*. Abarbanel existimat, filias Zion, eo quod emiuisse dicantur, altis usas fuisse calceis, ad magnitudinem staturæ corporis conciliandam. Quod etiamnum solemne esse apud Venetos, atque inde natum dicterium facetum & falsum viri maximi Julii Cæsaris Scaligeri in Italicas mulieres & earum maritos, quos *uxorum suarum dimidium in lectis genialibus amplecti, altero earum dimidio cum calceis deposito*, dixit, videre est apud elegantissimum Balduinum. Imo ex R. Jischak addit Abarbanel, *quod calceamentis suis indiderint myrrham & balsamum, & conculcaverint in pavimento*. Ex recentioribus quoque complures *ornamenta calceorum* exponunt.

III. Non mirum multos interpretes in hanc sententiam adductos, cum vox כַּלְעַי sit obscura, & ab omni tempore varie reddita. LXX. habent: $\text{τὴν δὲ ζαν τὴν ἰμπεριουὴν αὐτῶν}$. Abarbanel etiam monet filias Zion pedibus suis induxisse כַּלְעַי , quarum agitatione tanto melius audirentur, aut quod portaverint mundum pretiosum

tiosum in pedibus suis, è gemmis scilicet aut margaritis, ac motu suo pedem pedi alliserint, ut hac ratione monilium sonantium perciperetur strepitus. Placuit hoc Kimchio, qui **כפס** vult fuisse crepitacula tinnientia, quæ mulieres in pedibus gestarunt. Meminit hujus sententiæ Franciscus Vatablus: *Alii volunt ornamentum pedum fuisse, non ab simile illi, quo utuntur mulieres Hispanæ, quæ crepidas gestant cum tintinnabulis dum saltant.* Eam amplectitur vir illustris Hugo Grotius. Sed **כפס**, ut docent nos Hebræi, erant crepitacula in pedibus mulierum, quibus inter saltandum utebantur. R. Levi Ben Gerson: **הכפס הם כמו תכשיטין נושאות אותן ברגליהן כאמר** *Achasim sunt sicut ornamenta, quas gestant mulieres in pedibus suis, juxta id quod dicitur, & in pedibus suis* **הכפסנה**. Alludit ad ea verba, quæ paulo superius apud Prophetam nostrum occurrunt. Magnus Theologus Franciscus Junius ornamenta vult fuisse cruralia, quibus veluti compedibus, utrique cruri alligatis, discerent modificare gressus. Præi-
verunt

Kimchi ad
h. l.

Vatab. ad
h. l.

Grotius ad
h. l.

R. Levi ad
Prov. 7. 22.

Jun. ad h. l.

Talm. in
Schabbat.

Merc. ad
Thesau.
Pagn.

Buxt. Lex.
Hebr.
Cocc. Lex.
Hebr.
De Dieu
ad h. l.

verunt viro magno Talmudici, qui hæc ornamenta gestare consuevisse Hebræorum puellas volunt, ne passus facerent majores, & detrimentum accederet earum virginitati. Belgæ reddiderunt *het ciraat der coussbanden*, nescio quos infelices interpretes secuti. Johannes Mercerus, Hebraicę literaturę magnum decus, ex quorundam sententia tradit fuisse mera ornamenta, instar compedium, quibus ornabantur. *Periscelides* reddunt viri doctissimi Buxtorfius & Coccejus, quam interpretationem alii quoque amplectuntur, inprimis vir summus Ludovicus de Dieu.

IV. Horum sententia sola vera est, cum evidentibus rationibus ostendi possit **כַּדְּמַי** nihil aliud quam *compedes* sive *periscelides* esse, qua sin cruribus mulieres gestarunt, ut cadere necesse sit omnium interpretum conjecturas, & maxime eorum, qui vocem **כַּדְּמַי** de *calceamentis* acceperunt. **כַּדְּמַי** *compedem* notare minime est dubium. In Salomonis Proverbiis ea vox occurrit hoc significatu: **וְכַדְּמַי אֶל מוֹסַר אָוִן** & *tanquam in compede ad casti-*

Prov. 7.22.

casti-

castigationem stulti. Qui meretricem sequitur, à Salomone cum bove comparatur, qui ad macellum ducitur, & cum stulto, qui in vincula sive compedes se implicat.

A עכס, quod *compedem* notat, est plurale עכסים, quod nihil aliud quam *compedes* significare potest.

Cum vero עכסים sint inter mulierum ornamenta, quid aliud intelligemus quam ornamentum, quod similitudinem compedum habet?

Vidit hoc Aben Ezra, qui nota-

vit עכסים דומים לכבל *Aschafim similes esse compedi.* Neque abludunt

Talmudici, qui pariter כבלים appellent, & disputant an sit licitum

cum eis egredi in Sabbatho. Quid autem sint כבלים in Gemara tradi-

tur: *Catenulae videlicet aureae, quibus pedes ligabant puellae, ne nimis latos facerent passus.* Quod etiam

in Glossa, & in libro suo Jad Chazaka Rabbiorum doctissimus

Moses ben Maimon scribit. Qua in re, uti vanum atque futile est

quod de כבלים tradunt Talmudici, eum in finem gestatas fuisse ab

Hebræorum puellis, ne passus facerent majores, & detrimentum

accede-

Aben Ezra
ad. h. l.

Talm. in
Schabbar.

& in Gem.
cap. 6.

Maim. in
Glossa, &

Jad Chaf.
Tract. de

Sab. cap.
10.

Maim. in
Glossa ad
Tract.
Sabbat.
cap. 6,

accederet earum virginitati, ita recte notatum credo, catenulas aureas sive compedes fuisse. Quod Maimonides confirmat, qui ornamentum pedum fuisse putat, quales armillæ fuerunt brachiorum. כבלים *Kebalim* sunt *Achasim* ad formam armillarum. Scilicet *Kebalim*, qua voce Talmudici utuntur pro pedum ornamento, cum quo fas non est egredi Sabbatho, idem cum *Achasim* esse observat, & in modum armillarum fuisse. E quibus colligere proclive est, עכסים nullum aliud fuisse ornamentum, quam compedum aurearum, quas in cruribus gestabant mulieres.

V. Hoc fiet longe verifimilius, si attendamus jād morem veterum, qui non in Oriente tantum, verum etiam apud Græcos atque Romanos fuit, ut mulieres aurea vincula vel compedes in cruribus gestarent. In Oriente, uti magnus olim fuit armillarum usus, qui jam invaluerat ætate Abrahami, ita עכסים, hoc est aureas compedes instar armillarum, in pedibus mulieres habuerunt. Quod quidem

Gen. 24.
20.

quidem olim in Oriente tam frequens fuit, ut etiam nunc hic mos obtineat. Monuit id ex ore viri cl. Iacobi Golii vir summus Ludovicus de Dieu. Postquam eorum recitasset sententiam qui *פדסל* *periscelides* volunt, hæc subjungit. His assentimur, postquam à doctissimo viro D. Golio, qui per Orientem peregrinatus est, accepimus, usitatum etiamnum esse in Oriente in opulentioribus familiis, ut infantum pedes circa talos laminis aureis unius aut duorum digitorum, interdum & quatuor ubi adultiores sunt, latitudine, tanquam compedibus concludantur, non ad tinnitum faciendum, neque ad gressus modulandos, sed solius ornamentis & opulentiae testandae gratia, ut & Propheta hic vocat *פדסל* *ornamentum compedum*. Neque sunt compedes quibus pes. pedi alligatur, ut cum equi aut muli tolluntur incedere docentur, ut volebat D. Funius, sed singula compes singulo pedi aptatur seorsim, eumque ambit. Apud Græcos etiam earum usum frequentem fuisse Pollux docet, apud quem *ἐν γυναικείῳ κόσμῳ* in mundo muliebri ponuntur: *περισφύερα, περι-*

De Dieu
ad h. l.

Pol. lib. 2.
cap. 16.

Nigrōn. de
Caliga
pag. 12.

Schol.
Horat. ad
lib. I.
Ep. 17.

Salm. ad
Lampridii
Alex. Sev.

Sen. in
Hyp.
A.G. I.
§s 321.

περίδες, περιπέζια & tandem περι-
κελίδες. *Periscelides* vero sunt, ut
in Glossis est, *Ornamenta vel cir-
culi aurei crurum muliebrium*. Omnes
enim errant qui *periscelides* femo-
ralia putant. Ita Julius Nigronus.
Nam etsi περίλος sit crus, unde peri-
scelides; tamen non tibialia dicuntur
periscelides, sed femoralia. Omnino
perperam, cum *periscelides* nihil
aliud sint quam ornamenta crurum
muliebrium. Quomodo & Hora-
tii Scholiastes ad hæc verba:

*Nota refert meretricis acumina, sæpe
catellam
Sæpe periscelidem raptam sibi stentis ———*

Perisceledem interpretatur: Orna-
mentum pedis circa crura. Maximus
Salmasius *periscelidem* describit
vinculum aureum, quod in cru-
ribus gestabant mulieres solæ, at-
que hæc verba Senecæ de *perisce-
lide* interpretatur, ubi Herculi
apud Omphalem agenti tribuitur,
quod

*Crura distincto religavit auro
Luteo plantas cohibente focco.*

Quæ

LIBER PRIMUS. 195

Quæ magnus Casaubonus, eum-
que secuti Thomas Dempsterus,
Benedictus Balduinus, & alii non-
nulli, de fasciis cruralibus non
recte acceperunt, cum nunquam
annulus aut vinculum aureum
fascia dicatur. Rectissime sane:

Casaub. ad
Suet. Aug.
c. 82.
Dempst. ad
Rosin.
Pag. 433.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 16.

Crura distincto religavit auro,

non nisi de *periscelide* capi potest,
quæ vincula sive compedes ex auro
fuerunt, quibus sibi mulieres or-
namenti gratia crura vinciebant,
& armilla cruralis potius dicere-
tur quam fascia, uti monuit ὁ πόντος.
Id enim ostendunt Senecæ verba
præcedentia:

*Passus aptari digitis smaragdos,
Et dari legem rudibus capillis.*

Scilicet post ornatum digitorum
atque capillorum, addit:

Crura distincto religavit auro,

ut significet aureas compedes sive
periscelides inter pedum ornamenta
fuisse. De iisdem Octavius Ferrar.
rius, decus sui Patavii, hunc lo-
cum Plinii exponit. *Habeant fœ-*
minæ in armis, digitisque totis, col-
lo,

Ferrar. de
Re Vest.
P. I. l. 3.
c. 17.
Plin. lib.
33. cap 3.

lo, auribus, spiris: discurrant catena
perlatera, & inserta margaritarum
pondera è collo dominarum pendeant:
etiamne pedibus induitur, atque in-
ter stolam plebemque hunc medium fo-
eminarum equestrem ordinem facit. Hæc
videlicet postrema verba de peri-
sceliis & aureis pedum vinculis in-
terpretatur. Aliter quidem de hoc
loco disputat vir politissimus Al-
bertus Rubenius, atque hæc pe-
dum vincula ansas sive obstrigilla
solearum fuisse putat, quæ ex auro
erant. Sed hæc castigavit Octa-
vius Ferrarius, maxime cum in re
simili dicat Plinius: *Argentum suc-
cedit ex re aliquando & auro, luxu
fœminarum plebis, compedes sibi ex eo
facientium, quas induere aureas mos
tritior vetat.* Quem locum frustra
doctos viros calceorum ornatum
explicare contendit, cum de cru-
rum vinculis Plinius loquatur,
quæ argentea à plebe gestata in-
nuit, cum jam aurea fastidiri cæ-
pissent. Cui expositioni Octavii
Ferrarii eo lubentius accedo, quia
Plinius hæc ornamenta *compedes*
vocat, eodem modo uti Hebræi
טבן appellant, quæ vox eorum
lingua

Rub. de
Re Vest.
l. 1. c. 16.

Fer. in
Analect.
cap. 21.
Plin. lib.
33. c. 12.

lingua *compedem* notat. Cum Ferrario de his *periscelidibus* etiam caperem Petronii & Manilii loca, quæ Albertus Rubenius itidem de ansis sive obstrigillis accepit. Mulierem omnibus simulacris emendatiorem ita Petronius describit:

Jam mentum, jam cervix, jam manus, jam pedum candor intra auri Petron in Satyr.

gracile vinculum positus, Parium marmor extinxerat. Sane auri gracile vinculum ego nihil aliud fuisse quam *periscelidem* puto. Manilius Manil. lib. 5. vero inter alia ornamenta recenset:

Et pedibus niveis fulserunt aurea vincla.

Quem locum non Rubenius tantum, verum etiam alii homines eruditissimi de ansulis sive obstrigillis interpretati sunt. Mihi vero de aureis pedum vinculis sive *periscelidibus* intelligendum esse præcedens versus ostendere videtur:

Perque caput ducti lapides, per colla manusque.

VII. Docere hæc possunt quid Propheta velit, cum paulo ante

I 3. in.

Ies. 3. 16.

in filiabus Zion culpet צַדִּיקוֹתַי
וְהַעֲבִדְנָהּ, quæ verba variè reddunt
 interpretes, ut solet fieri in voci-
 bus quæ tantum semel aut raro re-
 periuntur. Nulli dubium esse po-
 test cum צַדִּיקוֹתַי sit *compes*, h. e. or-
 namentum instar *compedum* quod
 in cruribus mulieres habuerunt,
 quin verbum inde deductum *com-
 pedes gestare*, vel *compedibus vincire*
 notet. Ut omnino sit, & *in pedi-
 bus compedes gestant*. Quod qui-
 dem cum tota orationis serie opti-
 me convenit. Sed hoc præter vi-
 ros summos Buxtorfium, Cocce-
 jum, de Dieu, & complures alios,
 etiam rectissime monuerunt accu-
 ratissimi Belgæ interpretes, quo-
 rum hæc est nota: *Maar de meeste
 en voornaamste verstaan 't van koste-
 lijke boeykens, of verçierselen aan de
 voeten, hebbende het fatsoen van boey-
 kens. h. e. Sed plurimi & præcipui
 intelligunt de pretiosis compedibus, aus
 ornamentis pedum, quæ habebant for-
 mam compedum. Quod tamen in
 versione sua non expresserunt, in
 qua habent: En als of hare voeten
 gebonden waren, hoc est, & quasi
 pedes earum vincti essent. Verten-
 dum:*

Buxt. &
 Cocc. in
 Lex. Hebr.
 de Dieu ad
 h l. &
 Belgæ.

dum: *En dragen boeykens, of ringen, aan hare voeten, hoc est, gestant compedes vel annulos in pedibus.*

VIII. Quæ de aureis compedibus, five pedum ornamentis, quæ *periscelides* vocantur à priscis scriptoribus, disputata sunt, in memoriam mihi revocant *perystilii* vocem, quam non ineptè mihi videor Petronio reddidisse, cujus locus vulgo corruptissime legitur. In medio ferè Satyrici Lycas somnium suum narrat: *visum sibi esse* Petron.
Satir.
*Priapum secundum quietem dicere, Eucolpion, quem quæris, scito à me in navem tuam esse perductum: Tryphæna vero respondet, putes nos una dormiisse, nam & mihi simulachrum Neptuni, quod * Baistor asylo notaveram, videbatur dicere, in navi Lycaæ Gitona invenies. Viros eruditissimos torquent verba mendosa, quod * Baistor asylo notaveram. Illustrissimus Josephus Scaliger legendum censet, Quod Bais cestro ac stylo notaveram. Bourdelottius dubitanter, quod Bais ter asylo notaveram. Gonsalvus vero, nobilis Hispanus: Quo Deo nuncupata vota*

Bais ter stylo notaveram. Miror profecto tot doctos homines, qui Petronium recensuerunt, latere potuisse, legendum: *Quod Bais in perystylio notaveram.* *Peristylum* locum esse columnis cinctum, quales solent esse ambitus atriorum in magnatum ædibus, & olim fuerunt omnium templorum, nemo ignorat. Usus ea voce Suetonius: *Æstate apertis cubiculi foribus, æ sæpe in peristylio, saliente aqua, atque etiam ventilante aliquo, cubabat.* Quam conjecturam jam dudum probavi viro ingenio & doctrina recondita in primis hujus seculi conspicuo, Johanni Georgio Grævio, cujus judicio multum tribuo. Sed & alia, quæ eo tempore in Petronii Satyrico emendabam, magno doctori nostro placuerunt. Non multo post pro eo quod vulgo legitur: *Utinam quidem sufficeret largior scena &c. non me Hercules pœnam istam differrem:* Palmerius, Pithæus, Guilhelmius, Fr. Daniel, & Janus Douza legunt, *peram istam differrem.* *Pera* autem ipsis est Græcorum *περα*, tentamentum sive experimentum, ut *peram istam*

not.

Suet. in
Aug.
cap. 82.

non differrem, sit, non differrem
 experiri. Mihi vero legendum
 videbatur, *Non me Hercules peram
 istam diu ferrem*, hoc est, cito
 abjicerem istam peram mendico-
 rum gestamen. Quam conjectu-
 ram sequentia confirmant; *Sed con-
 tinuo vos ad magnas opes ducerem.*
 In elegantissimo carmine de Bello
 Civili, inter seculi sui luxum re-
 censet, quod

Ms 33v

— *Siculo Scarus æquore mersus
 Ad mensam vivus perducitur, inque
 Lucrinis
 Eruta littoribus vendunt conchylia
 cœnas.*

Vir eximius & singularis eruditio-
 nis Hadrianus Junius, pro *vendunt*
 legit *condunt*. Sed id merito Col-
 ladonius improbat, qui tamen in-
 epte retinet *vendunt*, & explicat
pretiosas faciunt. Neque melius
 vir plurimæ lectionis Caspar Bar-
 thius, qui hæc verba declarat:
*Totarum cœnarum pretiis conchylia
 comparantur*. Mihi legendum vi-
 debatur *tendunt*. *Tendunt conchy-
 lia cœnas*, est *extendunt*, diutius
 protrahunt, scilicet

I 5

Uz

Ut renovent per damna famem. —

quod mox subjungitur. Vitium quoque mihi deprehendere visus sum, interpretibus non animadvertum, non procul ab initio Satyrici. Narrat auctor lepidissimus, *Eucolpium cum Aschylo* deficiente jam die venisse in forum, raptumque latrocinio pallium detulisse, *cujus extremam laciniam cum cæpissent concutere, si quem forte emptorem splendida vestis posset adducere, rusticum quendam accessisse, qui diligentius considerare pallium cæpit. Aschyton vero cum supra humeros rustici contemplationem injecisset, animadvertisse eum ipsum esse, qui tuniculam in solitudine invenerat, eamque adhuc intactis aureis plenam esse, & Eucolpio indicasse thesaurum illum reddisse. Quem cum Eucolpius legibus repetere vellet, Aschyton contra leges timuisse, cum illos eo loco nemo novisset. Itaque Aschylo plane placuisse, ut emerent, cum longe foret consultius parvo ære thesaurum comparare, quam in ambiguum litem descendere. Sed cum præter unum dupondium sicilicumque, quibus lupinos*

lupinos destinaverant mercari, nihil ad manum esset, ne interim præda discederet, vel minoris pallium addicere voluisset, ut pretium majoris compendii leviolem faceret jacturam. In postremis verbis mendum latere mihi visum est, & scribendum: Ut pretium majoris compendii levior faceret jactura. Hoc enim dicit Petronius, illis placuisse pallium minoris addicere, id est minori pretio quam justum erat vendere, ut levior jactura in pallio, pretium faceret majoris compendii, h. e. pecuniam suppeditaret qua majus lucrum facerent, id est illam tuniculam, intactis aureis plenam, possent emere. Sed hæc præter institutum & pensum nostrum, ad quod nos revocamus.

CAPUT NONUM.

Lunula Patritii calcei apud Romanos ornamentum. Hebræorum foeminas lunulis calceos ornasse conjicit Balduinus ex Jes. 3. 18. Error Balduini & Vulgati interpretis. Frequens in

oriente lunularum usus vetu-
 stissimis temporibus. Ex Luna
 cultu ortus. Cur Muhamme-
 dani templorum fastigiis lunu-
 las imponant? Lunula non cal-
 ceorum sed colli ornamentum.
 Multorum circa formam lunu-
 larum error. Lunula ornamen-
 tum instar Luna corniculantis.
 Luna nomen $\mu\delta$ Jes. 65. II.
 nemo interpretum videtur in-
 tellexisse. *Varia sententia.* $\mu\delta$
 α . $\mu\delta$ numerare, Lunam no-
 tat, quia per Lunas annos \mathcal{E} -
 menses veteres numerarunt. Si-
 mile Luna nomen in plerisque
 linguis. Arabum Idolum Me-
 nath Luna. Græcis Luna $\mu\eta\upsilon\sigma$
 $\Theta\epsilon\omicron\varsigma$ $\mu\eta\upsilon\sigma$ in Asia minore. Dea
 Mana apud Romanos. LXX.
 interpretum versio non intellecta
 explicatur. $\Delta\alpha\iota\mu\omega\upsilon$ pro Sole \mathcal{E} -
 $\tau\acute{o}\chi\eta$ pro Luna. Ritus vetustis-
 simus Ægyptiorum.

I.

Romanos olim lunulas in calceis gestasse, & hoc summæ nobilitatis argumentum fuisse, quin Senatores Patritios lunatos calceos habuisse ut ab aliis distinguerentur, nemo, qui literis humanioribus vel leviter tinctus est, ignorat. Nam & plurima occurrunt scriptorum veterum loca, quæ harum lunularum faciunt mentionem, ad quas Poëtæ inprimis frequenter alludunt, & in exponendo hoc insigni calceorum ornamento multum studii operæque posuerunt, qui ingenio & doctrina præ cæteris, suo quisque seculo, floruerunt, Coelius Rhodiginus, Johannes Pierius Valerianus, Alexander ab Alexandro Neapolitanus, Andræas Tiraquellus, Thomas Dempsterus, Benedictus Balduinus, Marcus Zuerius Boxhornius, Claudius Salmasius, Albertus Rubenius, Octavius Ferrarius, & complures alii qui notis vel commentariis priscos scriptores illustrarunt.

II. Sed non soli fuerunt Romani, qui adsuta lunula Patritiorum

Coel. Ant.
Lect. lib.
20 cap. 26.
Pier.
Hierogly.
lib 4. c. 23.
Alex. ab
Alex. Gen.
Dier. l. 5.
cap. 18.
Tiraq. ibid.
Dempl. ad
Ros. p. 440.
Bald. de
Calc. Ant.
cap. 9.
Boxh. ad
Quæst. Ro.
Plut. Salm.
ad Dedicat.
Statuar.
Regillæ.
Rub. de
Re Vest.
l. 2. c. 4.
Fer. in
Anal. c. 35.

rum calceos ornarunt, id ipsum etiam factitatum est ab illustribus Hebræorum fœminis, si fidem habemus viro elegantissimo Benedicto Balduino. Is enim, cum multa de Patritiorum lunatis calceis differuisset, idem in Hebræorum mulieribus sibi videtur observasse. Idem, inquit, etiam ab illustribus Hebræorum fœminis olim factitatum, facile est ex Isaia colligere: ille enim mulieribus illis, quod in vestibus calceamentisque nimium essent luxuriosæ, divinam vindictam minitans, in die illa, inquit, auferet Dominus ornamentum calceorum vestrorum, & Lunulas, &c. Ubi non obscure liquet, Lunulas illas, seu fibulas, (quæ sane vel erant aureæ, vel saltem argenteæ) ad ornamenta calceorum pertinuisse. Putavit videlicet vir eruditus, Lunulas, quas apud Jesaiam post ornamentum calceorum enumerari videbat, ad calceos pertinuisse apud illustres Hebræorum fœminas, quales nempe fuerunt apud Romanos in calceis Patritiorum.

III. Verum erravit hic omnino elegantissimus Balduinus & deceptus

tus

tus est ab interprete Vulgato. Tam facile in errores incidunt, qui Hebrææ linguæ ignari, solos interpretes consulere coguntur. Præcedenti capite ostendimus, *הפארה והעכס* ornamenta compedum esse, quas aureas in Oriente mulieres habuerunt ad ornamentum pedum. Ut plane erraverit Vulgatus interpres, qui ornamenta calceorum transtulit. Sed non minus peccavit cum id quod sequitur *והשבטים* & lunulas reddidit: Etenim hæc. vox non notat lunulas, sed ea quæ sequitur *והשחרות*, quam etiam *μηνίσκας* verterunt Græci interpretes. Si apud Vulgatum verbis transpositis legamus, & torques & lunulas, melius hæc respondebunt vocibus Hebræis. Sed error Vulgati in alium pertraxit Benedictum Balduinum. Nam cum legisset Deum ablaturum ornamenta calceorum & lunulas, putavit lunulas ad ornamentum calceorum pertinere: quod tamen secus est. Etenim licet in Oriente frequens olim fuerit lunularum usus, nunquam tamen lunulæ ornamenta calceorum fuerunt. De Turcis quidem nonnulli

nulli

Herbert.
Itiner.
pag. 123.

nulli prodiderunt memoriæ, quod calceos habeant lunulis ferreis corniculantibus munitos. Sed vetustissimis temporibus inter ornamenta mulierum lunulæ aureæ fuerunt, quas non in calceis, sed è collo pendentes habebant.

Jud. 8. 21.
26.

IV. In Oriente fuisse frequentem lunularum usum liber Judicum ostendit, in quo inter ornamentum Regum Midianitarum מִנְיָוּוּ fuisse legimus, quod ornamentum fuit lunularum in modum concinnatum. נִקְוָו torques vertit quidem Jonathan, & Vulgatus tum *bullas* tum *ornamenta*, tamen qui ad Hebræam vocem diligentius adtenderunt *lunulas* reddiderunt.

Jud. 8. 26.

מְנִיָּוָו habent LXX interpretes. Nisi quod uno in loco in Veneta & Complutensi editione legatur מִנְיָוּוּ, quod est ipsum Hebræum מִנְיָוּוּ, unde מִנְיָוּוּ, uti ex מִנְיָוּוּ tactum est מִנְיָוּוּ, vel מִנְיָוּוּ, ex מִנְיָוּוּ *proselytus*, & sexcenta alia, de quibus eruditi monuerunt, ubi tamen in editione Romana est מִנְיָוּוּ. Chaldæi pariter Lunam מִנְיָוּוּ vocant, unde apud ipsos מִנְיָוּוּ sunt.

sunt *lunulae*, ornamenti genus, à
Lunæ similitudine dictum, uti vi-
dere est in magno opere doctissi-
mi Buxtorfii. Consentiant Judæo-
rum magistri qui vocem שְׁרוּנִים
exponunt תְּלֵי בְּמִזְרָח יָמֵינוּ
ornamenta
ad similitudinem Lunæ. Quam fig-
nificationem plerique eruditi He-
brææ Linguae interpretes expri-
munt. Rectissime sane. Etenim
שְׁרוּנִים nihil aliud fuerunt quam
ornamenta aurea ad Lunæ similitu-
dinem concinnata, qualia non tan-
tum Midianitarum Reges, verum
etiam ipsorum cameli gestarunt,
eodem modo uti in Parthenopæi
equo apud Statium:

Buxt. Lex.
Talm.

Stat. lib. 9.
Theb.

Factantur niveo lunata monilia dente.

Eodem ornamento uti consueve-
runt Arabes, & ab Arabibus ad
Turcas propagata est hæc religio.
Cujus rei origo non est obscura.
Primam gentium Idololatriam à
Solis atque Lunæ & cœlestis ma-
chinæ cultu cæpisse jam diu ani-
madversum est à viris doctissimis.
Videri possunt quæ Johannes Sel-
denus, Angliæ suæ decus, &
Gerhardus Johannes Vossius, Ba-
taviæ

Seld. de
Dis. Syris
prol. 3.
Voss de
Idolol.

210 De CALCEIS HEBRÆOR.

taviæ nostræ magnum ornamento, præclare docuerunt. Inprimis inter Arabum & Saracenorum & aliorum Orientalium Deos Luna fuit in summo honore. Fuerunt enim hæ gentes à vetustissimis temporibus Lunæ cultui perquam deditæ. Hinc in ejus honorem aurea monilia habuerunt, quæ ad Lunæ similitudinem concinnata erant. Plane uti etiam num, qui Ecclesiæ Romanæ nomen dederunt, in honorem crucis aureas cruces inter monilia habent. Unde & Johannes Seldenus originem arcessit moris Muhammedanorum, qui summis turrium & Moschitarum fastigiis lunulas imponunt, ut cruces Christiani, quod in honorem Lunæ à Muhammede vetustioribus Hagarenis atque Saracenis factum putat, à quo antiquissimo ritu exceperet Muhammedani, contra ac vult vir illustrissimus Josephus Scaliger, qui id fieri in Hegiræ Muhammedanæ, hoc est fugæ Muhammedis ex Mecca memoriam, quæ biduo post verum Lunæ coitum, in initio nempe Mensis Muharam, & anni

Seld. de
Dis. Syris.
Syntagm.
2^a cap. 4.

Scal. de
Emend.
Temp. lib.
2. & 3.
Canon.
Isagog.

LIBER PRIMUS. 211

anni Arabici lunaris, corniculante jam Luna accidit. Ab illo Orientalium more, cum Lunæ cultu etiam aurea monilia in Lunæ formam concinnata apud Hebræos fuerunt.

V. Uti constat frequentem in Oriente fuisse lunularum & quidem aurearum usum, ita etiam certum est inter Orientales populos colli ornamentum fuisse. Dubitare nos hac de re non finit liber Judicum: In eo enim hæ lunulæ pependisse dicuntur de camelorum collis. Eodem modo uti in Pathenopæi equo

—— Nemorisque notæ sub pectore primo

Stat. lib. 9.
Theb.

Faſtiantur niveo lunata monilia dente.

Animadvertiſſe hoc videtur Jonathan, qui Hebræam vocem per נִפְּיַי tranſtulit, quæ vox apud Chaldæos *torquem* notat, uti ab eadem collum נִפְּיַי vocant, & Vulgatus, qui *bullas* reddit. *Bullas* enim apud Romanos fuiſſe globulos auro conflatos, quos pueri ingenui de collo ſuſpenſos geſtabant, vel illi nove-
runt,

runt, qui Romanas antiquitates à limine tantum salutarunt. Ut tum Jonathan, tum Vulgatæ versionis auctor, colli ornamentum expresse- rint. Quod Hieronymus confir- mat, qui ornamenta & bullas quibus colla regalium camelorum decorari so- lent, exponit. Quam sententiam omnes recentiores interpretes suo calculo comprobant. Neque id latuit Belgas qui, cum vocem **מַאנְקֵס** in libro Judicum optime reddidissent *maankens*, hac nota ex- plicarunt: *Die goudene halscierfelen, die in 't Hebr. haren naam hebben van de mane: hoc est, aurea colli ornamenta, quæ Hebraicè nomen ha- bent à Luna.* Qui tamen, nescio qua ratione inducti, cum apud Ie- saiam eandem vocem recte vertif- sent *maankens*, *lunulas*, & addidif- sent: *Dit was een ciraat als maan- kens, hoc est, hoc erat ornamen- tum instar lunularum, adjiciunt: Heden ten dage dragen ook eenige in de oorlapkens kleyne maankens van Gout, Silver of eenigh gesteente, of peerlen, hoc est, Etiam hodie nonnulli in lobis aurium gestant parvas lunulas aureas, argenteas, aut monilia, aut gemmas, quasi*

Belgæ ad
Iud. 8. 21.

Belgæ ad
Ies. 3. 18.

quasi loco inaurium hæc lunulæ fuissent, cum ornamenta fuerint quæ è collo penderunt, & pectus ornarunt, plane uti etiamnum cruces aureas è collo pendentes mulieres gestant, quæ Romanam religionem amplectuntur.

VI. Castigandus hic est multorum interpretum error, quem circa formam harum lunularum commiserunt. Lunulas nomen habuisse observant, quia rotundæ fuerunt instar Lunæ plenæ. Forerius: *שורתיים* quoque sunt bullæ Forer. ad Ies. 3. 18. in modum lunæ rotundæ, quæ adhibebantur ornatus causa. Et quidem *לונה* Chaldæis Luna dicitur à rotunditate, & *לונה* rotunditas est Hebræis. Cant. 7. Horum sententiam magnus Drusius ita Bruf. ibid. effert: *Κατιονας*, ut Lat. interpret qui à vulgo nomen habet lunulas. Sic Jud. 8. 21. *שורתיים* iidem *κατιονας* lunulas. Qua voce usus est Plautus Epidico, Lunulam atque anellum aureolum in digitum.

Exponunt lapillum sive gemmam rotundam instar Lunæ. Alii, *κατιονας* sunt

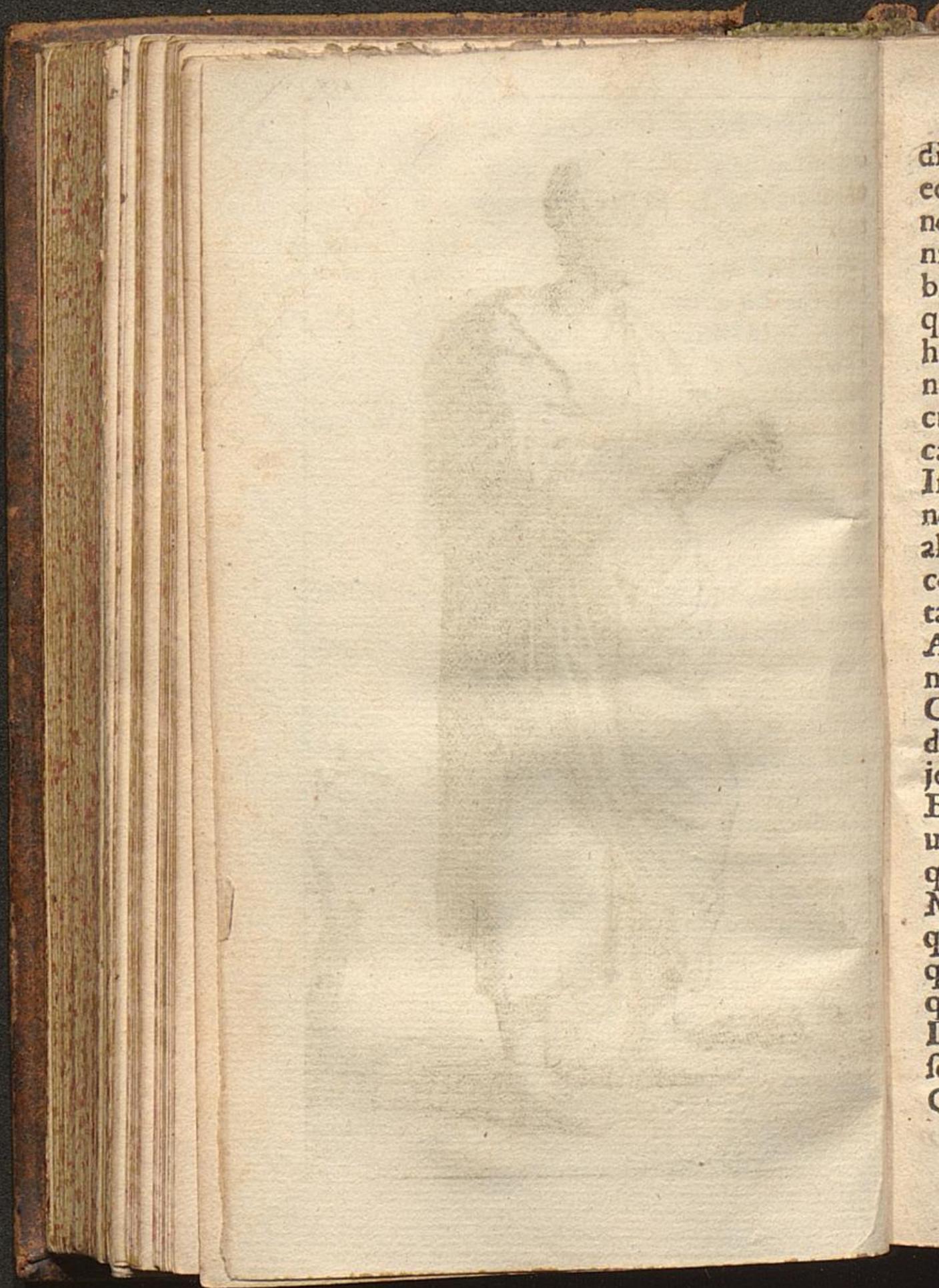
214 De CALCEIS HEBRÆOR.

sunt monilia ad Lunæ similitudinem in rotundum formata. Consentiant interpretes Belgæ. Neque ablu-
 Belgæ ad Iud. 8. 21. dunt Lexicographi, qui לְרֹאשׁוֹ אֶת הַכֶּלֶסִּים à
 לְרֹאשׁוֹ rotunditas derivant, ad quam radicem etiam retulerunt viri
 doctissimi Buxtorfius & Coccejus. Sed, quod pace tantorum virorum
 Buxt. & Cocc. in Lex. Hebr. dixerim, falluntur. Veteres Lunæ
 formam expressuri eam mediam vel corniculantem exhibent. Lunu-
 la in calceis Romanorum formam habuit Lunæ mediæ vel cor-
 niculantis, unde Philostratus ἐπι-
 Philostr. lib. de vit. Soph. σφύραρον ἐκασφάρινον μνηοεδές vocavit,
 uti eleganter docuit vir politissi-
 mi ingenii Albertus Rubenius. Id vero quam clarissime ex eo ap-
 paret, quod Isidorus effigiem numeri centenarii vult expressisse lu-
 nulam in calceis Romanorum. Verba Isidori sunt. Luna autem in eis
 non fideris formam, sed notam cen-
 tenarii numeri significabat, quod ini-
 tio Patritii Senatores centum fuerint.
 Quomodo & Johannes Antiochen-
 sis, cujus locus exstat apud maxi-
 mum Salmasium campagos voca-
 tos esse vult, quod Romanum cappa adfutum haberent. Non
 dispu-

Salm. in
 Not. ad
 Pollion.
 & Dedic.
 Statuæ
 Regillæ.

ems
nt
lu-
à
am
viri
us.
um
ne
vel
nu-
or-
or-
im.
vit,
fsi-
us.
ap-
nu-
lu-
Ver-
s eis
cen-
ini-
int.
hen-
axi-
oca-
num
Non
pu-

d
e
n
b
q
h
n
c
c
I
n
a
c
t
A
n
C
d
j
E
u
g
M
g
g
g
I
n
C

disputamus hic quam bene Isidorus eo deflectat lunulæ formam, ut nota sit numeri centenarii, quot nimirum fuerunt primis Reipublicæ temporibus Senatores, aut quam recte campagos vocet Johannes Antiochenfis, sed hæc ideo notamus, ut constet Lunę corniculantis effigie lunulam fuisse in calceis patritiorum. Nam cum Isidorus Lunam significare vult notam numeri centenarii, quid aliud indicat quam fuisse lunulam corniculantem, quæ referret notam C. Quod ipsum Johannis Antiochenfis ostendit, cum Romanum Cappa nihil aliud quam C. sit. Hoc vero quod dicimus de Romanorum lunulis, ex subjecta figura, quam ex Casalio ad Balduinum Frisus exhibet, facile, ut opinor, apparet. Muhammedani quoque, qui summis turrium & Moschearum fastigiis, ex ritu, quem accepisse videntur ab antiquissimis Saracenis sive Ismaelitis, qui Lunam hac forma effigiabant, Lunæ figuram imponunt, eam semper conniculantem exhibent. Quomodo & Turcarum calceos

Lunis

Bald. de
Calc.
Ant. c. 9.

Herbert.
Itiner.
p. 123.

Lunis mediis sive corniculantibus munitos describunt, qui eas terras lustrarunt. Nihil quoque tritius est nostris moribus quam Lunam corniculantem exprimere. Lunulas, quas in auribus gestant nostra hac ætate mulieres, nemo ignorat semper corniculantes esse. Quomodo & lunulæ, quibus ditiores equorum suorum frontem ornant, ex flavo plerumque ære conflatæ, non nisi corniculantes sunt. Profecto, ego nescio, quales illæ sint lunulæ, quæ rotundæ sunt instar lunæ plenæ. Tale enim ornamentum, quod rotundum est instar Lunæ plenæ, quidvis potius quam Lunam referret, vel globum, vel nummum aureum, neque inde lunula diceretur, à rotunditate scilicet qua Lunæ plenæ simile esset. At illud ornamentum, quod refert Lunam mediam sive corniculantem, recte lunula dicitur, à similitudine Lunæ in quam formatum est. ארר quidem, quod rotunditatem notat, vocem שררנים Lexicographi derivant, & ex eo petunt vocabuli significatum. Sed quam recte eam Radicem, uti vocant,

vocant, constituent, & inde velint desumendam hujus vocabuli notionem, nos non prolixè inquirimus, qui satis novimus quam multa sæpe perperam ab ipsis dicta sint, cum rudera tantum & vestigia priscae Hebræorum Linguae supersint. Ut minime solidum sit, quod tam futili fundamento nititur. Sed de his plura in nostro commentario de Re Vestitaria Hebræorum.

VII. Uti circa formam lunularum errarunt interpretes, circa ipsam Lunam non minus lapsi sunt, cujus nomen non adeo tritum nemo videtur intellexisse. Obscurus est apud Jesaiam locus, in quo putidam idololatriam in Judæis contumacibus carpit: *Et vos derelinquentes Dominum, inquit, obliviscentes montis sanctitatis meæ, הערכים לגר Ies. 65. 11.* *parantes mensam דג Gad, & implentes libamen דג Meni.* Deorum sive idolorum nomina esse *Gad* & *Meni* constat inter omnes. At quales fuerint ingens lis est. De *Gad* dicere nihil attinet quam multæ & quam diversæ sint interpretum sententiæ.

K

Vel

Vel τὸ *Meni* quam variè reddiderunt? Munsterus transfert, *implentes planetis libamen*. Arias Montanus similiter exponit, *implentes Meni (qui impletis planetis) libamen*. Ab horum sententia stant Rabbini, qui stellarum numerum, & quidem septenarium, intelligunt, ut R. Da-

Kimchi in
Rad. & ad
h. l. Vatab.
ad h. l.

vid Kimchi docet. Quomodo & Vatablus exponit: *septem planetis paratis libamina*. Oforius, Mercerus, Cornelius à Lapide *factum* intelligi ajunt. Onkelos *Deos fictos* pro *Meni* habet. Vetusta versio Arabica in Bibliotheca Arundeliana apud virum c. l. Johannem Seldenum, *miscetis pocula vini mixti*, transtulit. Tremellius vertit: *quique impletis numeris illis libamen*: quomodo & Belgæ reddiderunt, *dit drank opvullet voor dat getal*. Cum

Seld. de
Dis. Syr.
Synt. I.
cap. I.

Aben Ezra
ad h. l.
Buxt. &
Schindl.
in Lex.
Hebr.
Forer.
ad h. l.

illis faciunt R. Aben Ezra & pluri-
mi Hebræorum, Buxtorfius item
& Schindlerus, nisi quod Scind-
lerus addat intelligere alios nume-
rationis Deum Mercurium. Quæ
quidem sententia Forerio placuit.
Symmachus, Hieronymi testimo-
nio, legit *Minni*, hoc est *impletis*
absque me potionem, & Vulgatus ha-
bet,

bet, & libatis super eam. Lutherus, cum eam vocem se rectè redditurum desperaret, ita vertit: *Und schenket voll ein vom Trankopfer dem Meni*, quomodo & Hebræam vocem Leo Judas retinuit. Plures adhuc aliæ sunt diversæ sententiæ, quas colligere non est nostri otii, cum ex his abunde constet quam misere fatigaverit interpretes ad Meni. Nos, uti *Gad* esse *Solem*, quod optime animadvertit Anglicum doctissimus Nicolaus Fullerus, Full Misc. l. 5. c. 17. multis argumentis possemus asserere, ita *Meni* putamus non nisi *Lunam* esse, quod à nemine scimus accurate demonstratum.

VIII. A מנר, quod *numerare* significat, hoc numen dictum מני, interpretes & lexicographi agnoscunt. Atque hinc natæ sunt eorum sententiæ, qui stellas intelligunt, vel planetas, vel Mercurium numerationis Deum. Quam facile fuisset intelligere Lunam, per quam veteres & annum & menses numerarunt? Solitos veteres per Lunas computare sua tempora, res est nota & quam plurimis animadverta. Juxta חַיִּיתָ לְפָנָיו lunarem

suos menses numerare solitos olim Hebræos etiam docuerunt homines eruditi. Unde videre est non sine causa à למנוח , quod numerare notat, Lunam dictam esse מנוח . Quomodo & cum Arabico articulo *Al*, hodie vocare solemus *Almanah* calendarium, quasi observationem dicas omnium totius anni Lunarum, atque etiam mensis, qui secundum Lunæ cursum numeratur, apud Græcos μην dicitur.

IX. Id ex eo longe fiet verisimilius, si observemus hoc Lunæ nomen apud plerosque populos mansisse. Non hic dicimus de lingua Belgica, nobis vernacula, qua Lunam vocamus *Mane*, & mensem, qui secundum ejus cursum numerari solet, *een maand*: Id ipsum videre est in lingua Arabica, Græca, Latina. Vir cl. Edwardus Pocokius, ex Arabica lingua ماني *Meni* dijudicans, Idoli nomen esse vult, cui affine, si non plane idem, sit Arabum *Menath*, quod occurrit in Alcorano: *An non vidistis Allath & Alozza, & Menath*. Utique hoc verissimum putamus.

Pocok. in
Specim.
pag. 92.

Alcor.
pag. 57.

ramus. Sed quid *Menath* sit nondum constat. Neque id nos docent viri longe eruditissimi Johannes Seldenus, & Johannes Henricus Hottingerus, qui de his idolis multa observarunt. Ego vero *Menath* nihil aliud quam *Lunam* fuisse suspicor. Hoc arguit, tum quod reliqua duo Alcorani nomina *Allath* & *Alozza*, stellam, & quidem, ut *Isa Bar Ali* Syriacè explicat, *Astrum Remphan*, h. e. *Saturnum*, significant, vel uti *Allath* fuisse volunt Seldenus & Hottingerus, *Venerem*, tum etymologia vocis *Menath*, quam ex *Schamhafchari* Hottingerus habet. Radicem ille ponit vel מנח id est, קטע scidit, abscidit, eradicavit. וּמִנְחָהּ huic illi sacrificabant sacrificia: vel נִנְחָה , quod fidus est ad occasum vergens כְּמִנְחָה $\text{יִסְתַּחֲטְרוּן בְּאַלְמִנְחָה עֵנְדָהּ הַבֹּרַח בְּתֵהּ}$ propterea quod pluviam ad occasum sideris ab eo petunt, ut benedictionem ab ea consequantur. Etenim illis verbis *Lunam* describi ab authore Arabe conjicio, quam ob vicinitatem plusquam aliud quodvis astrum in hæc inferiora agere, res

Seld. de
Dis. Syr.
Synt. 2. c. 2.
Hotting.
Hist.
Orient.
l. 1. c. 7.
Isa bar Ali.
Lex Mss.
Syro Arab.
apud
Hotting.
& ibid.
Schamhaf-
schari.

est nota, quæque ad occasum ver-
gens pluviam facere est credita.
Quod sane mihi videtur longe ve-
rissimilius, quam quod alii *constel-
lationem*, vel *stellas*, vel *planetas*
exponant. Quid si *Allath* Vene-
rem, *Αλοζχα* Luciferum, *Menath*
Lunam dicamus. Sane hæc tria
Numina inter veteres Arabes culta
fuerunt. De Venere & Lucifero
id jam observarunt multi ex Eu-
thimio Zygabeno in Panopliã. Οἱ
Σαρακηνοὶ, inquit, μέχει τὸ Ἡρακλείδ
τῆ βασιλείως χρόνον εἰδωλολάτρων, πρε-
σκυνῶντες τῷ Ἐωσφόρῳ ἄστρῳ, καὶ τῇ
Ἀφροδίτῃ. ἢν ᾗ καὶ χάβας τῇ ἑαυτῶν
ἑπονομάζουσι γλώττῃ, δηλοῖ ᾗ ἡ λέξις
αὐτῆτῃν μεγάλην. hoc est: *Saraceni usq;
ad Heraclii imperatoris tempora idolis
dediti fuerunt, adorantes Luciferum
& Venerem, quam Cabar sua nomi-
nant lingua. Cabar autem Magnam
interpretatur. & Catechesi Sarace-
norum: Ἀνάθεματίζω τῆς τῷ πρωινῷ
πρεσκυνῶντος ἄστρῳ ἢ γιν τῷ Ἐωσφόρῳ
καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἢν κτ' τὴν Ἀράβων
γλώσσαν χάβας ὀνομάζουσι, τῆτῆσι με-
γάλην: hoc est: *Anathematizo eos
qui matutinum sidus Luciferum ado-
rant, & Venerem, quam Arabum
lingua**

lingua Chabar vocant, quod est, Magnam. De Luna nihil est tritius, quam olim Arabes adeo coluerunt, ut insignia corniculantis Lunæ reciperent, quæ ex veteri ritu etiam num sunt residua, licet constet hodie non amplius Lunam ab iis coli. Equidem scio hæc nomina sæpe confundi, & Venerem, Luciferum, Lunam, unum idemque idolum dici. Videant tamen eruditiores an hæc non debeant ita distingui.

X. Apud Græcos Luna est μήνη. Suidas. Μήνη ἢ Σελήνη. Optimè hoc docent elegantes Orphei versus, quibus Lunam describit ut aliam terram, quomodo inter doctiores Philosophos non minus terra quam planeta habita fuit, quam Plut. de fac. in Luna. sententiam secuti sunt Thales, Pythagoras, Anaxagoras, Heraclides, Ocellus, & etiam Heraclitus.

Μέσσοτο δ', inquit, ἄλλην γαίαν δ' ἀέροτον, ἠνδὲ Σελήνην

Α' θείατοι κλήσασιν, ἐπιχθόνιοι ᾗ Μηνήν,
 Ἡ' πολλ' ἔρε' ἔχει, πολλ' ἄστρα, πολλὰ
 μέλαθρα.

Molitus vero est aliam terram infinitam, quam Selenen immortales vocant, homines vero Meenen, quæ multos montes habet, multas urbes, multas domus. Sed & alibi Orpheus Μήνην Lunam vocavit, cuius versus apud Cyrillum leguntur:

Cyri-
l. ad
Julian.
lib. I.

Φθέρουσι, οὐδ' ἐμὸς ἐστὶ, θύρα δ' ἐπι-
δέδε βεβηλοῖς

Πᾶσιν ὁμῶς, οὐδ' ἄκαρ φαεσφόρος ἔκρη-
νε μήνης

Μυσαῖ, ἐξερέω γὰρ ἀληθεία.

Eloquar, quibus fas est audire, ostia vero claudite profanis omnibus: Tu vero audi nitentis progenies Luna Musæ, canam enim vera. Quam vocem cum non intelligeret interpres Oecolampadius, μήνης legendum putavit, & pro Luna memoriam vertit. Utique perperam. Nam, ne dicam nihil omnino esse φαεσφόρος μήνης, minime mutari μήνης debet. Docere id non tantum potest Justinus Martyr, itemque Euzebius, apud quem utrumque vox Μήνης legitur, licet apud Euzebium paulo aliter citentur hi Orphei versus:

Iust. Mar.
in Paræn.
ad Græc.
Euzeb.
Demonstr.
Euang.
lib. 13.

Φθέρου-

Φθέρουσα, οἷς γέμισ ἐστὶ, γύρας δ' ἐπι-
γεασε βέβηλοι

Φεύγοντες δικαίων θεσμῶς θείοιο τέλειτος
Πᾶσι νόμα, σὺδ' ἄκχε φαισφόρα ἔκρηγε
μήνης &c.

verum etiam, uti pulchrè obser-
vavit vir elegantis doctrinæ, cui
Batavia nostra multum debet, Ha-
drianus Junius, Hermefionax Co-
lophonijs, ubi de Musæi amica
loquitur:

Iun. An-
madvers.
l. I c. 18.
Hermes.
Coloph.
Elegiac.
lib. 3.

Ἐμὴν γ' δ' οὐδὲ μὴν ἄγέραςτον ἔρηκεν
Μυσαῖα χαριτῶν ἤραν Ἀντιόπην.
*Delitiæ charitum, soboles Musæe mi-
cantis*
*Lunæ, non tacitam liqueris An-
tiopen.*

Et Proclus Diodochus, qui Mu-
sæum Lunarem, veluti Lunæ pro-
geniem, dixit: *Ἐπεὶ περ*, inquit, καὶ
ἀπὸ Μυσαῖα τῆ σεληνιακῆ τὸ γένος τῶν
ἐν Ἐλευσίνι τῶν μυστηρίων ἡγαγῆτοισι
εἶνευ φησί. Quandoquidem ὁ à Mu-
sæo illo lunari sacerdotibus in Eleusine
sacrorum præfectis genus esse dicit.
Nescio an huc etiam referri debeat
fanum τῆ Μήνος, quod in Asia mi-
nore

Procl.
Diodoch.
comment.
in Plat.
Timæum
lib. I.

K 5. nore

Strabo
lib. 12.

Casaub. ad
Hist. Aug.
Script.

Salm. ad
Hist. Aug.
Script.

nore memorat Strabo, ut *Μῆνας* masculum Deum nominet, uti Latini *Lunum*. Ita quidem magnus Casaubonus ad *Ælii Spartiani Antoninum Caracallam*, ubi insignis locus de *Lunæ* nomine virili & fœminino occurrit, Strabonem, hominem Cappadocem, masculum Deum *Lunum* græcè extulisse *Μῆνας* putat, quia sciebat vocem, quam vertebat, utrumque significare, uti Hebræis *לונה* & *Luna* est & mensis. Menem vero alium non esse à *Luna* declarare Strabonem autumat, cum ait: *ἔστι δὲ καὶ τὸ τοῦ τῆς Σελήνης τὸ ἱερόν.* At *Claudius Salmasius* *ὁ Γαυμάσιος* abit in alia omnia. Doctissimum virum falli putat, qui *Μῆνας* masculum hunc Deum extulisse Strabonem autumat. Notat tribus in locis apud Strabonem *Μῆνος* & templorum ejusdem Dei mentionem esse. Sed illis omnibus locis *Μῆνας* & *Lunam*, sive *σελήνην*, esse diversos ita verum esse dicit, ut nihil verius esse censeat. Primum, inquit, nunquam *Μηνὸς ἱερόν* sine adjecto ponit, sed semper aut *Μηνὸς Φαενάκας*, *Μηνὸς Κάρας*, aut *Μηνὸς ἀρχαίς*. Quibus locis quis *Lunam*

nam

nam sub illis cognominibus dictam pu-
 tet? Menem autem alium esse à Luna
 manifeste ostendit idem Strabo, cum
 scribit: ἐστὶ ἡ καὶ τῆς Σελήνης
 ἱερόν. Ibi enim, nisi fallor, mentio-
 nem facit Menis Pharnacæ vocati, &
 ejus templi quod ἱερόν non solum
 Μῆν, sed etiam Σελήνης esse ait:
 Quibus verbis non potuit apertius de-
 clarare aliam esse ac diversam τὴν
 Σελήνην ἀπὸ τῆς Μηνός. At licet inter
 τὸν Μηνόν & Σελήνην distinguat vir
 maximus, non tamen multum di-
 versus fuit à Σελήνη ὁ Μῆν. To-
 tus, inquit, ille orbis & πρῶτον,
 quem Luna modulationibus mensuris,
 ut loquitur Tertullianus, variat,
 Μῆν, ut notum est, vocatur à Græ-
 cis, Latinis vero mensis, & videtur
 apud stultam gentilitatem Dei nomen
 emeruisse. Inde Diogenes in Pythagora,
 Gallum gallinaceum τῆς Μηνός ἱερόν
 fuisse scribit, ex scito ejusdem Pytha-
 goræ. Plinius vertit Mensi sacrum.
 Cujus etiam rei meminit Jamblichus in
 vita Pythagoræ Μῆδὲ ἀλεκτρυόνα λευκὸν
 ἰκέτης ἢ καὶ ἱερός τῆς Μηνός, διὸ καὶ
 σημεῖον αὐτῆς ὄραν. Quid si dicamus,
 licet μῆν sit Mensis, & illud Tem-
 plum τῆς μηνός ἱερόν Mensi sacrum,

Jambli.
 l. I. c. 18.

tamen, cum mensis ex Lunæ cursu conficitur, confusa hæc esse, & μήνον *Mensem & Lunam* fuisse, adeoque templum istud fuisse καὶ τῆς Σελήνης ἱερόν, cum iidem honores utrique tribuerentur. Etiam LXX. Interpretes Hebræam vocem מְנִיָּוָה quæ *lunulas* notat, μηνίσκος vertunt, quæ vox à μήνη derivata est, quia videlicet μήνη est *Luna*, quomodo voce μηνίσκων pro speciebus lunatis etiam Aristoteles est usus. Legimus & apud Eusebium verbū μηνιαγωγείω, quod est magicis artibus alicui illudere. Scilicet quia magi vel venefici carminibus suis vel cœlo deducere Lunam credebantur.

Aristot.
Problem.
Euseb.
παροιμ.
lib. 2.

XI. Apud Latinos idem nomen licet observare in Dea *Mana*, quam foeminarum menstruis præfecerunt, quæ Græci μήνες vocant. Videri de ea possunt, quæ vir sanctissimus & doctissimus Augustinus habet. Meminit ejus Deæ & Plinius, verum illius locus corruptissime vulgo legitur. *Catulos lactentes adeo pueros existimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur.* Genito mane

Aug. de
Civ. Dei
l. 4. c. 11.
Plin. l. 29.
cap. 4.

ne catulo res divina fit, & in
 coenis Deum ponitur catulina. Sed
 insigne mendum viri docti iam pri-
 dem sustulerunt, qui pro genito
 mane catulo legendum monuerunt,
 Genitæ Manæ catulo res divina fit.
 Nam Genita Mana nomen fuit
 Deæ, cui res divina catulo fiebat,
 uti discimus ex Plutarcho, dum Plut. Quæ-
 Rom. 520. quæstionem movet: *Ἀφ' ἧ τῆ κελευ-
 ρῶν Γενεῖται Μάνη κύναι θύουσι; cur, quæ
 vocatur Genita Mana, canem immo-
 lant.* Hinc est etiam vox *Manac-*
cus, quæ idem est quod *Lunaris*.
 Usus est illa Vitruvius. *Circinna-* Vitruv.
 l. 9. c. 8. *vio circuli menstrui, qui manacus di-
 citur.*

XII. Sed Græci interpretes
 hunc locum optime reddiderunt,
 quorum tamen versio, quod sæpe
 contigit, hic non intellecta fuit.
 Ita habent: *Ἐτοιμάζοντες τὴν δαιμό-
 νια πρᾶξιαν, καὶ πωλεῖντες τῆ τύχῃ
 κέρως.* uti hic locus hodie le-
 gitur. Notat Hieronymus *τὸ Gad*, Hier. ad
 Ies. non *τὸ Meni*, seniores fortunam
 reddidisse, & Latina etiam eorum
 apud eum versio habet: *Paratis*
fortunæ mensam, & impletis dæ-
moni positionem, ordine alio, quam
 K 7 in

230 De CALCEIS HEBRÆOR.

in codicibus excusis Græca verba proferuntur. Attamen recte se habere hæc verba puto, & olim mendum fuisse in illis exemplaribus, è quibus Hieronymus hoc refert. Nisi quod malim δαίμων cum eo pro δαίμονια legere. Gad est δαίμων, Μενι τύχη, quorum prius pro Sole, posterius pro Luna interpretes posuerunt. Id quidem ex eo constare potest, quod olim fors Solis apud Ægyptios Δαίμων fuerit, Lunæ vero τύχη. Locus ad hanc rem insignis est apud Macrobius, qui refert Ægyptios genituræ præfides olim habuisse δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην; *dæmonem, fortunam, amorem, necessitatem, & quidem δαίμονα Solem, τύχην Lunam fuisse.* Verba Macrobbii sunt: *Argumentum caducei ad genituram quoque hominum, quæ genesis appellatur, Ægyptii protendunt, Deos præfites homini nascenti quatuor adesse memorantes, Δαίμονα, Τύχην, Ἐρωτα, Ἀνάγκην: & duos priores Solem & Lunam intelligi volunt, quod Sol author spiritus caloris ac luminis, humanæ vitæ genitor & custos est, & ideo nascentis dæmon,*

Macrobb.
Saturn.
l. I. c. 19.

mon, id est, Deus creditur. Luna
 τύχη; quia corporum præsul est, quæ
 fortuitorum varietate jaçantur.

Amor, osculo significatur. Necessitas
 nodo. Plura de his fortibus ob-

servata sunt viro undequaque doctif-
 simo Johanni Seldeno, qui ex Vet-

tii Valentis Antiocheni, vetustissi-
 mi Astrologi, MSS. codice pro-

lixum fati locum exhibet, & il-
 lum alibi non semel, neglectis fere

omnino Amoris & Necessitatis,
 seu fati, id est, Veneris & Mer-

curii fortibus, binas illas Dæmo-
 nis & Fortunæ, ut omnium po-

tentissimas vitæ præsides ac guber-
 natrices amplecti, & huic corpus,

illi animam, hanc Lunæ, illam
 Soli tribuere, observat. Κληροί,
 inquit, τῆς τύχης καὶ τῶν δαίμωνων
 σημαίνουσι Ἡλίον τε καὶ Σελήνην: Sortes
 fortunæ & dæmonis significant Solem
 & Lunam. Locus omnino mere-

tur apud Seldenum legi, itemque
 quæ in notis ad Marmora Arun-
 delliana ex eodem Vettio Valente
 habet, ubi plura de fortunæ sorte
 ac dæmonis monet.

XIII. Hæc omnia confirmare
 videtur ritus vetustissimus quem
 Hiero-

Seld. de
 Dis. Syris
 Syntagm.
 I. cap. II.

Seld. ad
 Marm.
 Arundel.
 pag. 129.

Hiero-

Hier. ad
Ies.

Hieronimus notavit. Est autem, inquit, in cunctis urbibus, & maxime in Ægypto & in Alexandria, idololatriæ vetus consuetudo, ut ultimo die anni & mensis eorum qui extremus est, ponant mensam referatam varii generis epulis, & poculum mulso mistum, vel præteriti anni vel futuri fertilitatem auspicantes. Hoc autem faciebant & Israelitæ, omnium simulacrorum portenta venerantes. Quid proclivius est suspicari quam in Solis atque Lunæ honorem hoc factum, quorum vis magna est ad anni proventum. Sed hæc nimis prolixè forsan discussimus. Oblata tamen occasione pro corollario libuit addere, quia in hac voce hærent interpretes, & doctorum virorum commentaria frustra consuluntur.

Finis Libri Primi.

AN-